Pierre
BOURDIEU

Bilimin Toplumsal Kullanımları

Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin

Türkçe Söyleyen: Levent ÜNSALDI

éditions Quæ

Bilimin Toplumsal Kullanımları Pierre BOURDIEU

HERETIK

Pierre Bourdieu
Les usages sociaux de la science
Pour une sociologie clinique du champ scientifique

Heretik Yayınları:4 Pierre Bourdieu Dizisi: 2
ISBN: 978-605-65224-8-2

2. Baskı 2015, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı
Redaksiyon: Barış Bakırlı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Gabrielle Gautier Ünsaldı - Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin
E-mail: heretikyayin@gmail.com

Tarcan Matbaacılık Yayın San.
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara
Tel: 0312 384 34 355

PIERRE BOURDIEU

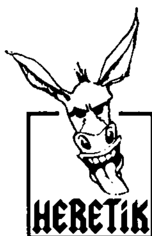
Bilimin Toplumsal Kullanımları

Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin

Les usages sociaux de la science

Pour une sociologie clinique du champ scientifique

Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı

Pierre Bourdieu (1930-2002): Fransa'nın güneybatısında bir dağ köyünde dünyaya gelen Pierre Bourdieu, Fransa'nın itibarlı okullarından Ecole Normale Superieure'ü bitirir. Cezayir'de yerine getirdiği zorunlu askerlik hizmeti sırasında etnolojiye ilgi duyar. Kabil toplulukları üzerine etnolojik saha araştırmaları gerçekleştirir. 60'lı yılların başlarında Paris'e döner ve Raymond Aron'un asistanı olarak Sorbonne'da çalışmaya başlar. 1964'te Ecole des hautes études en sciences sociales'a araştırma direktörü olarak girer. 1975 yılında *Actes de la recherche en sciences sociales* isimli dergiyi kurar ve editörlüğünü üstlenir. 1981'de Fransa'nın en itibarlı akademik kurumlarından College de France'da sosyoloji kürsüsüne seçilir. Bütün bu süreç boyunca, köylüler, sanatçılar, işverenler, halk sınıfları, eğitim sistemi, üniversite gibi çeşitli alanlar üzerine yapmış olduğu çalışmalarla kendinden söz ettirir. Özgün teorik yaklaşımını (alan teorisi) titizlik ve maharetle inşa eder. Bu çerçevede yürüttüğü çok sayıda saha çalışması temel kavramlarının (alan, habitus, kültürel sermaye, illusio, doksa, sembolik şiddet, vb.) tatbiki niteliğindedir. 90'lı yıllar Bourdieu'nün kamusal alanda, neoliberalizm karşıtı angajmanları üzerinden daha fazla görüldüğü yıllardır. Bu minvalde, 1998 yılında Raisons d'agir isimli derneği kurar. Arkasında devasa bir külliyat bırakan Bourdieu, 2002 yılında dünyaya gözlerini kapar.

Temel eserleri şunlardır:

Sociologie de l'Algérie (1958), *Le Déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie* (1964), *L'amour de l'art: Les musées et leur public* (1966), *Un art moyen: Essai sur les usages sociaux de la photographie* (1965), *Le métier de sociologue: Préalables épistémologiques* (1968), *Les héritiers: les étudiants et la culture* (1968), *La reproduction: Éléments d'une théorie du système d'enseignement* (1970), *La Distinction. Critique sociale du jugement* (1979), *Le Sens pratique* (1980), *Questions de sociologie* (1980), *Ce que parler veut dire: l'économie des échanges linguisti-*

ques (1982), *Homo academicus* (1984), *Choses dites* (1987), *La noblesse d'État: grandes écoles et esprit de corps* (1989), *Les règles de l'art: genèse et structure du champ littéraire* (1992), *Réponses : pour une anthropologie réflexive* (1992), *La misère du monde* (1993), *Raisons pratiques: sur la théorie de l'action* (1994), *Sur la télévision suivi de l'emprise du journalisme* (1996), *Méditations pascaliennes* (1997), *Les structures sociales de l'économie* (2000), *Science de la science et Réflexivité* (2001), *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn* (2002), *Interventions, 1961-2001. Science sociale et action politique* (2002), *Esquisse pour une auto-analyse* (2004), *Sur l'État: Cours au Collège de France* (2012).

***Heretik*'ten çıkmış diğer eserleri:**

Seçilmiş Metinler (Choses dites), 2013.
Vârisler (Les héritiers), 2014.
Yeniden Üretim (La reproduction), 2015.

***Heretik*'te yayına hazırlanan eserleri:**

La Distinction (1979).
Le Sens pratique (1980).
La Noblesse d'État: grandes écoles et esprit de corps (1989).
La Misère du monde (1993).
Interventions, 1961-2001. Science sociale et action politique (2002).

İçindekiler

Takdim

2013 Mayıs'ının başında ilk kitaplarını okuyucuyla buluşturan *Heretik*, güzel memleketimizin fikir ve yayın hayatının türlü güçlüklerini ve pek "gelişkin" çapsızlıklarını (ve hatta çakallıklarını) her gün bilfiil tecrübe etmeye devam ediyor. Evet, yer yer karamsarlığa kapılıyor, tiksinti ve kızgınlıkla anırıyor, tepik sallıyor, kendisini bazen sokağa atıyor (özellikle genç ve heyecanlı unsurlarını "ahırda" tutamıyor!), "sık bakalım sık bakalım, biber gazı sık bakalım..." cümbüşüne şevkle iştirak ediyor ama en sonunda belki de bir nevi çaresizlik hissiyatıyla ahırına geri dönüyor ve tüm kırılgan-tükenmiş asabiyetini patlamalı ve dinamik bir heyecana, iş takıntısına dönüştürüyor ve bugün, Pierre Bourdieu dizisinin ikinci kitabı, *Bilimin Sosyal Kullanımları* [Les usages sociaux de la science] ile sizinle yeniden buluşuyor. Kitabın alt başlığı kuşkusuz daha anlamlı: *Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin* [Pour une sociologie clinique du champ scientifique]. Yukarıda memleketimizin fikir hayatının "gelişkin çapsızlıkları" dedik. Lafı uzatmadan hemen söyleyelim; tam da bu noktada elinizdeki kitap, bu "çapsızlıkların" veya "çapların", konumların ve konumlanmaların, duruşların, tercihlerin, "bel altı-üstü vuruşların", hamlelerin bilim alanı özelinde, konumlardan hareketle ve ilişkisel bir çerçevede nasıl analiz edilebileceğine/nesnelleştirilebileceğine ilişkin oldukça zihin açıcı bir teorik çerçeve sunuyor. Kısacası Bourdieu burada, bir sembolik ürünler alanı olarak bilimsel alanın morfolojisinin, yani *Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi*'nin nasıl yürütülebileceğinin ipuçlarını veriyor. Bu ipuçları önemlidir; çünkü Bourdieu'nün bu minvaldeki temel

çalışması olan *Homo academicus*'a[1] dayanak teşkil etmiş teorik hat da aynı hattır.

Kendisinin de bir fail olarak içerisinde yer aldığı bilimsel alanın bilimini ve bir alt alan olarak sosyolojinin sosyolojisini yapma derdi Bourdieu'de oldukça erken bir dönemde, sembolik ürünler sosyolojisinin bir uzantısı ve bilhassa bilimsel bir sosyolojik bilginin imkânlarının koşullarına ilişkin epistemolojik sorgulamalarının (başta refleksivite olmak üzere) zorunlu bir gereği olarak kendini hissettirmiştir. Öyle ki; devamında birbirinden ayrılmaz biçimde inşa edeceği üçlü sac ayağı (epistemoloji-bilgi sosyolojisi-bilim sosyolojisi) Bourdieu'nün temel çalışma alanlarından birini teşkil edecektir[2].

Bourdieu'nün doğrudan bilim sosyolojisi odaklı ilk metinlerini yayımlayacağı 1970'li yılların ikinci yarısı aynı zamanda İngiltere merkezli "bilimsel bilgi sosyolojisi" çalışmalarının da yükselişe geçtiği yıllardır. David Bloor'un "güçlü program"ınm [*strong programme*][3] tetiklediği bu araştırma dinamiği çeşitli katılımlarla zenginleşecek, çeşitlenecek, yer yer de ayrışacak ancak yine de oldukça verimli ve ezber bozucu saha çalışmalarıyla bu alanda önemli müdahalelerde bulunacaktır. Bourdieu'nün bu dönemdeki bilim sosyolojisi merkezli eserlerinde (bilim sosyolojisi/bilimsel bilgi sosyolojisi, farklılık sadece terminolojik değildir, iki farklı çalışma hattını işaret eder; ilerleyen sayfalarda bunu açacağız) Manş'ın diğer yakasındaki çalışmaları takip ettiği veya en azından bildiği açıktır;

1 *Homo academicus*, Paris, Editions de Minuit, 1984.

2 Bourdieu'nün hemen hemen her çalışması bu minvalde unsurlar içermekle beraber, doğrudan bilim sosyolojisi merkezli çalışmaları için bk.: "La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison", *Sociologie et Sociétés*, VII (1), Mayıs 1975, s. 91-118; "Le champ scientifique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2-3, Haziran 1976, s. 88-104; *Homo academicus*, Paris, Editions de Minuit, 1984; "La cause de la science. Comment l'histoire sociale des sciences sociales peut servir le progrè de ces sciences", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No.: 106-107, Mart 1995, s. 3-10; *Science de la science et Réflexivité*, Paris, Raisons d'agir, 2001.

3 1976 tarihli *Knowledge and Social Imagery* (London, Routledge & Kegan Paul) adlı kitabında açımladığı.

çünkü bu referanslara atıflarda bulunur (elinizdeki kitapta da bu minvalde yaptığı atıf ve eleştiriler yer almaktadır; özellikle bir dönem için bu programın Fransa ayağını teşkil etmiş Bruno Latour'un çalışmalarına yönelik olarak). Ancak bunun dışında Bourdieu, "bilimsel bilgi sosyolojisi" veya "güçlü program" adlarıyla nitelenen bu çalışmaların kapsamlı bir eleştirisini yapmamıştır. O hâlde okurun kitabın mahiyetine daha geniş ve bütüncül bir seviyede nüfuz edebilmesini, dolayısıyla kıymetlendirmesini daha geniş bir perspektifte gerçekleştirebilmesini, mukayeseler yapabilmesini ve bunun neticesinde de fikrî harmanlamalarını kendisinin yapabilmesini sağlamak için her iki anlayışın ana hatlarını, hem ayrıştıkları hem de bulaşabilecekleri noktaları özetlemeye çalışalım.

Esasen 70'lerin ikinci yarısından itibaren yükselişe geçmiş olsa da bilimsel bilginin kendisine ilişkin sorgulamanın kökleri derindir. Özellikle 20. yüzyılın Cermen coğrafyasında, heterojen bir karakter göstermiş ve yer yer nasyonal sosyalizm ve faşizmi beslemiş olsa da makine ve Batı eleştirisi üzerinden (Cermen kültür alanında bu dönemde Batı, ekseriyetle İngiltere-Fransa ve ABD üçlüsünün temsil ettiği, bireyci değerler altında yozlaşmış ve yok olmaya mahkûm coğrafyayı temsil eder) kendisine bir yer bulan bilim eleştirisi (ki burada referans edilen bilim de aslında pozitivizmdir) özellikle Oswald Spengler ve Max Scheler'in eserlerinde derin bir yankı bulur[4]. Aynı dönemde bazı Marksistler de -örneğin Hessen[5]- bilime

4 Spengler (1880-1936) her bilimin kültürel göreceliğine vurgu yapar. Pozitivizm eleştirisinden makine ve ekonomizm eleştirisine geçer. Nazilerle ilişkisi değişkenlik göstermiş ve doktrin açısından kendisini Mussolini faşizmine daha yakın hissettiğini gizlememiştir. 1936 yılında esrarengiz biçimde Münih'teki apartman dairesinde ölü bulunmuştur. Temel eseri için bk. *Batının Çöküşü*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1978 (Bu kitabın orijinali iki ciltir. Verdiğimiz referans sadece ilk cildi içermektedir). İlk döneminde koyu bir Katolik olan Scheler döneminin önemli fenomenologları arasında sayılır (devamında Schütz ve Thomas Luckmann hattındaki fenomenolojik sosyolojiyi derinden etkilemiştir). Benzer bir kültürel rölativizm vurgusu Scheler'de de çok güçlüdür. 1924 tarihli "Bilgi Sosyolojisinin Problemleri" [*Probleme der Wissensoziologie*] başlıklı kitabıyla bu alanın kurucusu ve isim babasıdır.

5 "The Social and Economic Roots of Newton's Principia", *içinde* Nicolai I. Bukharin, *Science at the Crossroads*, London 1931 (2. Baskı, New York

ve nesnelliğe inançlarını korumakla beraber, tarihsel-sosyal bağlam ile bilimsel faaliyet arasındaki ilişkiyi sergilemeye çalışırlar. Bu hususta Marksist cenahtan gelen en önemli hamle kuşkusuz Lukacs'ın imzasını taşır[6]. Bilginin sınıfsal konum tarafından tamamen belirlendiğini ve sosyal dünyadaki bazı sınıfsal konumların çeşitli tarihsel dönemlerde nesnel bilgiye ulaşabilecek ontolojik imtiyaza sahip olduklarını göstermeye çalışır: örneğin 18. yüzyılın yükselen sınıfı burjuvazi veya *Tarih ve Sınıf Bilinci*'ni yazdığı dönem için işçi sınıfı; çünkü Lukacs'a göre bu sınıfların mücadeleleri tarihin seyrini takip etmektedir; dolayısıyla gerçekliği çarpıtmaya ihtiyaçları yoktur. Lukacs'ın kendisini içerisinde bulduğu çıkmaz devamında pek çok düşünürün de düşeceği bir çıkmazdır. Her bilginin (bilimsel bilgi dâhil) sosyal-konumsal-sınıfsal karakteri sabitse konumlar üstü nesnel bilgiye nasıl ulaşılabilir? Görüldüğü üzere Lukacs bu çıkmazdan (işçi sınıfına tanıdığı) ontolojik imtiyaz fikriyle çıkmıştır. İmtiyazlı noktainazar fikri, bilgi sosyolojisinin bir diğer kurucusu Mannheim'da da mevcuttur: Konumlar üstü "serbestçe süzülen entelektüel"i nesnel bilgiye ulaşmaya mazhar olan tek sosyal figürdür[7].

1940'lardan itibaren Mertoncu işlevselciliğin bu noktadaki müdahalesi belirleyici olmuştur. Bilimsel bilgiyi sosyolojik sorgulamanın dışarısında bırakmak gibi önemli bir sonuç doğurmuştur. Merton, bilgi sosyolojisiyle olan bağı kopartıp bir anlamda bilimsel alanı kendi içerisine kapatır. Merton'un "bilimsel cemaati" Alis'in Harikalar Diyarı gibidir. Bilime inanan, bilimden başka bir ilke tanımayan, mutlak gerçek peşinde sadece bilim için yaşan bilim insanlarından mürekkep büyülü bir dünya. Dolayısıyla bilimin rasyonel ölçütleri ışığında elde edilen tecrübi bilginin artık sorgulan-

---

1971), s. 151–212. Tüm metnin Türkçe çevirisi için bk.: "Newton'un Principia'sının Toplumsal ve Ekonomik Kökenleri", Çev. Eren Buğlalılar, *içinde* Bekir Balkız, Vefa Öğütle, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri*, Ankara, Doğu Batı, 2010, s. 65-148.

6 *Geschichte und Klassenbewusstsein: Studien über marxistische Dialektik* (1923) [Tarih ve Sınıf Bilinci, İstanbul, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 2006].

7 *Ideologie und Utopie* (1929) [*İdeoloji ve Ütopya*, Ankara, Çev. Mehmet Okyayuz, De Ki Yayınları, 2009].

maya ihtiyacı yoktur. Bilim insanları tarafından bilimin rasyonel ölçütleri takip edilerek elde edilmiş olması nesnelliğinin garantisidir. Bilimsel bilgi doğası gereği nesneldir, rasyoneldir, sosyal konumlar üstüdür. Devamında hegemonik bir veçhe kazanacak olan Mertoncu bilim sosyolojisi böylece analiz seviyesini özerk bir alan olarak bilimsel alanın işleyiş mekanizmalarına çeker: bilimin normatif yapısı (Merton)[8], ödüller-teşvikler sistemi (Hagstrom, Storer)[9], niceliksel gelişimi (Price)[10], hiyerarşiler ve prestij (Cole, Cole)[11], verimlilik etkenleri (Pelz, Andrews)[12], siyasetle olan irtibatı (Salomon)[13], yeni disiplinlerin ortaya çıkışının kurumsal koşulları (Ben David, Collins)[14], araştırmacıların motivasyonları (Maslow)[15].

Bilimsel bilginin bizatihi kendisi üzerine herhangi bir sorgulamayı peşinen diskalifiye eden ve dönemin pozitivist (yapısal-işlevselci) rüzgârıyla birlikte tahakkümünü pekiştirmekte pek de zorlanmayan bu tahkimli bilim şatosundaki ilk delikler 1962 yılında Kuhn'un "paradigmatik" topçu atışlarıyla açılır[16]. Çok kısa olarak ve sadeleştirerek geçmek gerekirse Kuhn için bir paradigma, belli

8 "Bilimin Normatif Yapısı" [*The Normative Structure of Science,* 1942], Çev. Kemal İnal, *içinde* Bekir Balkız, Vefa Öğütle, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri,* Ankara, Doğu Batı, 2010, s. 165-180.

9 Warren O. Hagstrom, *The Scientific Community,* New York, Basic Books, 1965; Norman Storer, *The Social System of Science,* New York, Holt, Rinehart and Winston, 1966.

10 Derek De Solla Price, *Little Science, Big Science,* New York, Columbia University Press, 1963.

11 Jonathan R. Cole; Stephen Cole, *Social Stratification in Science,* Chicago, The University of Chicago Press, 1973.

12 Donald Campbell Pelz, Frank M. Andrews, *Scientists in organizations: productive climates for research and development,* New York, Wiley, 1966.

13 Jean-Jacques Salomon, *Science et Politique,* Paris, Le Seuil, 1970.

14 Joseph Ben-David, Randall Collins, "Social Factors in the Origins of a New Science: the case of Psychology", *American Sociological Review,* XXXI, 1966, s. 451-465.

15 Abraham Maslow, *The Psychology of Science,* Chicago, Gateway, 1969.

16 Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions,* Chicago, University of Chicago Press, 1962 [*Bilimsel Devrimlerin Yapısı,* İstanbul, Çev. Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, 2011].

bir tarihsel dönemde bir bilimsel cemaat tarafından kabul görmüş teoriler, metotlar, kavramlar vb. bütünüdür. Burada önemli olan husus paradigmaların karşılaştırılamama özelliğidir. Her paradigma bir dönem için doğru ve gerçek olanın veya olabilecek olanın, araştırılmaya değer olanın veya olmayanın sınanma, ifade edilme ve ortaya konma şartlarını sunar. Yani her paradigma kendi geçerlilik şartlarını içinde barındırır. Bir paradigma diğer paradigmanın noktainazarından hareketle eleştirilemez. Dolayısıyla paradigmalar arası tercih rasyonel bir tercih olamaz[17]. "Peki, o zaman diğer kültürlerin inanç sistemlerinin de kendilerine özgü mukayese edilemez bir rasyonaliteleri olamaz mı?" diye sorar Wilson, daha sonrasında konumuz açısından etkisi büyük olacak olan *Rationality* başlıklı derleme kitabında[18]. Yaklaşık 12 yıl sonra aynı soruyu Hollis ve Lukes[19] bilim için soracaklardır: "Bilim de en nihayetinde tanzim edilmiş bir inanç sistemi olamaz mı?" Eğer öyleyse paradigmaların karşılaştırılamaması gibi, bilimin dâhil olduğu inanç sistemleri de birbirleriyle mukayese edilemez. Bilime bir imtiyaz atfetmek için artık hiçbir sebep kalmamıştır. Gerek günlük hayatta gerekse bilimde nesnelerin inşa ediliş yöntemlerinin çeşitliliğini ve rasyonalite biçimlerinin şeylere ve koşullara göre gösterdiği değişkenliği vurgulayan Garfinkel'in etnometodolojisi[20] bu rölativist taarruzun barutlarını tedarik etmekte gecikmeyecektir. Bu sebeple bilimsel bilginin doğrudan kendisini hedef alan atışların ileride sıklıkla etnolojik/etnometodolojik bir sorgulama şeklini alacak olması şaşırtıcı değildir. Rölativist karargâhın kurulması için en iyi adres ise kuşkusuz İngiltere'dir; güçlü bir kültürel çalışmalar ve sosyal antropoloji geleneğinin olduğu bu ülkeye, 70'lerin ikinci yarısından itibaren yavaştan yavaştan esmeye başlayan neoliberal ve "postmodern" rüzgârın rölativist çıkarma gemilerini yanaştırması kaçınılmaz gibidir.

17 Bununla birlikte Kuhn'un, bilimin kendisinin varlığını ve meşruluğunu sorgulatacak kadar bir göreceleştirmeye gitmediğini hatırlatalım.

18 Bryan Wilson (der.), *Rationality: Key Concepts in the Social Sciences*, Oxford, Basil Blackwell, 1970.

19 Martin Hollis; Steven Lukes (der.), *Rationality and Relativism*, Oxford, Basil Blackwell, 1982.

20 Harold Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology*, NJ, Prentice-Hall, 1967. *Heretik*'te yayınlandı.

Rölativizmin bizatihi kendisinin bir teori olmadığını ilk olarak hatırlatalım. Söz konusu olan daha ziyade, bilimsel bilginin üretilme koşulları üzerine rölativizmin mihenk taşım oluşturduğu bir dizi sorgulama, çalışma metodu veya noktainazar bütünüdür. Ayrıca bu dinamik içerisinde yer alan araştırmacıların bir kısmı (Barnes, Bloor, MacKenzie, Collins, Pickering, Pinch vb.)[21] rölativist etiketini taşımakta bir beis görmezken, bir diğer kısmı (Latour, Knorr-Cetina, Forman, Brannigan vb.)[22] bu kullanımı reddetmektedir. Ayrıca aralarında tam bir mutabakat olduğu da söylenemez. Meseleyi ele alış tarzları da farklılık göstermektedir. Bir kısmı (Barnes, McKenzie, Forman vb.) sosyalin bilimsel bilginin oluşumu üzerindeki etkisini daha makro bir düzeyde, tarihsel bir perspektif içerisinde ele alırken, diğer kısmı (Collins, Pinch, Pickering, Latour vb.) bilimin mahreminde/mutfağında yani bilimsel bilginin üretildiği yerlerde ne olup bittiğini çalışmalarının merkezine koyar (laboratuvar araştırmaları).

Ancak her iki durumda da benzer aksiyom ve postülalardan ve özellikle temel bir reddiye dizisinden hareket edilir: diğer bilgi biçimlerine kıyasla bilimsel bilgiye tanınan üstünlüğün reddi; ev-

21 Barry Barnes, *Scientific Knowledge and Sociological Theory*, London ; Boston, Routledge and K. Paul, 1974; David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, London, Routledge, 1976 (2. Baskı Chicago University Press, 1991); Donald A. MacKenzie, *Statistics in Britain, 1865–1930: the social construction of scientific knowledge*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1981; Harry M. Collins, "Stages in the empirical programme of relativism", *Social Studies of Science*, 11, 1981, s. 3-10; Harry M. Collins, "Son of seven sexes: the social destruction of a physical phenomenon", *Social Studies of Science*, 11, 1981, s. 33-62; Andrew Pickering, "Against putting the phenomena first: The discovery of the weak neutral current", *Study of History and Philosophy of Science*, 15 (2), 1984, s. 85-117; Trevor J. Pinch, "The Sun-Set: The Presentation of Certainty in Scientific Life", *Social Studies of* Science, Vol. 11, 1981, s. 131-158.

22 Bruno Latour; Steve Woolgar, Laboratory Life, *The Social Construction of Scientific Facts*, London/Beverly Hills, Sage Publications, 1979; Paul Forman, "Weimar culture, causality, and quantum theory: adaptation by German physicists and mathematicians to a hostile environment", *Historical Studies in the Physical Sciences*, Vol. 3, ss 1-115, 1979; Augustine Brannigan, *The Social Basis of Scientific Discoveries*, New York, Cambridge University Press, 1981.

rensel bir rasyonalitenin mevcudiyetinin reddi; bilimsel bilginin filiyattaki üretim koşullarının tahlilini ıskalayan her epistemolojinin reddi; bağlamından kopuk cansız malumat tarihçiliğine dönüşmüş bir bilim tarihi ve felsefesinin reddi; mitleştirilen bir bilimsel cemaatin işleyiş mekanizmalarına kitlenmiş ve bu sebeple bilimsel bilginin bizatihi inşacı-rölativist karakterini kaçırmış bir bilim sosyolojisinin reddi...

Bu reddiye dizisinden hareketle varılan temel önermeler ise şunlardır (farklı araştırma programları arasındaki irili ufaklı ayrışmaları bir kenara bırakırsak): Nasıl tanımlanırsa tanımlansın bilimsel faaliyet sosyal bağlamdan bağımsız değildir. Dolayısıyla başka bağlamlarda başka bilgiler üretilebilir ve geçerli sayılabilir –birazdan göreceğimiz Bloor'un "simetri" ilkesi buradan beslenecektir. Rölativizm ifadesinin kullanımının gerekçesi de aslında burada yatmaktadır, yani her defasında koşullara göre doğruluğu veya yanlışlığı kıymetlendirilebilecek birçok bilimsel söylem farklı tarihsel dönemlerde bir arada bulunabilir. O hâlde mutlak bir yargıya ulaşmaya imkân tanıyabilecek, içinde bulunduğu şartlara aşkın, evrensel bir ilkeye (rasyonaliteye) ulaşmak mümkün değildir. Rasyonel olarak değerlendirilen bir kanıt farklı bağlamlarda farklı biçimler alabilir. Kanıt olarak değerlendirilen bir unsur her zaman verili bir inanç sistemi içerisinde anlam ifade eder. Dolayısıyla bağlam bağımlıdır. Sosyoloğun neyin rasyonel neyin rasyonel olmadığı, gerçek bilginin veya gerçekliğin ne olduğu, sınama ölçütlerinin ne olduğu veya ne olması gerektiği, bilimsel sıfatı taşıyan bilgilerin gerçek ve doğru olup olmadığı hususlarında bir kıymetlendirme içerisinde olması gerekmez. Zaten bu, işi de değildir. Sosyolog sadece şunu tespit etmekle yetinmelidir: Bir argüman verili bir bağlamda kanıt olarak kendisini dayattıysa ve bu yönde bir mutabakatın oluşmasına yol açtıysa bu, mantıki-rasyonel bir zaruretin değil, kanıtın sunulduğu grubun ölçütlerine uygunluğunun bir işaretidir. Bu kriterler bağlam bağımlıdır; evrensel bir mantıktan-rasyonaliteden türetilemezler. Dolayısıyla herhangi bir inanç veya norm gibi sosyolojinin nesnesi hâline gelebilirler (gelmelidirler)[23].

23 Bu minvalde en sıklıkla verilen örnek Pasteur'ün, Rouen Tabiat Bilimleri müzesi müdürü Pouchet ile giriştiği kendiliğinden üremeye ilişkin tartışmadır. Farley ve Geison'a göre Pasteur'ün Poucher üzerindeki zaferi, sadece

Bilimsel bilginin böylece "kutsallığını" kaybetmesi ve sorgulanabilir bir inanç meselesi-sosyal norm hâlinde dönüştürülmesi, özellikle Bloor'un "güçlü programı" ile yeni bir ivme kazanacaktır. *Knowledge and Social Imagery* başlıklı kitabının hemen başında Bloor salvo atışlarına başlar: "Bilgi sosyolojisi bilimsel bilginin içeriğini ve doğasını inceleyebilir ve açıklayabilir mi? Çoğu sosyolog bunun olamayacağını düşünür... Bana göre bu yanıtı vererek sosyolog konumlarına ihanet ederler. Aslında bilimsel bilginin sözde mutlak ve aşkın karakterine veya herhangi bir özel rasyonalite, geçerlilik, gerçeklik veya nesnellik kavramına içkin hiçbir sınır yoktur"[24]. Diğer bir ifadeyle her şey sorgulanabilir... Dolayısıyla "programın" "güçlü" oluşu veya "bilim sosyolojisi" değil de "bilimsel bilgi sosyolojisi" olarak adlandırılması, bilimsel faaliyetin nevraljik merkezine, bilimsel bilginin bizatihi çekirdeğine (*hard facts*) yönelmiş olmasındandır. Bu yöneliş özellikle simetri ilkesi çerçevesinde gerçekleşir: "Doğru ve yanlış inançlar [yani rölativistlerin dilinde bilgiler] aynı tipte sebeplerle açıklanmalıdır"[25]. Sıradan bir önerme gibi görünen bu ilke aslında rasyonalist mevzilere yöneltilmiş güçlü bir taarruzdur; tahribatı ise çok yüksek olmuştur. Şöyle ki; bir bilgiyi doğru yapan, gerçeklikle uygunluğu, yani rasyonalist-bilimsel bir yöntemle sınanmış olması değil, göreceli bir inanç olarak ona inananların göreceli ölçütleriyle uygunluğudur. Başka bir bilgiyi yanlış olarak çürütecek olan da aynı ölçütlerdir. Dolayısıyla bir argümanın destek görmesi veya görmemesi, bir modelin tasvip edilmesi veya edilmemesi, bütün bu başarı ve başarısızlık örnekleri aynı nedenle, sunulduğu-savunulduğu sosyal bağlamla açıklanabilir. O hâlde sadece, bilimsel faaliyeti çevreleyen kurumsal veya sosyal faktörlerin veya egemen ideolojilerin makro düzeyde bir tahlili ile yetinil-

---

kanıtlarının ve argümanlarının doğruluğu ve kesinliği ile değil, aynı zamanda ve hatta bunun çok ötesinde, Pasteur'ün politik açıdan mütehakkim konumu, iktidar çevreleriyle güçlü ilişkileri ve üstün deneyci vasıflarıyla açıklanabilir. John Farley; Gerarld Gieson, "Science, Politics and Spontaneous Generation in Nineteenth-Century France: The Pasteur-Pouchet Debate" in *Bulletin of the History of Medicine*, 48 (1974), s. 161-198.

24 *Socio-logie de la logique ou les limites de l'épistémologie*, Paris, Pandore, 1982 [*Knowledge and Social Imagery*'nin Fransızca çevirisi], s. 3.

25 *A.g.e.*, s. 8.

memeli, doğrudan bilim yapılan mekânlar içerisine "sızmalı" ve ne olup bittiği, bilimsel olguların nasıl üretildiği-inşa edildiği, bizatihi yerinde gözlemlenmelidir. Bloor'un "güçlü program"ının ısrarla vurgu yaptığı nokta burasıdır. "Kurban" olarak ise tabiat ilimleri ve tıp laboratuvarları seçilir. Mertoncu paradigmayı en tahkimli noktasından vurmak hedeflenmiş gibidir -ki bunda da büyük ölçüde başarılı olunur.

Yöntem farklılıkları olmakla beraber bu çalışmalarda izlenen temel yöntem, biraz polisiye bir soruşturma gibi, bilimin mahremine girmek, mutfağına inmek, araştırmacıları, incelenen konuları, kullanılan dili yerli bir kültürün unsurları olarak görmek ve aynen diğer "egzotik" dünyalar üzerine çalışan etnologlar gibi, "yabancı olunan" bu kültürel dünyayı kavramaya, çözümlemeye çalışmaktır[26]. Bu bağlamda en çarpıcı örnek kendisi de bir antropolog olan Latour ve Woolgar'ın *Laboratory Life* başlıklı çalışmalarıdır[27]. Profesör Roger Guillemin'in San Diego'daki (Kaliforniya-ABD) moleküler biyoloji laboratuvarında (Salk Institute for Biological Studies) 2 yıl boyunca gözlemler gerçekleştiren Latour, çalışmalarını "refleksif etnografi" olarak tanımlar. Doğrudan "güçlü program"ın ekseninde konumlanan bu çalışma, titizlikle toplanmış çok zengin bir veri birikimi üzerinde yükselir. Sorunsal inşası ve tahlil düzeyi hiç yabana atılacak gibi değildir. Çalışmanın ana omurgasını oluşturan anahtar kavramlar açıklıkla ve yetkinlikle ortaya konulmuştur: inşa, şeyleştirme, cisimleştirme, inandırıcılık, bilimsel alanın agnostik yapısı vb. Bu kavramlar "bilimsel bilginin sosyal inşası"nın tetkiki, yani bilim insanlarının gözlemlerine anlam atfettikleri süreçlerin tahlilinde araçsallaştırılır. "Gerçeklik" laboratuvara veya araştırmacıya "dışsallığında" ve "veriliğinde" değil, inşa içeren karakterinde, yani

26 Sosyoloğun "sızdığı" laboratuvarda olup bitene, çalışılan konulara az çok vakıf olup olmaması gerektiği sorusu tartışmalara yol açmıştır. Örneğin Knorr-Cetina, aynen başka etnolojik sahalarda olduğu gibi, gözlemlenilen aktörün noktainazarının etkisi altında kalınmaması için hiçbir şey bilinmemesi gerektiğini savunur.

27 Bruno Latour; Steve Woolgar, Laboratory Life, *The Social Construction of Scientific Facts*, London/Beverly Hills, Sage Publications, 1979. Fransızca tercümesi: *La vie de laboratoire : la production des faits scientifiques*, Paris, La Découverte, 1988.

referans verilmesi zorunlu bir "sosyal norm" veya daha doğrusu, bir inanç mutabakatı içeren bir "illüzyon" karakterinde karşımıza çıkar. Bilim insanı bu "illüzyonun" sadece bir kurbanı değildir; aynı zamanda bizatihi kendisi de bir "illüzyonist"tir. "İnandırmaya" dayalı bu illüzyonist çevrim içerisinde yer alan araştırmacılar, çetin bir rekabet içerisinde konumlarını iyileştirmeye çalışırlar. Dolayısıyla bir bilimsel olgu üzerinde sağlanan mutabakat, rasyonel argümanların masaya yatırılması ve tartışılmasının bir sonucu olarak değil de farklı çıkarlara ve farklı iktidar imkânlarına sahip ancak ortak bir inanç sistemine iştirak eden bir grup araştırmacının aralarındaki etkileşimin bir sonucudur. Araştırmacıların itibar ve tanınma gayeleri, bilimsel olguların inşasına götüren bu etkileşimde her zaman önemli bir yer tutar. Savların inandırıcılığı, kariyer hesapları ve ikrar görme kaygısı ile her zaman at başı gider ve "inandırıcı verilerin üretimi" olarak bilimsel faaliyeti tanımlar. Diğer bir ifadeyle bilimsel bilgi, çeşitli kariyer ve iktidar hesaplarının (örneğin rakiplerin muhtemel tepkisini önceden tahmin etmek, araştırma sonuçlarının yayımlanabileceği prestijli dergileri önceden kestirmek ve bu dergilere önceden, en azından rakiplerden önce "yanaşmak" vb.) ve alan dışı aktörlerin (yayınevleri, dergiler, projeleri finanse eden kuruluşlar vb.) devreye girdiği çetin bir müzakere sonucunda inşa edilir. Öyle ki; Knorr-Cetina bu minvalde "araştırmacıların oportünizmi" ifadesini kullanacak kadar "ileri gider"[28]. Antropolojik anlamda bir inanç sistemi olarak bilim temsiline ek olarak artık burada, çerçevesi muğlâk bir çıkar aksiyomundan hareketle (beşeri tüm davranışları belirleyen evrensel bir ilkeden mi bahsediliyor, bu durumda kültürel görecelik ilkesi tahribata uğrayacaktır, yoksa bilim insanlarına yani "bilim kabilesine", bu kabilenin içinde yaşadığı topraklara -ekonomik, siyasal koşullar vb.- has bir nitelikten mi?) homo scientifucus'un sosyal psikolojisine geçilir.

Özetlemek gerekirse rölativist programın bilim sosyolojisi çalışmalarına inanılmaz bir devinim kazandırdığı sabittir. Özellikle kuru ve malumatçı bir epistemoloji, bilim tarihi veya bilim felsefesi ile yetinilmemesi, analiz seviyesinin eş zamanlı olarak bilim yapılan

28 Karin Knorr-Cetina, *The Manufacture of Knowledge - An Essay on the Constructivist and contextual Nature of Science*, Oxford, Pergamon Press, 1981, s. 34.

yerlere, kurumlara, buradaki aktörlere, yapılanmalara, çatışmalara, çıkarlara çekilmesi, kısacası bilimin mutfağının etnolojik projeksiyonla aydınlatılması "hayırlı" olmuştur lakin varılan noktanın, etnolojik-rölativist voltajın yüksekliği sebebiyle bilimin tüm sigortalarını attırma riski de bir o kadar sabittir. Diğer bir ifadeyle, leğendeki kirli suyla beraber bebeği de fırlatıp atmak söz konusu gibidir; çünkü "olgu" ve "artefakt" arasındaki ayrım iyice silikleştiği andan ve ikisi arasındaki tek fark inşa aşamalarındaki sosyal koşulların konfigürasyon farklılığı olarak ortaya koyulduğu andan itibaren, bilimsel faaliyetin kendinde bir anlamı kalıp kalmadığı sorulabilir[29]. Bu durumda ise yapılan artık "bilimsel bilgi sosyolojisi" değil inanç sosyolojisi olacaktır[30].

Bu tespitlerden hareketle rölativist programa şu eleştiriler getirilebilir.

1- İlk olarak tüm ayrışmalarına rağmen güçlü programın temel epistemolojik gayesinin Bloor'un şu formülünde cisimleştiğini söylemek kuşkusuz abartı olmaz: "Bilimsel bilginin doğası ve içe-

29 Hele hele bu soruyu kendine soran ve bizatihi yanıtlayan Bruno Latour olursa durum iyice ironikleşir: "Eğer bilimleri açıklamaya koyulursak bundan zarar görecek olan sosyal bilimler olacaktır" (Aşağıda atıfta bulunulan eser, s. 14). Gerçekten de rölativist programın esas olarak "hedef" aldığı tabiat bilimleri, sosyal bilimlere kıyasla, alan içi taşıyıcı epistemik kolonlarının görece "sağlamlılığı" -veya ortak kabulün sorgulanamazlığı- sayesinde nispeten daha az "hasarla" çıkmıştır. İkincil ve tali olarak eleştirinin yöneldiği sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin "hasarının" ise, "taarruzun" derecesiyle ters orantılı olarak çok daha fazla olması, sosyolojik alanın zaten verili olan epistemolojik dağınıklığını işaret etmesi ölçüsünde anlamlıdır. Bruno Latour'a gelince, 1984 tarihli *Les Microbes: guerre et paix* (Paris, Métailié) adlı çalışmasında "güçlü program"ın temel aksiyomlarından iyice uzaklaşmış görüntüsü çizer. Pasteur'ün başarısını ayrılmaz biçimde hem siyasal hem de bilimsel bir başarı olarak değerlendirir. Böylece Latour için aklın kazanımları artık siyasal bir kazanıma dönüşür. Kısacası iktidar ilişkileri ve bilimsel faaliyetin ayrılmaz biçimde iç içe geçtiğini göstermeye çalışarak dar bir "araştırmacılar sosyolojisinin" ve sosyal psikolojisinin sınırlarını aşmaya çalışır (elbette bilimin -ve aklın- demistifikasyonunu hedefleyen *Laboratory Life*'da savunduğu birçok tezle ciddi biçimde çelişerek).

30 Tüm bu tartışmalarla ilişkin Türkçedeki ender kaynaklardan biri olarak Bekir Balkız ve Vefa Saygın Öğütle'nin yetkin derlemesine bakılabilir: *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri*, Ankara, Doğu Batı, 2010

riğini açıklamak." Bu basit görünen formül aslında tam da bütün muğlâklıkların ve kırılganlıkların kaynağı gibidir. Söz konusu olan, araştırmacıların teorik ve kavramsal tercihlerinin içerisinde yaşadıkları toplum tarafından belirlendiğini mi söylemektir? Eğer böyleyse bunun, bilgi sosyolojisinin çok sıradan bir önermesi olduğunu ve aynı amacın Merton tarafından da (hem de layıkıyla!) yerine getirildiğini hatırlatmak gerekir -ki bu düzeyde rölativist etiketli çalışmaların "sosyalin" yerini kestirmekte ciddi güçlüklerle karşılaştıkları hissedilmektedir. Ya çok sıradan bir "sosyal faktörler" başlığı altında toplum-bilim düalitesi yeniden "ısıtılmakta" ve tam da Durkheimcı bir perspektif içerisinde bilimsel dinamik dış toplumsal tazyiklerin hükümdarlığı altına sokulmakta ya da yine çok yeni olmayan bir sosyolojik damardan beslenilerek (sembolik etkileşim-etnometodoloji) bilimsel faaliyet, laboratuvarların "gizli" dünyasında araştırmacılar arasında gerçekleşen etkileşimlere indirgenmektedir. Dolayısıyla analiz her defasında Durkheimcı renkler alan sıradan bir makrososyolojik çözümleme ve homo scientificus'un dar bir sosyal psikolojisi arasında sıkışmış görüntüsü vermektedir. Özellikle Bloor, bilimsel inançlarla-dinsel inançları eşitlediğinde ve bu minvalde Durkheim'a atıf yaptığında yeni olanın ne olduğunu kavramak iyice güçleşir.

2- Eğer mesele, tam da Bloor'un "güçlü program"ının salık verdiği gibi, bilimsel bilginin çekirdeğine gitmek ve burada göreceli-tarihsel olan ne varsa ifşa etmekse Scheler ve Mannheim'dan, Weber ve Schutz'e, oradan da Luckmann'a kadar tüm bir bilgi sosyolojisi geleneğinin bunu yetkinlikle yapmış olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır.

3- Buradan rölativist araştırma programının temel vurgusu "inşa" kavramına geçmek gerekirse, her bilgi gibi bilimsel bilginin de bir inşa olduğunu söylemek de biraz malumun ilanı gibidir. Poincaré'nin konvansiyonalizminden[31], Bachelard'ın uygulamalı akılcılığına[32], oradan da Canguilhem'in "bilimsel ideoloji"sine ka-

31 *La Science et l'Hypothèse*, Paris, Flammarion, 1902 [*Bilim ve Hipotez*, Ankara, Çev. Fethi Yücel, MEB Yayınları, 1998].

32 *Le Rationalisme appliqué*, Paris, PUF, 1949 [*Uygulamalı Akılcılık*, İstanbul, Çev. Emine Sarıkartal, İthaki, 2009].

dar[33], farklı seviye ve derecelerde bu vurgunun daha önce yapılmış olduğu görmek çok güç değildir. Dolayısıyla eğer bilimsel bilginin her zaman için kısmi bir bilgi olduğunu veya gerçekliği kısmi olarak inşa eden "daha az yanlış" bir bilgi olduğunu, diğer bir ifadeyle sosyal-kültürel manada konumlanmış tarihsel bir rasyonalitenin kısmi bir inşası olduğunu kabul edersek ve derdimiz sosyal bağlamından kopuk farazi bir mutlak-evrensel-total bilgi peşinde koşmak değilse bilimsel bilginin, verili (tarihsel) kurumsal ve sosyal şartlarda, verili (tarihsel) bir rasyonalitenin-bilim insanının (çıkarlarıyla, ideolojileriyle, sosyal belirlenmişlikleriyle vb.) dışsal bir gerçekliği reddetmeksizin (hatta tam tersine, bu nesnelliğe daha iyi nüfuz etme yönünde) gerçekleştirdiği bir inşa (ancak belli metotlara ve ilkelere riayet eden ve ampirik olarak sınanan bir inşa) olduğunu söylemek, neden zaruri surette bu bilginin (bütün tarihselliğine rağmen) tüm geçerlilik ve doğruluk vasıflarını (nesnel gerçeklikle kısmi uygunluk anlamında) ortadan kaldırsın ve onu herhangi bir bilgi seviyesine çeksin? Bilginin inşa içeren karakteri neden zaruri surette nesnel gerçekliğe her türlü referansı buharlaştırsın, verilerin sağlamlılığını göreceleştirsin (bu verilerin kendileri de bir inşa çerçevesinde ele edilmiş olsalar da) ve sübjektivizm girdabına kapılmaya götürsün?

Bourdieu'nün yukarıda kabaca özetlenen rölativist programa yönelttiği temel eleştiriler de esasen bu programı önceleyen bazı önsayıltılar ve programın pratikte vardığı bazı sonuçlar üzerinedir. Bu sebeple elinizdeki kitapta Bourdieu rölativist program için "savunduğum şeylerin uygun düşmeyecek şekilde radikalleştirilmesidir" ifadesini kullanır. Canghuillem'in rahle-i tedrisinden geçmiş bir Bourdieu için de bilimsel olguların inşa edilmiş karakterinden bahsetmek malumun ilanıdır. Ancak buna yapılacak aşırı vurgunun anlamsız ve yıkıcı bir göreceliğe sevk edeceğini düşünür; çünkü Bourdieu için bilimsel bilgi herhangi bir bilgi değildir; evet, inşa içerir ama bu inşa herhangi bir inşa değildir; gerçekliğin bir yönünün keşfine götüren yolda, bilim insanının bazı ölçüt ve ilkeler ışığında (bilimsel sınanabilirlik ve geçerlilik ilkeleri vb.) ve verili bazı tarihsel koşullar altında (bilim alanında) inşa ettiği rasyonel bir güzergâh

33 *La connaissance de la vie*, Paris, Vrin, 1952; *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*, Paris, Vrin, 1977.

olarak değerlendirilmelidir. Bu güzergâhın inşasının "düzgünlüğü" veya "yerindeliği", nesnel gerçekliğin derin ve karmaşık dehlizlerinde ilerleyebilmenin ve ona kısmi de olsa nüfuz edebilmenin ilk şartıdır ve bu "macera" gizi olanı (mekanizmaları, belirlenmişlikleri) ifşa etmesi ölçüsünde ve tahakkümü sorgulatması ölçüsünde özgürleştiricidir, dolayısıyla siyasaldır; toplumsal mücadelelerden bağımsız değildir.

Bachelard bilim için, "aklın ampiriyle sürekli polemiğidir" ifadesini kullanır. Bourdieu bu şiardan hareketle tam da bu polemiğin sosyal koşulları üzerine yoğunlaşır; çünkü polemiğin, yani aklın, yani bilimin ilerlemesinin ilk şartı bu koşullara nüfuz etmekten ve yön vermekten geçer. O hâlde şu önerme yapılabilir: Akıl üzerine bir epistemolojik sorgulama Bourdieu'de süratle aklın ilerleme koşulları üzerine bir sorgulamaya dönüşür ve buradan da bilim sosyolojisine geçiş bir anlamda zaruridir. Kısacası Bourdieu'de bilimbilgi sosyolojisi ve epistemoloji ayrılmaz bir bütündür. *Le métier de sociologue, préalables épistémologiques*[34] bu bağlantıyı açıkça serimler. Doğa sadece kendisine sorulan sorulara yanıt vermekle yetinir. Doğru yanıtlara ise ancak doğru sorularla yani doğru inşalarla ulaşılabilir. Refleksivite, bilim insanının bu inşa süreçlerinde merkezî bir yer tutar. Araştırmasının her aşamasında, kendi konumu, algılama kategorileri, teorik inşası, yöntemi ve nihayetinde tüm üretimi üzerine sürekli sorgulamalar gerçekleştiren -veya gerçekleştirmesi gereken- bir bilim insanının öncelikli ihtiyatıdır refleksivite. Kendisi ve ürünleri üzerine koyduğu bu epistemolojik "ihtiyati tedbir" bilim insanının gerçeklikle giriştiği polemiğin sıfır noktasıdır. Her zaman için bir yanlışın kısmi düzeltmesi olarak anlaşılması gereken gerçekliğe nüfuz ancak bu çerçevede olanaklıdır.

Ancak burada sıklıkla atlanılan husus, bu refleksivitenin bireysel bir "iyi niyet" veya çabayı aşacak düzeyde kolektif bir girişim olmasıdır. Bütün bir bilimsel alanın kendi üzerine geliştirdiği bir tefekkür olarak refleksivite alanın çatışmalı mücadele dinamiğinden beslenir. Ellerinde bulundurdukları alana özgü sermaye (bilimsel

34 Pierre Bourdieu; Jean-Claude Chamboredon; Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue, préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968.

sermaye) hacmine ve yapısına göre alanda muhtelif konumlar işgal eden araştırmacılar, bilimsel otoritenin -yani neyin bilim, kimin bilim insanı olduğunu söyleme- tekelini ele geçirmek için alana özgü silahlarla (bilimin silahlarıyla) birbirleriyle kıyasıya çarpışırlar. Birbirlerinin açığını ararlar, birbirlerini çürütmeye çalışırlar, her şeyden önce rakiplerinin konumunu nesnelleştirirler, kısacası alandaki konumlarıyla uyumlu habituslarının ürettiği bir dizi stratejiyi, rakiplerini alt etme yolunda uygulamaya koyarlar. "Yanlış" bir inşayı" "daha az yanlış" bir inşadan, "hatalı" bir çıkarımı-veriyi, "daha az hatalı" bir çıkarım veya veriden ayırt etmeye imkân tanıyan ve temelinde rakibin zayıf yönlerini bulma çabasının tetiklediği kolektif refleksiviteye imkân sağlayan da bu stratejilerdir, mücadelelerdir. Bilimin ve aklın ilerlemesi bu acımasız-öldürücü ancak tanzim edilmiş itkilerin, ihtilafların, birbirinin yerini kapma mücadelelerin bir sonucudur. Bu ise ilk koşul olarak bilimsel alanın özerkliğini varsayar. Alan içerisinde birikmiş hususi sermayenin hacminin büyüklüğüyle doğru orantılı olarak alana giriş-çıkış koşullarının zorlaştırılmasını ve böylece alana dışarıdan silah sokulmasının (farklı sermaye türleri) engellenmesini ve yabancı iktidarların (alan dışı güçlerin) müdahalelerinin asgari seviyede tutulmasını ön koşul olarak koyar.

Böylece Mertoncu okumanın ulvi-hasbi bilim anlayışının mahkûm ederek oyun dışı bıraktığı, rölativist programın ise bilimsel bilginin kendisinin meşruiyetini sorgulamak için, çıkarı peşinde koşan Makyavelik araştırmacının "sınır tanımaz-oportünist" temayülüne dönüştürdüğü tüm bu stratejiler (konu tercihleri, bilim anlayışları, şebekeler ve hatta ve hatta "belaltı" vuruşlar vb.) konum merkezli bir ilişkisellik içerisinde kavranarak çok yerinde bir şekilde yeniden bilimsel alanın ve ilerleme koşullarının tahliline katılırlar. Sonuç olarak Bourdieu için mesele, görüldüğü üzere, rasyonalitenin tarihselliği veya olguların inşa edilmiş karakteri değildir, mesele, "La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison [Bilimsel Alanın Hususiyeti ve Aklın İlerlemesinin Sosyal Koşulları]"[35] isimli makalesinin bizatihi başlığının işaret ettiği üzere, tüm tarihselliği içerisinde aklın ilerlemesinin koşullarını sorgulamaktır, bu yönde çaba harcamaktır. Bu ise her şeyden

35 *Sociologie et Sociétés*, VII (1), Mayıs 1975, s. 91-118.

önce, kendine has sermayesi, silahları ve iktidar mücadeleleriyle bilimsel alanın özerkliğinin olabildiğince güçlendirilmesinden, yani oyunun hususi kaidelerine göre oynanmasından geçer.

Özetlemek gerekirse Bourdieu'nün bilim sosyolojisi anlayışı; bilime ve rasyonaliteye beslediği inanç ölçüsünde Durkheimcı (buradan hareketle Bachelard'ın uygulamalı akılıcılığı [rationalisme appliqué] ile kurduğu irtibat çok açıktır); analizi yeniden makro bir düzeye, alanın genel yapısı seviyesine çekmesi (ancak alanın içinde ne olup ne bittiğinin, mücadelelerin, çeşitli stratejilerin tahlilini atlamadan) ve normatif vurgusu ölçüsünde Mertoncu; ve son olarak tahakkümün her çeşidine karşı kamusal alanda verilen mücadelelere yetkinlikle ve bilimin verdiği meşruiyetle müdahil olan bir bilim temsiline sahip olması ölçüsünde ise (özellikle 1990'ların başından itibaren) eleştirel damara yakın bir görüntü çizmektedir. Özellikle altının çizilmesi gerekir ki; elinizdeki kitapta da fark edileceği üzere, Bourdieu'nün bilimi büyük ölçüde, hatta tamamıyla kamuda, kamu mensubu araştırmacılar/akademisyenler tarafından yapılan bir bilimdir. Dolayısıyla Bourdieu'de devlet, en azından bilimsel faaliyet için, olmazsa olmaz bir aktördür, yüksek bedel ödenerek kazanılmış hakların (sosyal devlet, kamu görevi vb.) kristalize olmuş hâlidir; bilimsel faaliyetin özerkliğinin garantisidir[36].

Bourdieucü bilim sosyolojisinin bir diğer merkezî unsuru ise, başından beri var olan ancak gittikçe artan normatif karakteridir. Bir çalışmanın çeşitli seviye ve dozda normatif öğeler içermesi kendi başına sorun teşkil etmez -ki zaten aksi de mümkün değildir. Ancak bunun aldığı biçim önemlidir. Bourdieu'de bu, bir tarihten sonra (örneğin elinizdeki kitapta), bir nevi "mükemmeller cemiyeti"nin tesisi yönünde, tahlili bazı noktalarda sıkıştırabilecek seviyede ısrarlı bir çağrı şeklini alır. Oysa örneğin bu çağrının dozu 1975 tarihli kurucu metninde (*La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison*) daha sınırlıdır. Bourdieu bu metinde, alan içerisindeki ayrılmaz biçimde siyasal ve bilimsel

36 Bu noktada Bourdieu için esas soru, devletle olan tüm bağımlılık ilişkisi çerçevesinde bilimin özerkliğinin nasıl tesis edilebileceğidir; "bağımlılık içinde bağımsızlık" der Bourdieu ve bunun yollarını elinizdeki kitapta örneklerle açımlar.

karakter taşıyan hamleleri (normatif bir yargı çerçevesinde yerilebilecek olanlar dâhil - çeşitli kariyer cambazlıkları, şebekeler, intihaller, şahsi ihtilaflar, suçlamalar, belaltı vuruşlar vb.), farklı konumlara sahip faillerin izledikleri iktidar stratejilerinin bir parçası olarak ilişkisel düzeyde tahlil ederek bilim alanının sosyolojisini olabildiğince açar ve diğer alanlarla ilişkilendirir (çünkü hiçbir alan tamamıyla özerk değildir ve alan içerisindeki mücadelelere diğer alanlardan taşman silahların - sermaye türlerinin - tesiri, yani alanın göreceli özerkliği, ülkeye, alana, disipline ve çeşitli tarihsel dönemlere göre değişir)[37]. Bu yerinde konumlanışı, 1975 tarihli metninden alıntılarla sergilemeye çalışalım. Yalnız hemen bir hatırlatma: Aşağıdaki alıntılarda Bourdieu siyasallığı, alan dışı toplumsal mücadelelere doğrudan müdahil olma veya dış iktidarların içeri sızması şeklinde değil (en azından bu aşamada ve bu metinlerde böyle değil), alandaki konum-iktidar mücadelelerine, alandaki yer tutma kavgalarına, bilimsel otoriteyi elde etme, bilimin ne olduğunu veya kimin bilim insanı olduğunu söyleme tekelini gasp etme mücadelelerine atıfla kavrar. Yani her bilimsel hamle, alan içerisindeki konumlar ve dolayısıyla iktidar ilişkileri üzerinde etkili olduğu ölçüde aynı zamanda siyasaldır da demek ister.

Alıntı 1: "Bilimsel pratiklerin tam anlamıyla sosyal belirlenimleriyle tam anlamıyla bilimsel belirlenimleri arasında bir ayrım yapmaya kalkışmak beyhude bir uğraştır: Bilimsel otorite için mücadele telafi edilemez surette siyasal ve bilimsel bir mücadeledir. (...)" (s. 117).

Alıntı 2: "En pür bilimin en pür dünyası sosyal bir alandır, herhangi bir diğer alan gibi, güç ilişkileriyle, tekelleriyle, mücadeleleriyle, stratejileriyle, çıkar ve kazançlarıyla ancak bu *değişmezlerin* [italikler yazarın] hususi biçimler aldığı bir alan" (s. 91).

Alıntı 3: "Alanın bir mücadele mahalli olduğunu söylemek sadece, bilimsel hagiografinin - ve devamında bilim sosyolojisinin - tasvir ettiği şekliyle "bilimsel cemaat"in barışçıl-uzlaşmacı imgele-

37 Örneğin Türkiye sosyolojik alanın heteronomi (dış bağımlılık, dış tesirlere açıklık) seviyesi çok yüksektir. İlerleyen sayfalarda bu yönde bazı tespitlerde bulunacak ve hâlihazırda bu minvalde yürütülen bir çalışmadan bahsedeceğiz.

minden, yani fikirlerin pür ve eksiksiz bir rekabetinden, kati surette doğru fikrin içkin gücü tarafından sonucu tayin edilecek bir rekabetten başka kaide tanımayan bir nevi "amaçlar krallığı" fikrinden kopmak değildir, bilimsel alanın bizatihi işleyişinin *hususi bir çıkar biçimi varsaydığı ve ürettiğini de hatırlatmaktır* [italikler yazarın]. (...)" (s. 92).

Alıntı 4: "Sınıf ilişkileri alanında olduğu gibi bilimsel alanda da meşruiyet mercilerini meşrulaştıracak merciler yoktur; meşruiyet talepleri meşruiyetlerini, çıkarlarını ifade ettikleri grupların göreceli gücünden alır" (s. 97).

Alıntı 5: "Bilimsel meşruiyet için ayrılmaz biçimde siyasal ve bilimsel olan mücadelenin aldığı biçim, alanın yapısına, yani hususi bilimsel ikrar sermayesinin mücadeleye taraf olanlar arasındaki dağılımının yapısına bağlıdır" (s. 102).

Alıntı 6: "En 'disfonksiyonel' eğilimler (örneğin iş birliğinin reddine ve gizliliğe eğilim gösterme), bizatihi en 'fonksiyonel' yatkınlıkları doğuran mekanizmalarda kayıtlıdırlar" (s. 108).

Alıntı 7: "Bilimsel alanın özerkliğine iştirak eden süreçlerin bütünü diyalektik ilişkiler sürdürür: Hususi kaynakların birikiminin içerdiği giriş koşulların güçleştirilmesi, karşılığında laiklerin [alan dışı olanlar anlamında, dinî metafor, T. S. N.] bigâne dünyasıyla, doğrudan hedeflenmediği ölçüde daha da radikal bir sosyal kopuş tesis ederek bilimsel alanın özerkleşmesine katkıda bulunur" (s. 109).

Okur, Bourdieu'nün 1975 tarihli makalesinde altını çizdiği bu argümanların izlerini 1997 tarihli elinizdeki kitabında da kuşkusuz bulacaktır; özellikle, ayrılmaz biçimde siyasal ve bilimsel bir mücadele mahalli olarak bilimsel alan temsili. Ancak tam da bu noktada her iki kitap arasında üzerinde durulması gereken önemli farklılıklar var gibidir. Bourdieu, **1975 tarihli makalesindeki**; her zaman için en iyilerin (en yetkinlerin, en çok bilimsel sermayeye sahip olanların) kazanmadığı, etik açıdan mahkûm edilebilecek en "lanet" stratejilerin de oyunun bir parçası olduğu, farklı sermaye tiplerinin de zaman zaman devreye girebildiği (alanın özerklik derecesi ölçüsünde), meşruiyet taleplerini temellendirecek hiçbir üst

kurumun olmadığı (aklın ve argümanların gücünün de tek başına yeterli olamayacağı), sadece ve sadece alandaki güç ilişkilerinin kimin üste çıkacağını kimin altta kalacağını, kimin çalışmasının "kıymetli", kimin çalışmasının "kıymetsiz", neyin çalışılmaya değer, neyin değersiz olduğunu belirlediği ucu açık (elbette alanın yapısının imkân tanıdığı ölçüde), inanılmaz dinamik, çetin, acımasız ve ayrılmaz biçimde siyasal ve bilimsel bir mücadele mahalli olarak bilim alanı temsilinden, **1997 tarihli elinizdeki kitapta**; ayrılmaz surette bilimsel ve siyasal çetin mücadelelerin yine mevcut olduğu ancak bu sefer önemli bir farklılık olarak her zaman -veya sıklıkla- en iyilerin -yani bilimsel kriterler ışığında en itibarlı çalışmaların- kazandığı, aklın ve bilimin ilkeleri dışında başka silahlara -yani sermayelere- başvurulmadığı (veya bu silahların kati surette yasaklandığı, başvuranların ise ihraç edildiği), diğer bir ifadeyle, tam da yukarıda eleştiriye tabi tuttuğu şekilde, fikirlerin pür ve eksiksiz rekabetinin bilimin ilkeleri ışığında hükmünü herkese dayattığı, iyi çalışmayı kötü çalışmadan ayırdığı ve böylece konumları tespit ettiği (bir anlamda yukarıda mevcut olmadığının altını çizdiği bir meşruiyet mercisine dönüştüğü) kısacası Merton'un "bilimsel cemaat"ine şaşılacak derecede benzeyen ve mücadeleler içermeye devam etmekle beraber (Öyle ki; bu mücadeleler de bir bakıma artık *gentilhomme* veya *gentleman*'ların eşit şartlarda yaptığı düelloları andırır, hançerleme, zehir yoktur!) bilimsel hagiografinin, yukarıda 3 numaralı alıntıda kendisinin de eleştirdiği, mutlu-mesut bilim alanı temsiline oldukça yakın bir temsile geçmiş gibidir.

Bu iki Bourdieu'yü inşa etmek için farklılıkları fazlasıyla zorladığımı ve vurguladığımı teslim etmem gerek. Dolayısıyla her iki temsili, Weberci anlamda bir "ideal tip" olarak almayı önererek takdiri okura bırakıyorum. Ancak her hâlükârda Bourdieu'nün bilim sosyolojisinin, olanı olduğu gibi tahlil etmek -veya nesnel gerçekliğe olabildiğince yakın biçimde inşa etmek- kaygısından, edimsel ve betimleyici bir söylemin muğlâklığında, bilimsel alanın olan veya olması gereken özerkliğine vurgu yaparak daha normatif bir pozisyona doğru kaydığını sanırım söyleyebiliriz. Bu durum elinizdeki kitapta, "Birkaç Normatif Öneri" başlıklı bir kısmın olmasının öte-

sinde bir vaka olarak göze çarpmaktadır[38]. Belirttiğimiz üzere, bu normatif vurgunun olması kendi başına bir sorun teşkil etmez (hatta desteklenebilir de). Bourdieu'nün normatif vurgusu bilimsel alanın özerkliğinin tesisi yönünde güçlü ve ısrarlı bir vurguyla at başı gider (burada da bir sorun yoktur aslında). Sorun, bu vurgunun (bir nevi "mükemmeller cemiyeti"nin tesisinin), aynen 1975 tarihli metinde yaptığı tespiti doğrular nitelikle (bk. alıntı 7), Mertoncu bilim sosyolojisi gibi, bilimi kendi içine kapatma ve bilim alanının olduğu şekliyle (resmî temsile göre meşru olan-olmayan ancak fiiliyatta olan tüm mücadele ve strateji biçimleriyle, karmaşık disiplinler ve alanlar arası ilişkileriyle) tahlilini güçleştirme riski taşımasıdır lakin Bourdieu'nün bu riski, özerkliğin kazanımlarını sosyal dünyaya geri aktararak, yani bilim insanlarının, bilimin verdiği meşruiyet ve yetkinlikle, tahakküme karşı kamusal alanda verilen mücadelelere daha fazla müdahil olmaları çağrısıyla (kendisinin 90'ların başından itibaren yapacağı gibi) azaltmaya çalıştığı da sabittir.

Diğer taraftan, ilk metinlerinden bu yana koruduğu entelektüel çizgiyi takip ederek (Öyle ki; bu entelektüel camiada oldukça nadir ve kıymetli bir niteliktir) sürekli aklın ve bilimin ilerleme koşulları üzerine tefekkür geliştirmiş bir yazarın, belli bir noktadan sonra ve arada değişen konumunun da belki etkisiyle daha normatif bir zemine kayması olağandır (ve hatta meşrudur). Bu minvalde, arkadaşlıkları kadar köklü teorik ve epistemolojik anlaşmazlıklarına rağmen Jean-Claude Passeron'a kulak kabartmak yerinde olacaktır. Bourdieu'nün yukarıda biraz çalakalem hipotez olarak sürdüğüm hat değişikliğini 1979 yılı civarına, *La Distinction*[39] sonrası döneme, diğer bir ifadeyle Bourdieu'nün tam da itibarının tavana vurmaya başladığı, yani konumunun değişmeye başladığı yıllara oturtuyor.

"Pierre Bourdieu, *La Distinction*'dan itibaren (1979), değer ve beğeni yargılarını belirleyen faktörlerin sosyolojik bir analizi üzerine oturmaya devam eden ancak "düzgün" âlimane pratiklerin sanatsal veya bilimsel kıymetini tayin edebilmek için, sosyolojiden araştır-

38 Öyle ki; Bourdieu'nün yer yer olanı mı yoksa olması gerekeni mi tasvir ettiği belirsizleşmektedir.

39 Pierre Bourdieu, *La Distinction*, Editions de Minuit, Paris, 1979. *Heretik*'te yayına hazırlanıyor.

ma alanında veya sanatsal alanda *azami* [italik yazara ait] seviyede bir sosyal özerkliğin koşullarını belirtmesini istemekten başka bir şey yapmayan bir mükemmellik tanımına, bilimsel ve entelektüel zanaatlara ilişkin bir mükemmellik tanımına doğru evrildi. Bu entelektüel mükemmellik sosyolojisi aslında, kendilerini eserlere hasretmiş entelektüellerde oldukça eski olan, sanat ve âlimler sitesinin bağımsızlığı ütopyasına, umumi ve bigâne hukuka tabi olmayan bir mesleki deontoloji hayaline bağlanıyordu. (...)"[40]

Metnin devamında Passeron aynı paradoksu, Bourdieu'nün orta öğretimde felsefe derslerinin ağırlığının düşürülme projesine karşı yürüttüğü kavgada da görür; çünkü ortak kaleme aldıkları *Les Héritiers* ve *La Reproduction*'da[41] geleneksel Fransız eğitim sisteminin tüm elitizminin ve içerdiği sosyal eşitsizliklerin hem bir anlamda müsebbibi hem de alameti olarak gördükleri ve hedef tahtalarına aldıkları felsefenin ve bu disiplinin kendini bir "yetenek ideolojisi" üzerinden dayatan kurumlarının Bourdieu tarafından, merkantil değerlere karşı mücadele ve bir mükemmeliyet pedagojisi adına savunulması Passeron için, "Pierre Bourdieu'nün, kendisinin de birçok kere *Homo academicus* hususunda tahlil ettiği gibi, üniversite *establishment*'ının değerleriyle gitgide bölünen kişisel ilişkisi kaynaklı önemli bir değişikliktir"[42].

Bu değişikliği tam da Passeron'un vurguladığı istikamette takip edebilmek ve Bourdieu'nün bilim sosyolojisini bütünlükçü bir şekilde (tarihsel gelişimi içerisinde) kavrayabilmek için yükseköğrenimin ve bilimsel alanın özerkliği üzerine *Les Héritiers* ve elinizdeki kitaptan birer alıntıyla devam edelim ve meseleyi noktalayalım.

Héritiers: "(...) Sadece iktisadi eşitsizliklere veya siyasal iradeye

---

40 Jean-Claude Passeron, "Mort d'un ami, disparition d'un penseur" [Bir Arkadaşın Ölümü, Bir Düşünürün Yok Oluşu", in Pierre Encrevé; Rose-Marie Lagrave, *Travailler avec Bourdieu* [Bourdieu ile Çalışmak], Paris, Flammarion, 2003, s. 37.

41 *Les Héritiers, les étudiants et la culture* [Vârisler, Öğrenciler ve Kültür], Paris, Editions de Minuit, 1964; *La Reproduction* [Yeniden Üretim], Paris Editions de Minuit, 1971. Her ikisi de *Heretik*'te yayınlanmıştır.

42 Jean-Claude Passeron, "Mort d'un ami, disparition d'un penseur", *a.g.e.*, s. 37.

eğitim sistemindeki tüm eşitsizliklerin sorumluluğunu isnat etmek, sistemle mücadele ettiğini sanırken sisteme hizmet etmenin en iyi yoludur. Gerçekten de eğitim sistemi sadece kendi mantığının işleyişini takip ederek imtiyazların idamesini sağlayabilir. Diğer bir ifadeyle, imtiyazlılar ondan istifade etmek zorunda kalmaksızın imtiyazlara hizmet edebilir. *Devamında, öğrenim sisteminin bir veçhesini özerk kılmaya meyilli her talep, ister yükseköğrenimin tümü isterse de ortaöğrenimle ilişkili olarak yükseköğrenimin bu veya şu yönü, nesnel anlamda sisteme ve sistemin hizmet ettiği her şeye hizmet eder* [italikler bana ait]. (...)"[43]

Usages sociaux de la science: "Bilimselliği ilerletmek için, özerkliği güçlendirmek, daha somut bir ifadeyle, giriş bariyerlerini yükselterek hususi [bilimsel] olmayan silahların sokulmasına ve kullanılmasına kesinlikle izin vermeyerek ve sadece deneysel sınama ve mantıki tutarlılığın zaruretlerine riayet eden tanzim edilmiş rekabet biçimlerini teşvik ederek özerkliğin pratikteki şartlarını geliştirmek gerekir"[44].

Görüldüğü üzere, her teori gibi Bourdieu sosyolojisinin de fay hatları mevcuttur. Ancak tüm bunlara rağmen, Bourdieu'nün bilim sosyolojisinin tahlil açısından en vurucu yönü, bu kitapta da sergilendiği üzere, alan içerisinde olup biteni, çeşitli stratejileri, mücadeleleri, bütüncül bir düzeyde, diğer alanlarla olan ilişki düzeylerini de kaçırmadan konum bağımlı bir çerçevede birbirleriyle ilişkilendirilerek tahlil etmesidir. Örneğin bir sosyoloğun belli bir "araştırma programına" diğerinin ise tam zıddına yakın durması bir "tercih" meselesi olamayabilir veya bu "tercih", çatışma ve eşitsizlik içeren konumlarıyla alanın bütün tarihinin sosyoloğun bedeninde, zihninde, yatkınlıklarında tecessüm etmesi olarak da tahlil edilebilir. Bir örnek vermek gerekirse, Fransa'da 1960'lı yılların ortalarına kadar kendisini Mauss ve Gurvitch üzerinden devam ettirmiş egemen Durkheimcı söylem uzun yıllar boyunca ülkede başka bir sosyolojik okuma şekline müsaade etmemiş ve biraz karikatüre etmek gerekirse, "bizden olmayan sosyolog değildir" anlayışı altında (sosyolojik)

43 Pierre Bourdieu; Jean-Claude Passeron, *Les Héritiers, les étudiants et la culture*, Paris, Editions de Minuit, 1964, s. 43-44

44 Elinizdeki kitap, s. 84

alanı diğer gruplara ve etkilere sıkı sıkıya kapamıştır. Dolayısıyla 1967'de ilk baskısını yapmış olan Raymon Aron'un *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* kitabını[45] müteakip, Max Weber'in Fransız sosyolojisi tarafından yeniden "keşfedilişi" "bilimsel düşünceye sınır yoktur" yanılsaması veya saflığından çok, pratik sebeplere, alan içi mücadelelere dayanmaktadır. Weber'in sosyoloji anlayışı, dönemin sosyolojik alanının egemenlerine karşı, 1968 sonrasında alana yeni girmiş "mütevazı" kökenli genç "oyuncular" tarafından, konumlarını güçlendirme-meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır.

Benzer bir analiz Türkiye sosyolojik alanı için de yapılabilir. Alman kökenli kültür bilimleri anlayışının veya yorumcu vurgusunun alana girmesi ve taraftar bulması pozitivist-Kemalist tahakküm göz önünde tutulmadan bağımsız biçimde kavranamaz. Rölativist ilginin, Avrupa'daki örneklerinin tersine, Türkiye'de ampirik çalışmalar üzerinden kendisini ortaya koymamış olması ve yorumcu vurgunun sadece hakim pozitivist paradigmayı "ideolojik" olmakla eleştirmek noktasında araçsallaştırmış olması manidardır[46]. Balkız ve Öğütle aynı tespiti kendi ifadeleriyle çok daha gelişkin biçimde şu şekilde yaparlar: "Öte yandan, 1990'larla birlikte teorik olarak boy vermeye başlayan konvansiyonalist bilim sosyolojisi anlayışı da savunulduğu andan itibaren sözcüğün dar anlamıyla politize olduğu ve hatta aslında bu türden motivasyonlarla gündeme geldiği için, yine pratik olarak mümkün olmamıştır; çünkü bilim topluluklarının aslında tarafsız, değerden-arınık olmadığı argümanı, bu cenah tarafından, o toplulukları etkinliğe yönelten gerçek motivasyonların araştırılması için değil de bu tarafsızlık söylemine merkezî rol biçen resmî ideolojiyle hesaplaşmak için kullanılmıştır: Söyleme karşı gerçeğin araştırılması değil, söyleme karşı söylem söz konusudur. Bunun, Türkiye'deki konvansiyonalistlerin teorik konumlanmalarında da doğrudan kökleri bulunmaktadır. Şöyle ki; Konvansiyonalist akım savunucularının Türkiye'de, pozitivizm eleştirisi temelinde yorumcu ve postpozitivist anlayışlarla temasa geçmeleri (ya da bizzat onların içinden çıkmaları), ampirik araştır-

45 *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris, Gallimard, 1967.

46 Aynı yorumcu damarın son yıllarda alan içi ve dışı iktidar dengelerinin değişmesine müteakip pozitivist bir çizgiye kaymaya başlaması iktidar pozitivistleştirir mi sorusunu akla getirebilir.

maya dönük bir ön yargıya teslim olmalarına sebep olmuştur. Bu cenah, sosyoloji ile felsefe arasındaki bağı koparan pozitivist jeste haklı olarak karşı çıkarken, sosyolojik pozitivizmle özdeşleştirdikleri saha araştırmasına karşı öğrenilmiş bir küçümsemeyi yaratarak ve yayarak, 'felsefe yapma' kaygısına düşmüş ve kendilerini bir tür *sosyal felsefeci* [italik yazarların] olarak konumlandırmışlardır. Sonuç olarak; Batı'da 60'larla birlikte yeşeren konvansiyonalizm, sosyologları yoğun bir araştırma gündemine sevk ederken, Türkiye'de tam tersine, yorumcu gelenekte klasik anlamıyla içkin olan teorik-elitist tavrın da etkisiyle, ampirik çalışmaya yönelik bir karşıtlık (ve hatta kimi örneklerde bir düşmanlık) yaratmıştır. Bu demektir ki; bilim sosyolojisi, Türkiye akademileri açısından varlığıyla değil yokluğuyla bir semptom hâline gelmiştir"[47].

Aslında bu "semptom" birkaç düzeyde açıklanabilir; ilki elbette, yukarıdaki alıntının sahiplerinin de teslim ettiği gibi, bilimsel bilgiyi sorgulama dışı bırakan pozitivizm ve bunun karşısına çıkan "yorumcu" damarın, Türkiye'de gelişim gösterdiği şekliyle, "saha alerjisidir." Ancak bunun da ötesinde, bu saha alerjisinin Türkiye'deki kökleri derindir ve zaten fazlasıyla uzamış olan! bu takdimin sınırlarını aşar. Ancak şunu söylemekle yetinelim: Türkiye'de sosyoloji pratiklerinde saha araştırması hâlen ikinci plandadır. Ya garip bir uzmanlaşma fikrinin yol açtığı kıymeti kendinden menkul bir uygulamalı sosyoloji ayrımıyla bu alan sınırlı bir çevrenin tekeline bırakılmıştır (ki burada da ne yazık ki hâlen saha çalışması dendiğinde öğrencilerin veya asistanların ellerine mülakat sorularını tutuşturup ekseriyetle gecekondulara veya köylere göndermek anlaşılır) ya da "kafası çalışan" adamların yapabileceği "soylu" ve elbette "havalı" bir uğraş olarak teorisyenliğin yanında işin "ameliliği" olarak görülür. Dolayısıyla bilim sosyolojisi odaklı saha çalışmaların Türkiye'de esamesinin bile okunmaması sadece bu alana özgü bir durum değildir. Yaşamı teori üzerinden okuyan, teori ile sürekli iştigal eden, teori ile tüm dünyayı ve tüm alanları anlayan, akıl veren, yol gösteren ancak Fakültesindeki hizmetlinin trajedisinden bihaber; ampiriyle olan ilişkisi, ampirizmin tedrisî tanımını vermekten

47 Bekir Balkız, Vefa Öğütle, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri*, Ankara, Doğu Batı, 2010, s. 27.

öteye gitmeyen; zamane onanmışlıklarının peşinde ek sembolik sermaye geliri elde etmek için hem sanat hem de felsefe ile uğraşan; arada da sosyolojiyi öldüren veya öldürmeyi felsefe sanan, radikallik sanan, öldürdükçe sembolik gelirine gelir katan; hem filozof-hem sanatperver-hem küratör-hem editör-hem gazeteci-hem siyasetçi-hem köşe yazarı-hem solcu-hem devrimci-hem radikal, ukalalığı ölçüsünde bigâne entelektüel figürü güzel ancak "dar"[gelen] ülkemizin örnek alınan, takip edilen, olunmak istenen sosyal figürüdür[48].

Bilim sosyolojisi özelinde ise, bu alanın "rahatsızlık verme" ihtimalinin pek yüksek olduğunu bu uzun takdimi buraya kadar okuma tahammülü göstermiş her okur kuşkusuz fark etmiştir; çünkü daha önce de arz ettiğim üzere, mevzubahis olan bilimin mutfağına inmek, mahremine girmektir. Bilim insanlarının yaptıklarını söyleyip yapmadıkları şeyleri veya yaptıkları ancak söylemedikleri şeyleri ifşa etmektir biraz da söz konusu olan[49]. Dolayısıyla "ezber bozucu", "yıkıcı", hatta ve hatta "yediği kaba tükürme" izlenimi verir bilim sosyolojisi. Örneğin "bir profesörün kariyerinin içerdiği tüm manevra, manipülasyon ve entrikalar hakkında ufak bir fikrimiz olsa pek muhtemelen, tüm toplumun devasa bir dolandırıcılık girişimi olduğu sonucuna varma riskiyle karşı karşıya kalırız" diyor Peter L. Berger[50]. Dolayısıyla bu "Batıda bile" böyleyse (burada herhangi bir Batı hayranlığı izlenimi verdiysem düzeltmek isterim, sadece kı-

48 Örneğin 1960-70 aralığında gerek ABD'de gerekse Batı Avrupa'da çeşitli alanlarda (sadece sosyolojide değil) inanılmaz zengin saha çalışmaları gerçekleştirilirken (ancak öyle "anketleri ver çocuklar doldursun" şeklinde değil bizatihi "kıçını" kaldırıp çalışarak, sabahın köründe kalkarak, doğrudan sahada olarak) Türk fikrî hayatı (ve elbette sosyolojisi) ekseriyetle (istisnalar hariç), Türk-Osmanlı üretim yapısı feodal miydi, değil miydi? Ne derece ATÜT'tü? Yoksa bize özgü bir feodalite olmasın bu? şeklindeki tartışmalar içerisinde boğulup gidiyordu. Açıkçası bazen Türk sosyolojisinin bütün sorununun "kıçını kaldırmak" noktasında düğümlenip düğümlenmediğini kendime sormadan edemiyorum (tabii bu durumun tüm sosyal koşullarını açığa çıkartmak şartıyla beraber).

49 Doğrudan bilim sosyolojisi eksenli bir çalışma olmaksızın Becker'ın *Heretik*'ten çıkmış olan *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi* başlıklı kitabı da benzer bir yerde konumlanır.

50 Peter L. Berger, *Invitation à la sociologie* [*Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*, 1963], Paris, La Découverte, 2006, s. 176

yaslama açısından söylüyorum) baklava börekli doktora tezi savunmalarının yapıldığı, doçentlik jürilerinde bin bir ayak oyunlarının döndüğü, kadro ilanlarının şahsa çıkarıldığı, birbirinin tekrarı vasat tezlerin kütüphaneleri doldurduğu (ki kısmi olarak bu eleştirilerden bu satırların yazarı da elbette muaf değildir) güzel ancak hâlâ "dar" [gelen] ülkemizde çıkabilecek veya tespit edilebilecek "cümbüşü" varın siz tahmin edin efendim!

Oysa Weber'in dediği gibi "özel bir bilimsellik rejimine" sahip olması, yani tarihsellik içermesi sebebiyle, özellikle sosyolojinin bu sorgulamayı yapması, kendi üzerine, kendi ürettiği bilgi üzerine, bu bilginin oluşum şartları üzerine sürekli bir refleksif ihtiyat içerisinde bulunması elzemdir. Ürettiği bilginin bizatihi geçerlilik şartı bu ön koşula sıkı sıkıya bağlıdır. Kendisi ve ürünleri üzerine koyduğu bu "ihtiyati tedbir", Bachelard'ın diliyle söylemek gerekirse, sosyoloğun toplumsalla giriştiği polemiğin sıfır noktasıdır. Dolayısıyla sosyolog, nesnelleştirici projektörünü sosyalin karmaşıklığına yöneltmeden önce kendisine, konumuna, idrak kategorilerine, teorik inşasına, yöntemine ve nihayetinde tüm üretimi üzerine çevirmelidir. Diğer bir ifadeyle öncelikle, gözlemin araştırmacının noktainazarına ve gözlem araçlarına borçlu olduğu şeyi nesnelleştirmek gerekir. Bu ilişki hakkıyla nesnelleştirilmediği sürece söyleme kaçak biçimde sızacağı açıktır. Dolayısıyla böyle bir durumda sosyolog, nesnesinden bahsettiğini sanırken aslında nesnesiyle olan ilişkisinden ve hatta kendisinden bahsedecektir[51]. "Sadece ruh hâllerinin az veya çok müsamahakâr teşhiri olan sosyologlar mevcuttur" uyarısını yapar Bourdieu[52]. Bu sebepten dolayı der, "sosyolojinin sosyo-

51 Örneğin "gezi parkı" tahlillerinin büyük çoğunluğunda bu çok açıktır. "Ben orada sınıfı, işçi sınıfını, orta sınıfı, sınıfsızları vb.ni gördüm" diyenler ve gördüklerine bizi inandırmak isteyenler, aslında kendilerini, gördüklerini sandıklarını veya görmek istedikleri şeyle olan hissi ilişkilerini anlatmakta gibidirler. Genel olarak Türk fikrî hayatında, özelde ise sosyal bilimler "geleneğimizde" felsefi derinliğin vasat bir düzeyde bulunması ve sosyal tahlillerin çoğunlukla pozitivizme meze olmuş dar bir realizm kıskacında, "Bey abi iktisat iliminin" ekonomisist tahakkümü/maddi belirleyicileri ve kaymakam okullarının "metin fetişizmi" altında eziliyor olması, kuşkusuz daha "gelişkin" çözümleme ve saptamaları engellemektedir

52 Pierre Bourdieu, "Sur l'objectivation participante. Réponse à quelques objections", *Actes de la recherche en sciences sociales*, No.: 23, 1978, s. 68.

lojisi herhangi bir uzmanlık alanı değildir. (...) Her sosyal bilimin bilimsellik koşullarından ilki kendi imkânlılıklarına ilişkin koşullarının bilimiyle teçhizatlanmasıdır"[53].

Bu tür bir refleksif teçhizatlanma, Türkiye sosyolojik alanı gibi, çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik iktidar odaklarının tesirine ve "tecavüzüne" çok açık (heteronomi), özerklik seviyesi düşük ve diğer disiplinlere ilişkisi göreceli bir tabiiyet düzeyinde seyreden bir alan için çok daha elzemdir (en azından sosyologların, *kendilerine rağmen*, araştırma sahalarına, konularına, tercihlerine sızan önsayıltıları ampirik ve mantıki surette biraz daha denetim altında tutabilmelerini sağlama noktasında). Böyle bir çalışma hâlihazırda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) farklı üniversite ve disiplinlerden gelen araştırmacılardan mürekkep bir çalışma grubu tarafından "Heteronomiden anomiye: Türkiye'de sosyoloji pratiklerinin tarihsel morfolojisi" başlığıyla yürütülmektedir. Temel amaç Türkiye'deki sosyoloji pratiklerini[54], sosyologların "sosyologlar alanında" işgal ettikleri konumların kartografisini ve bu konumları işgal etmeye götüren yatkınlıklarının ve sosyal yörüngelerinin repertuarını çıkartmak ve bu iki parametreyi birbirleriyle tarihsel bir perspektifte ilişkilendirmek suretiyle açıklamaktır[55]. Başlıktaki morfoloji terimini biraz dilbilimde kullanıldığı şekliyle, yani unsurları birbirleriyle ilişkiselliklerinde ve bütünün geneline göre inceleme anlamında kullanıyoruz. Dolayısıyla sosyoloji pratiklerinin morfolojisi her şeyden önce bu pratikleri, yeşerdikleri alanın faillerinin ilişkiselliklerinde ve alanın bütünü nezdinde kavramaktan geçiyor. Bir nevi otososyoanaliz olarak değerlendirilebilecek bu kavrayış, her sosyoloğun kendi seviyesinde yapabileceği oto-analiz için olduğu kadar, alanın tarihsel gelişimi içerisinde dönem dönem

53 *A.g.e.*

54 "Sosyologlar alanındaki" sosyoloji anlayışı ve uygulamaları, dönem dönem ön plana çıkan teoriler, revaçta olan çalışma konuları, teorik, epistemolojik ve metodolojik tercihler, ayrışmalar, ihtilaflar, sosyoloji yapma, sosyolojik araştırma yürütme biçimleri vb.

55 Çalışma büyük ölçüde Bourdieu'nün kavramsal araçlarını kullanacaktır ancak mekanik ve dogmatik bir takipçiliği her zaman reddederek, sıkışma anlarında inşayı açarak ve başka yaklaşımların katkılarından da istifade ederek.

farklı teori ve araştırma programları, çalışma konuları, fikrî cereyanlar veya sosyoloji anlayış ve pratikleri için beslenebilecek sempati veya antipatilerin kavranması noktasında da bize zaruri gözükmekte.

Ancak oyuncunun oynadığı oyunu, hem içerisinde oyuncu olarak kalarak hem de nesnelleştirmenin gerektirdiği asgari mesafeyi koruyarak tahlil edebilmesinin güçlüğü ortadadır. Sosyolojinin sosyolojisinin bu noktada bayağı "hesaplaşmaların", "bel altı vuruşların", "kusmaların", "hırsların" aracı olmaması gerekir. Çalışmaya iştirak edenlerin (ve en başta benim), çıkış noktası itibarıyla, buna yakın "dertleri" olabilir (bunun aksi nasıl düşünülebilir?). Ancak önemli olan bunun farkında olmak ve öncelikli olarak bizatihi bu "ilginin" kendisinin ve kaynaklandığı noktainazarı nesnelleştirilmek ve böylece her zaman kaçak dövüşebilecek (hele hele böyle bir sorunsal söz konusu olduğunda daha da güçlü biçimde sızabilecek) hissiyatı ve ön sayıtlıları olabildiğince kontrol altına almak gerekir. Ancak bu ilk aşama layıkıyla, örneğin araştırma boyunca sürekli işletilecek olan çeşitli kolektif refleksivite mekanizmalarının tesisiyle (ki bu mekanizmalar hâlihazırda kısmi olarak işlemektedir) yerine getirildikten sonra esas sorunsala, yani Türkiye'de sosyoloji pratiklerinin tarihsel morfolojisinin tetkikine geçilebilir. Bu noktada yapılacak ilk iş, Türkiye'nin uluslararası fikrî ürünler üretim ve dolaşım hacmindeki payının tespitidir; çünkü sadece sosyoloji için değil genel olarak Türkiye'deki tüm fikrî alanlar için geçerli olan bu dış bağımlılık, ülke içerisindeki yerel distribütör ağlarının teşkilinde ve buradan sağlanan rantlarda fevkalade etkili olmaktadır. Özellikle çeviri pratikleri üzerinden[56] yayın hayatında ve akademik dünyada çok etkili olan bu ağlar, verili bir dönemde herhangi bir alan içerisinde "getirisi olabilecek" sorunsal veya yaklaşımları, eserleri, çalışmaları vb.ni belirleyerek[57] doğrudan alan-içi mücadelelere müdahil olabilmekte, bu ağlara yakın faillere muhtelif türlerdeki sermayelerinin hacmini arttırma imkânı sunabilmektedirler. Bir

56 Ki bu sorunsalın kendisinin tahlili de eş zamanlı olarak yürütülmek zorundadır. Hangi ürünün (eserin), ne zaman, hangi şebeke tarafından, kimin çevirisiyle, hangi saiklerle dolaşıma sokulduğu vb. *Heretik*'in bizatihi kendisi de bu tahlilden muaf değildir.

57 Son dönemlerde artan "Bourdieu ilgisi" de bu minvalde tahlil edilmelidir.

anlamda bu seviyede yapılacak olan, fikrî ürünlerin uluslararası dolaşımının kapsamlı ve titiz bir sosyolojisidir. Bu uluslararası boyut Bourdieu'nün bilim sosyolojisi tahlillerinde (belki de Fransa'nın, fikrî ürünlerin uluslararası üretim ve dolaşım hacmindeki payının göreceli büyüklüğünden olsa gerek) ikincildir. Oysa Türkiye'nin durumunda merkezîdir veya en az diğer boyutlar kadar önemlidir; çünkü en son tahlilde söz konusu olan, fikrî üretim bakımından "merdiven altı fason" üretimi aşamamış bir ülkenin sosyoloji pratikleridir. Buradan hareketle, sosyolojinin de içerisinde bir *alt alan* olarak yer aldığı yerel fikrî ürünler üretim alanın (özellikle üniversite alanı, gazetecilik alanı, yazın alanı ve yayınevleri *alt alan*ının tahliline ek bir ihtimam göstererek) genel topolojisinin çıkarılması ve diğer alanlarla ilişkisinin (siyaset, ekonomi vb.) ortaya konulması bir sonraki aşamadır. Böylece bu genel topoloji ve ilişkisellikler üzerinden, sosyoloji alanının bizatihi kendisinin üniversiteler alanı, bir *alt alan* olarak sosyal bilimler alanı ve devamında da sosyal uzamın bütünüyle (başta siyaset, ekonomi ve gazetecilik alanları olmak üzere muhtelif alanlarla) ilişkisi tahlil edilebilir; çünkü alan içerisindeki konum ve konumlanmalar ve hatta daha da ötesinde sosyolojiye biçilen görev (sosyolojiden beklenen pratikler) ve bizatihi sosyoloğun tanımı, alanın kendisinin diğer alanlarla ve sosyoloğun diğer kanaat-fikir üreticileriyle olan ilişkisinden bağımsız değildir. Bu minvalde Michael Pollak'ın aşağıdaki tespitleri çalışmamızın kurucu hatlarından birini teşkil edecek kadar merkezîdir: "Sosyologların, sosyolog olmayanlarla ve devamında diğer sosyologlarla sürdürdükleri ilişkinin her dönüşümü, sosyoloğun ve sosyolojinin işlevinin yeni bir tanımının mukabil teşekkülüne yol açar"[58].

O hâlde görülmektedir ki, Batıda da bilimsel alanların genel toplumsal uzamla ilişkisi çeşitli seviyelerde seyretmekte ve bu ilişkiler, yine çeşitli seviyelerde, alanların konfigürasyonlarım doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin Braudel 1970'lerin Fransa Tarih alanı için "değirmene girer gibi herkesin girdiği bir yer" (tam Türkçe karşılığı "Dingonun ahırı"dır) benzetmesini yapacak kadar ileri gider. Dolayısıyla Batı sosyoloji alanlarına, örneğin Fransa sosyoloji ala-

58 Michael Pollak, "Projet scientifique, carrière professionnelle et stratégie politique", *Actes de la Recherche en Sciences sociales*, n° 55, Kasım 1984, s. 61.

nına kıyasla, ardaki fark sadece bir derece farkıdır ancak aşağıda göreceğimiz üzere birçok şeyi değiştirebilecek önemde ve mahiyette bir fark. Türkiye sosyolojik alanı çok daha az özerktir, çok daha fazla heteronomdur, yani çeşitli seviyelerde çok daha fazla tazyike maruz kalmaktadır, çok daha fazla başka alanlarla iç-içe girmiştir. Bu durum analizin her safhasında sürekli göz önünde tutulmalıdır. Buradan hareketle, bir anlamda, Bourdieu'nün elinizdeki kitapta yaptığı tahlili Türkiye örneğinde biraz tersten okumak, göreceli özerk alan dediği yerde yüksek seviyede heteronomiden bahsetmek ve çözümlemeyi tersine çevirerek Türkiye sosyoloji alanına tatbik etmek gerekir.

Aslında bu tespit, Bourdieu'nün alan sosyolojisinin Türkiye "gibi" bir ülkenin "alanlarına" (hangi türde olurlarsa olsunlar) tatbikinde hiçbir zaman gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Şöyle ki; esasında, göreceli anlamda özerk bir mikrokozmos olarak alan fikri, klasik sosyolojinin çok sıradan bir hattına, örneğin Durkheim'da mekanik-organik dayanışma veya Tönnies'te cemaat-cemiyet ayrımına tekabül eden ve toplumsal morfolojinin değişimine müteakip hâsıl olan gelişme-farklılaşma-özerkleşme çizgisine gönderme yapar. Geliştikçe çeşitlenen, tek bir ilke çerçevesinde bütünleştirilemeyecek derecede farklılaşan bir alanlar bütünü olarak toplum fikri, sosyolojinin kurucularına hiç de yabancı olamayan temel bir tefekkür hattıdır. Bu hat Bourdieu'nün katkısını elbette anlamsızlaştırmaz. Tam tersine, Bourdieu bu mirası, özellikle de Weber ve Marx'ın katkılarıyla, bir üst seviyeye taşır, inanılmaz derecede derinleştirir. Ancak burada önemli olan, bu "hikâye"nin Batı toplumlarının bir "hikâyesi" olduğu, anlatılan gelişimin Batı toplumlarının gelişimi olduğu, yapılan tahlilin Batı toplumlarının tahlili olduğudur lakin lütfen dikkat; bunları ifade ederken ne kıymeti kendinden menkul bir Doğu-Batı düalitesinin ne de sığ bir kültüralizmin savunuculuğunu yapmak isterim. Batı nerede başlar, nerede biter orasını bilmiyorum; Batılı veya Doğulu toplum dendiğinde ne anlaşılması gerekir onu da bilmiyorum. Tarih üstü bir kültürel devamlılık fikrine de her zaman uzak durdum. Ancak şunu biliyorum; bugün Fransa, Almanya veya İngiltere gibi Batı Avrupa olarak işaret edilen memleketlerde biraz olsun yaşamanız, Bourdieu'nün alanlarını, Tönnies'in cemiyetini, Weber'in Protestan

ahlakını nesnel şartlarda, gündelik hayatta işler hâlde görmeniz için yeterli olacaktır. Örneğin abartarak ve karikatürleştirerek ifade etmek gerekirse ufak bir Fransız kentinde, günlük "laflamalarda" 15 yıldan beri tek kayda değer "hikâye" olarak hâlen, karşıdan karşıya geçerken "hayatını kaybeden" kediden (beşerileştirilerek) bahsediliyorsa o topraklarda "yapısalcılığın" yeşermesi "normaldir" efendim. Sınırları belli olan meslek hatları; "sucu" olmaktan onur duyan ve yemek öncesi aperatiflerde "contalar" hususunda size saatlerce takdim yapmaktan sıkılmayan insanlar; köşeli, neyin-nerede durduğu az çok belli, durgun bir hayat bekler sizi Batı Avrupa'da. Alanlar en sıradan görünümlerinde, bir yemekte, kafanızı şişirecek derecede sizi detaya gömen, anlattıkça anlatan, bundan da heyecan duyan *köşeli* bir meslek erbabının hayatla *köşeli* ilişkisinde karşınıza çıkar her şeyden önce. Öyle ki; Batı kökenli *köşeli* sosyal bilimlerin ve teorilerin, aralarındaki önemli farklara rağmen, bize bu *köşeli* adamın çeşitli seviye ve alanlardaki *köşeli* hikâyesini *köşeli* kavramlarla anlattığı dahi düşünülebilir (ki bu anlatımın en üst seviyesi *Homo economicus*'dur[59]).

Oysa Türkiye'de olmayan tam da bu *köşeliktir* ve bu, her şeyi değiştirecek, elimizdeki kavram setlerini (Batı menşeli veya değil) gözden geçirmemizi gerektirecek nitelikte bir farklılıktır. Türkiye "gibi" bir ülkenin alanlarını en iyi tasvir edecek kavramlar daha ziyade, *griliktir*, *kırmalıktır*, *tekinsizliktir* yani efendim başından beri vurgu yaptığımız heteronomidir; alanların sürekli çok parçalılığıdır, iç içe geçmişliğidir. Yukarıda tasvir edilen "sucu" burada, evinize gelip düzgün contayı çalıp yerine eskisini takandır; iki gün sonra hırdavatçı-tesisatçı, bir ay sonra bir "yazıhane" sahibi, bir yıl sonra da bir resmî kurumda veya belediyede görevli-hizmetli-sivil memur olarak karşınıza çıkabilir. Aynı zamanda doktordur da avukattır da ve elbette akademisyendir de. Yapıyormuş gibi yapan ama yapmayan, işi bilen işe gitmeyen, meşru sosyal pratikler açısından aslında tam da yapılması gerekeni yapan "Arap Ali"den, *Bir Zamanlar Anadolu* filmindeki o muhteşem tiplemeden bilim alanının muaf olması hiç mümkün olabilir mi? Tahlilin bunu kaçırması büyük bir eksiklik olmaz mı?

59 Bu boyutu da kapsayan bir eleştiri için bk., Levent Ünsaldı, *Bir Ekonomizm Eleştirisi*, Ankara, Özgür Üniversite Yayınları, 2011.

Bu "yapısal" *griliğin-kırmalığın* (ki Türkiye'ye özgü bir kültürel kodlanmadan veya Doğu-Batı arasında sıkışıp kalmak gibi bir durumdan kesinlikle kaynaklanmaz, belli sosyal şartların ürünüdür; başka ülkelerde de farklı şekillerde gözlemlenebilir) habituslar seviyesindeki tezahürü ise sürekli bir *çakallıktır*. Genel bir *köksüzleşme* bağlamında, Bourdieu'nün kırık-çok parçalı habituslarının (*habitus clivé*) daha da kırık ve çok parçalı hâllerinin dilimizdeki karşılığıdır *çakallık*. Bu ifadeleri normatif ve argo vurgularında almamak gerekir; tam tersine geliştirilmeye oldukça müsait bu kavramları, ortak kanıdaki kullanımlarından kurtarıp âlimane seviyede yeniden inşa etmek ve "Türkiye gibi bir ülke" ifadesindeki "gibi"nin hususi sosyal şartlarını kavramada, yani *çakalın*, *çakallığın*, *köksüzleşmenin-kırmalığın* sosyolojisini yapmada merkeze oturtmak gerekir[60].

Kısacası, örneğin modernleşme teorisi güdümlü bir zamanların bazı çalışmalarının "tampon kurum" gördüğü yerde "hasbi kurumu" görmek, yani Batı menşeli bir okuma içerisinde "griliğinden" ötürü tam olarak kavranamayıp *geçiş* sürecindeki bir ülkenin *geçici* alametleri olarak *geçiştirilen* hususları, tam da bu ülkenin sosyal şartlarının hususiyeti olarak görmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, "kalıba" uymadığı için "geçiş süreci" gibi inanılmaz zehirleyici ve normatif bir değerlendirmede "geçiştirileni" veya "görülmek-gösterilmek istemeyeni" (şehrin turistlere gösterilmek istenmeyen virane kısımları gibi) tahlilin merkezine çekmek gerekir. Bu, tekrarlıyorum, anlamsız bir Batı-Doğu düalitesine saplanıp kültüralist bir reddiye içerisine hapsolmak değildir. Demek istediğim sadece şudur; herhangi bir sosyolojinin (menşei ne olursa olsun) genel kalıplarına sıkı sıkıya bağlı kalındığında en merkezî olanı kaçırmak mevzubahis olabilir. Dolayısıyla sahanın hususiyetleri ışığında tahlili her defasında açmak, çeşitlendirmek, mevcut kavram stokunu gözden geçirmek, ihtiyaç varsa yenilerini eklemek, daha operasyonel, daha kırma, esnek, ucu açık (ama gerektiği kadar da iç bütünlüğe sahip), tahlili tamamıyla kendi içerisine hapsetmeyen yeni kavram setleri geliştirmek zaruridir.

Tam da bu çerçevede yukarıda Bourdieu sosyolojisini yer yer

60 Bu yönde, uzun soluklu ve disiplinlerarası bir çalışma yine DTCF merkezli bir çalışma grubu tarafından hâlihazırda yürütülmektedir.

tersten okumaktan bahsettim (örneğin otonomi-heteronomi ilişkisinde olduğu gibi)[61]. Bu, Bourdieu'de ikincil olanı veya daha doğru bir ifadeyle genel ve karmaşık bir sürece katkısı ölçüsünde kıymetlendirileni, bizim tahlillerimizde merkeze taşımayı gerektirebilir. Örneğin Bourdieu'de bilim insanlarının sosyal kökenleri, onları alan içerisinde işgal ettikleri konumlara taşıyan faktörlerden biri olarak kıymetlendirilir. Diğer bir ifadeyle, sınıfsal köken ve işgal edilen konum arasında doğrudan bir homoloji kurulmaz; çünkü bu nevi bir doğrudan "yansımayı" engelleyen alanın kendi işleyiş mantığıdır. Bu elbette sosyal kökenin bir manası olmadığı anlamına da gelmez ancak bu tesir, tam da görece özerklikten dolayı, alanın kendi iç ve karmaşık mekanizmaları üzerinden karmaşık süreçler sonucunda tatbik olur. Şöyle diyor Bourdieu: "Bilimsel alan sosyal bir dünyadır ve bu şekliyle çeşitli tazyik ve teşvikler tatbik eder ancak bu tazyik ve teşvikler sosyal dünyanın tazyiklerinden nispeten bağımsızdır. Aslında dış tazyikler, hangi mahiyette olurlarsa olsunlar, alan üzerinden ve alanın aracılığıyla tatbik olduklarından ötürü, alanın mantığı tarafından dolaylı hâle getirilirler. Alanın özerkliğinin en görünür tezahürlerinden biri, dış tazyik ve talepleri hususi bir biçime sokarak kırıp-yansıtma kabiliyetidir. (...) Şunu söyleyebiliriz: Bir alan ne kadar özerkse kırıp-yeniden tanımlayarak yansıtma kabiliyeti o kadar kuvvetli olacak ve dış tazyikler de (artık tanınmayacak ölçüde) bir o kadar şekil ve suret değiştirecektir. O hâlde bir alanın temel özerklik göstergesi yeniden tanımlama, biçimleme, kırıp-yansıtma kabiliyetidir."[62]

Oysa heteronomi seviyesi yüksek bir alanda, bu "kırıp-yansıtma" kabiliyetinin yerini "doğrudan yansıma"nın alma ihtimali

61 Bourdieu'nün tahlillerinde alanların görece özerkliği, her alanın tarihsel gelişim seyrine göre takip ettiği genel hattır, az veya çok yakaladığı bir seviyedir (çünkü tam özerklik hiçbir zaman söz konusu olamaz). Yani tahlilin merkezine konulan, alanlara göre değişkenlik gösteren özerklik seviyeleridir, heteronominin kendisi değil. Oysa bizim yapmamız gereken ise bir anlamda tam tersidir. Bu heteronomi seviyesi alanı tamamen ortadan kaldıracak veya anlamsızlaştıracak bir seviyeye de gelebilir. Bu durumda Bourdieu'nün alan sosyolojisini kullanmanın da bir manası kalmayabilir. Sosyoloji için bu uç seviyeye (anomi) hâlen gelinmemiştir. Ancak gidişat bazı açılardan bu istikameti işaret eder gibidir.

62 Elinizdeki kitap s. 64.

kuvvetlidir. Örneğin Türkiye sosyoloji alanında bugün çok rahatça gözlemlenebilecek bazı ilişkisellikler bu çerçevede değerlendirilebilir; çalışılan konular, yakın durulan yaklaşımlar, ilgi duyulan tematikler ve sosyal ve etnik köken arasında veya son zamanlarda sosyoloji bölümlerinin efektiflerinin artan feminizasyonu ve buna bağlı olarak yükselişe geçen bazı sorunsallar arasında. Hatta daha da ileri gidilebilir ve şu önerme bile yapılabilir: Bugün Türkiye'de bilim alanındaki mütehakkim konumunu, bilimsel sermayesinin yüksek birikim seviyesinden ziyade, büyük ölçüde mensuplarının sosyal-tedrisî kökenlerinin homojenliğinden alan boğaza nazır üniversiteler, bölümler vardır (*Hangi lisedensin canım?* sorusunun pek sıkılıkla sorulduğu yerlerdir buralar). Aynı şekilde, bir zamanlar bilim alanı içerisinde bireysel düzeydeki mütehakkim konumlarını büyük ölçüde devlet aygıtının ve Kemalist *establishment*'ın gayretli bir memuru olmuş olmalarına borçlu olanlar (özellikle zamanında doçentlik veya profesörlük jürilerinde yaptıkları ayak oyunları bilimsel çalışmalarından çok daha gelişkindir), bugün aynı siyasal-idari-kurumsal sermayenin el değiştirmesi sonucu yerlerini zamane iktidarlarının silahşorlarına bırakmış gibidirler. Tüm bu örneklerde sahip olunulan hasbi bilimsel sermayenin hacminin, işgal edilen mütehakkim konumdaki rolü göreceli olarak ikincildir. Oysa Bourdieu'de merkezîdir; çünkü Bourdieu'nün alanı görece özerk bir alandır; burada ise sosyal belirlenmişliklerin etkisini ve alan dışı iktidarların müdahalelerini doğrudan gözlemleyebileceğimiz heteronom bir alan söz konusudur. Bourdieu'de de bu parametreler elbette devreye girmektedir (örneğin sosyal köken ve elit okullar vb.) ancak bu tesir, yukarıda da belirtildiği üzere dolayımlıdır; esasını, alanın iç işleyişinde bulan karmaşık mekanizmalar ve homolojiler üzerinden tatbik olur.

Benzer bir tahlil Bourdieu'nün sosyal sermaye veya ilişkisel sermaye kavramı için de yapılabilir. Sosyal yörüngenin tesirine benzer biçimde, sosyal sermayenin tesiri de dolaylıdır. Az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve ikrar ilişkileri şebekesine sahip olmanın sağladığı veya sağlayabileceği avantajlar-kaynaklar bütünü olarak sosyal sermaye, indirgenemez olsa da failin sahip olduğu kültürel ve ekonomik sermayeyle doğru orantı içerisindedir. Bu demektir ki; sosyal sermayenin tesis ettiği şebekeler yalnızca benzer kültürel

ve ekonomik sermaye hacmine ve yapısına sahip failleri bir araya getirirler ve sahip olunan kültürel ve ekonomik sermayeyi sadece arttırıcı bir tesir tatbik ederler. Oysa Türkiye bilimsel alanında bu şebekeler, alanın heteronom özelliği sebebiyle, alan içi ve dışından farklı sermaye hacimlerine ve yapılarına sahip failleri sadece bir araya getirmekle kalmaz, aynı zamanda belirleyici bir rol de oynarlar. O hâlde resmî temsilde yokmuş gibi davranılan, oysa var olduğu ve ne kadar belirleyici olabileceği herkes tarafından bilinen bu şebekelerin tahlile dâhil edilmesi ve en az diğer sermaye türleri kadar göz önünde tutulması zaruridir.

Türkiye'de sosyal bilimler hiyerarşisi içerisinde sosyolojinin yeri altlardadır. Sosyal uzamın diğer iktidar alanlarıyla ilişkisi ise yüksek bir tabiiyet seviyesinde seyretmektedir. Alana giriş-çıkışlar güç değildir[63]. Hem bunun sonucu hem de bir alameti olarak alanın husu-

63 Çeşitli kadro ve atama oyunlarıyla bir günde sosyolog olan veya en azından sosyolog kadrolarına atanan ilahiyatçılar, siyaset bilimciler, iktisatçılar vb. -ki bunlar en sıradan ve görünür olanlarıdır, çok daha örtük, enformel ve dolaylı biçimler alan girişler daha yaygındır (özellikle sosyolojinin gazetecilik, medya ve bürokratik alanlarla kesişme noktalarında, muhtelif sermaye hareketleri biçimini alan girişler seviyesinde). Bu ifadeler, tamamıyla kendi içine kapalı seçkin bir "sosyologlar zümresi"nin tesisi yönünde açıkça bir talep veya başka disiplinlerden veya akademi dışı alanlardan gelebilecek, farklı biçimler alabilecek ve zengin "kırmalıklara" yol açabilecek her türlü girişme kategorik olarak set koyma olarak değerlendirilmemelidir. Sosyal dünya üzerine kelamda bulunma salahiyetinin tek ve biricik sahibi olarak dışarıya olabildiğince kapalı bir "mükemmeller cemiyeti" fikrinin, sadece ütopik olduğunu düşünmüyor, üretilen bilginin "doğruluğu" veya "geçerliliğini" zaruri surette garanti edeceğini de sanmıyorum. Örneğin Howard S. Becker, akademik sosyolojinin toplum hakkında konuşma tekelini sorguladığı 2007 tarihli *Telling About Society* (Chicago, University of Chicago Press) başlıklı kitabında, sosyal bilimlerin (ve özellikle sosyolojinin), sanat, edebiyat veya müzik gibi, topluma ilişkin en az sosyal biliminkiler kadar "zihin açıcı" ve "doğru" başka okumalar sunabilecek dallardan da istifade edebileceğini (ve etmesi gerektiğini) ve bunun inanılmaz zenginleştirici bir unsur teşkil ettiğini çok yerinde bir şekilde vurgulamaktadır lakin şu da bir gerçektir ki, Türkiye sosyoloji alanı özelinde, heteronomi seviyesi o kadar yüksektir ki böyle devam ettiği takdirde, alanın hızla genel bir anomiye doğru sürüklenme ve parçalanma -yani ortada alan adına hiçbir şey kalmaması- ihtimali çok yüksektir. Dolayısıyla bu sorunun sorulması, yani kendi hususi sermayesini ve esaslarını tesis etmiş, sınırlarını daha

si sermayesinin birikim seviyesi düşüktür. Bu demektir ki; alan içerisinde tedavülde olan sermayelerin niteliği değişkenlik gösterebilir. Diğer bir deyişle bizatihi kendisi bir sembolik sermaye olan bilimsel sermaye egemen konumda olmak için yetmeyebilir. Siyasal, medyatik, ekonomik ve hatta dinî sermaye, yan disiplinlerden aktarılmış sermaye biçimleri veya seferber edilebilecek şebekeler (sosyal sermaye) alan içerisindeki mücadelelerde ve dolayısıyla yer tutmalarda (konumlanmalarda) etkili olabilir. O hâlde muhtelif türdeki bu sermaye biçimlerinin bileşiminin "tutmaya-işgal etmeye" sürüklediği konumların ilişkisel bir tahlili, alanın heteronom karakterini elbette hiçbir zaman gözden kaçırmadan ve her zaman diğer disiplin ve alanlarla ilişkisini dikkatlice takip ederek verili bir tarihsel dönemdeki verili sosyoloji pratiklerinin kavranmasını sağlayabilir.

Diğer bir ifadeyle şu iki temel hipotez ileri sürülebilir:

1- Türkiye'deki sosyoloji pratikleri, bizatihi Türkiye'nin uluslararası fikrî üretim ve dolaşım hacmindeki çok düşük payından, sosyoloji alanın kendisinin heteronom karakterinden (diğer alanlarla kurduğu ilişkiden) ve sosyal bilimler hiyerarşinde alt sıralarda tuttuğu yerden (diğer disiplinlerle kurduğu ilişkinden) bağımsız kavranılamaz. Örneğin Türkiyeli sosyal bilimcinin, çok öteden beri, gündelik siyasete olan aşırı ilgisi ve takıntılı gündem takipçiliği, kendi hususi sermayesini, kaidelerini, *illusio*'sunu, yani oynanan oyunu anlamlı bulma ve kendini tamamıyla bu oyuna adama saiklerini, hissiyatını tesis edememiş, sınırları muğlâk bir alanın alametidir. Medyanın son yıllardaki artan nüfuzu, sosyal bilimler alanını iyice darmadağın edecek hâle gelmiştir. Öyle ki; kendi yarattığı gündemi (elbette iktidar alanından ayrı düşünülmeksizin) dayatan ve takip edilmesini bekleyen, sosyoloğu ve genel olarak sosyal bilimciyi gün-

netleştirmiş ancak aynı zamanda "dışarıdan" da farklı alanlardan, disiplinlerden ve genel olarak sosyalin tüm dinamiklerinden de sürekli beslenen, çeşitli "kırmalıklara" açık bir alanın özerklik derecisinin tespitini belirlemeye yönelik bir soru meşru ve elzemdir. Çalışmamızın çerçevesini aşan bu soruya, her "ne yapmalı" sorusu gibi, ancak ve ancak müşterek bir surette yanıt verilebilir. Sosyologların kendi alanları ve kendileri üzerine yürütecekleri müşterek bir tefekkürünün ve özellikle bu yönde girişecekleri mücadelelerin sonucu olarak yanıt verilebilir. Yürüttüğümüz çalışmanın bu soru ve tefekkürü tetiklemesini ve beslemesini umut ediyoruz.

dem yorumcusuna, evinde telefonun başında aranmayı bekleyen bir "müptelaya" çeviren medya, yarattığı "gündem" çılgınlığıyla sadece zihinleri teslim almamakta, önemli olanı-olmayanı, çalışılmaya değer olanı-olmayanı belirlememekte[64], aynı zamanda "hırslı" girişimcilere sunduğu cazip imkânlarla ve sermaye birikimi fırsatlarıyla (ikili anlamında[65]) verili bir anda alan içi mücadelelerin seyri üzerinde de etkili olabilmektedir (alan içi hususi sermayenin değersizliği ve devalüasyonu sebebiyle). Benzer bir tespit yayınevleri için de yapılabilir. Özellikle tekel seviyesine erişmiş bazı yayınevlerinin (mesela kirpinin) sadece sosyoloji üzerinde değil, tüm fikrî hayat üzerindeki tahakkümü ve alan içi mücadelelere doğrudan müdahalesi çok nettir. Aynı şekilde sosyolojinin sosyal bilimler hiyerarşisinde "dış kapının mandalı" olma konumu da sosyologları itibarlı disiplinlere öykünmeye ve bu disiplinlerin "fason üreticisi" olmaya itmiştir. Örneğin "kaymakam okulunun" disiplinlerinin (özellikle ekonomi ve siyaset biliminin) sorunsalları çoğu sosyoloji pratiğini derinden etkilemiş (her sosyoloğun gönlünde bir iktisatçı veya siyaset bilimci olmak mı yatar?), bu doğrultuda sosyologları kötü "taklit mallar" üretmeye itmiş ve buradan gelen ufak sembolik "kazançlar" da alan içerisinde yatırım sermayesine dönüştürülmüştür (yine alan içi hususi sermayenin değersizliği ve devalüasyonu sebebiyle). Farklı disiplin ve alanlarla ilişkin de benzer tespitler yapılabilir.

2- O hâlde elbette geliştirilmesi (ve daha düzgün bir şekilde ifade edilmesi!) gereken bu tespitlerden hareketle ikinci hipotezimizi sunabiliriz. Bu heteronomi, uluslararası bağımlılık ve disipliner tahakküm bağlamında Türkiye'de sosyoloji pratikleri; ancak ve ancak, muhtelif yan disiplinler ve muhtelif alanlarla farklı sosyal yörüngeler[66] ve yatkınlıklar[67] üzerinden gerçekleşmiş ilişkilerde elde edil-

64 Oysa görece daha özerk bir alanda bunu belirleyecek olan, alanın bizatihi kendisidir, kıymetliyi-kıymetsizi, ilgilenilmeye değer olanı-olmayanı belirleyecek olan, alanın kendi iç mücadeleleri, kendi fikirler uzamıdır.

65 Gerek cismani gerekse sembolik seviyede.

66 Sosyal köken, okunulan okul, fakülte, bölüm, işgal edilmiş konumlar, kısacası tedrisî-mesleki ve sosyal güzergâh.

67 Gerek tüm bir sosyal yörüngenin izlerini taşıyan gerekse hâlihazırda işgal edilen konumla uyumlu ve ilişkili bir habitus'un (ki belli bir bütünlük arz etse de failin sosyal yörüngesine göre, her zaman az veya çok kırık-çok par-

miş muhtelif sermaye biçimlerinin[68], yine farklı yörüngeler ve yatkınlıklar üzerinden kazanılmış alana hususi sermaye birikimiyle[69] eklemlenmesi sonucu hâsıl olan alan içi toplam sermayenin gerek hacim gerekse yapı[70] açısından dağılımının belirlediği konumların ve bu konumlarla az çok uyumlu yatkınlıkların hem kendi aralarında hem de alanın bütünündeki diğer konum ve yatkınlıklarla, yani alanın tümüyle tarihsel bir perspektifte ilişkilendirilmesi suretiyle kavranılabilir[71]. Daha sade bir dille, bu demektir ki; A'yı (bir sosyolog, bir fakülte, bir sosyoloji bölümü, bir sosyolog nesli, bir ekol, bir

çalı bir karakter içerir) verili bir andaki hâli.

68 Örneğin siyaset, medyatik, gazetecilik veya bürokratik alan kaynaklı sermayeler veya iktisat, siyaset bilimi veya istatistik veyahut da psikoloji alanlarına yakın konuları çalışmanın ya da bizatihi bu disiplinlerle yakın irtibatta olmanın sağlayabileceği getiri, itibar, bu alanlardan taşınan sembolik sermaye. Bourdieu'ye göre sembolik sermaye, her sermaye (ekonomik, kültürel, siyasal, bürokratik, medyatik vb.) türünün idrak ve ikrar edildiği andan itibaren aldığı biçimdir. Bilimsel sermayenin kendisi de bir tür sembolik sermayedir, yani ikrara dayalıdır, ilişkisellik dışında tanımlanamaz. O hâlde örneğin bir tarih çalışmasının tarih dalında bir çalışma olarak tanımlanması, kabul görmesi, sahibine bir getirisinin olması ve mesela yayın ve atıf sayısı üzerinden ölçülebilecek bir sembolik sermayeye dönüşmesi, o alan içerisinde kimin tarihçi olup olmadığına veya neyin tarih çalışması olarak değerlendirip değerlendirilemeyeceğine ilişkin iktidar mücadelelerinden, yani idrak kategorilerini belirleme tekeli için girişilmiş mücadeleden ayrı düşünülemez. Bu noktalar alanlara ve hususi sermaye biçimlerine ilişkin her çözümlemede göz önünde tutulmalıdır.

69 Sosyolojik olarak değerlendirilen veya sosyolojik olduğu yönünde alandaki failler (sosyologlar) arasında asgari bir müşterek sağlamış çalışmalar-ürünler-çıktılar kaynaklı ikrar, bu ikrara dayalı bir tür sembolik sermaye (itibar).

70 Sahip olunulan sermayenin bileşimi; yani farklı alanlarda farklı yörüngeler sonucu farklı şekillerde elde edilmiş farklı türde sermayelerin birbirlerine oranı.

71 "Güzel Türkçemizin" hoş deyişi "evdeki hesap çarşıya uymaz" bir araştırma dinamiğini kuşkusuz en iyi niteleyen ifadededir. Dolayısıyla oldukça mekanik ve fazlasıyla köşeli-sabit bir görüntü çizen bu inşa (yazarın obsesif kompülsif bozukluklarından da ötürü!), sahanın belirsizlikleri ve karmaşıklıklarıyla temas ettiği andan itibaren yeni çalışma hatları ve hipotezlerin tesisiyle kuşkusuz geliştirilecek ve bazı kısımları yeniden formüle edilecektir.

fikrî akım vb.) anlamak için B'yi, B'yi anlamak için de A'yı, birbirlerini karşı karşıya getiren tüm ilişkiselliklerde, yani yatkınlıklarda ve konumlarda, onları buraya taşıyan sosyal yörüngelerde ve sahip olunan sermaye türünün hacim ve yapısında ve eş zamanlı olarak tüm bunları alanın bütünün nesnel yapısında, yani tüm konumların ilişkiselliklerinde, yatkınlık, yörünge ve sermaye farklılıklarında, mücadelelerinde kavramak gerekir. Bu yöntemin verili bir dönemde alanın geneline tatbiki o dönem için alandaki genel sosyoloji pratiklerinin izahatını verecektir. Bu metodolojinin kendisinin yeni bir şey olmadığı ve tatbikin çok güç olmadığı düşünülebilir. Kuşkusuz öyledir lakin Türkiye sosyoloji alanı gibi yüksek seviyede heteronom bir alanda, her defasında alanın diğer alanlara ve yan -abi(!)- disiplinlere ilişkisinin tahlilini devreye sokmak ve alan sınırlarının kevgire döndüğü bir bağlamda içeriye sokulan silahların dökümünü, kullanıcılarım, satış ağlarını, kullanım biçimlerini vb.ni derinlemesine tetkik etmek gerekmektedir. Burası işimizi biraz güçleştirmektedir. Üstüne üstlük bu tahlili, alanın gelişimini anlamlı bir hat çerçevesinde tarihsel dönemlere ayırarak her defasında her tarihsel dönem için yapmak gerekir. Tarihsel perspektif inşa edilen sorunsal ve konulan hedefler açısından elzemdir; çünkü Bourdieu'nün bir metninde, Durkheim'ın "tarih, unutulmuş bilinçdışıdır" ifadesini biraz değiştirerek söylediği gibi, "bir disiplinin bilinçdışısı, tarihidir; hasıraltı edilmiş, unutulmuş sosyal şartlarıdır"[72]. Mesleğin icra edildiği bu hasıraltı edilmiş sosyal şartları biraz dahi olsa gün ışığına çıkarmak ise daha refleksif, en azından daha "farkında" bir sosyoloji pratiğinin ön koşuludur. En azından mesleğimize saygımız açısından bunu yapmak boynumuzun borcudur.

Levent Ünsaldı

Issy-l'Evêque, 20/08/2013

72 Pierre Bourdieu, *Questions de sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1984, s. 80-81.

Önsöz

Institut national de la recherche agronomique - INRA [Ulusal Zirai Araştırmalar Enstitüsü] araştırmacıları önünde yapacağı sunumdan önce, paneli organize eden *Sorularla Bilim* topluluğu benden Pierre Bourdieu'yü kısaca takdim etmemi istedi. Uzun zamandan beri, yakında yaklaşık otuz yıl olacak, Pierre Bourdieu ile sürdürdüğüm çalışma münasebetleri sebebiyle bu benim için hiç de kolay değildi ve bu güç durumdan, "Bourdieu, sunmaya gerek duyulmayacak kadar tanınan kişilerdendir" diyerek kurtulmaya çalıştım.

Dolayısıyla sadece bununla yetinebilir ve bu takdimi şu anda yapmıyor olabilirdim; tabii eğer işin güçlüğü karşısında gayrete gelip bana yöneltilen talebi ciddiye almasaydım. Gerçekten de Bourdieu'nünki kadar önemli ve yoğun, neredeyse her konuyu içeren ve farklı birçok disiplini kapsayan bir külliyat nasıl takdim edilebilir? Yaklaşık kırk yıldan beri doğrudan yürüttüğü, yönettiği veya sadece okuduğu ve özümsediği yüzlerce çalışma neticesinde vücuda gelmiş bir külliyat nasıl teşrih ve tahlil edilebilir?

Tüm bir hayatın külliyatını beş dakikada özetlemenin imkânsızlığı karşısında; çünkü burada televizyonda değiliz, basitçe bazı biyografik ve bibliyografik işaret noktaları vererek en

az tartışma götürenle ve belki de en kolayıyla kendimi sınırlamayı tercih ettim.

Buraya, sevgili Pierre Bourdieu, kırsal dünya üzerine olan çalışmalarınız dolayısıyla davet edilebilirdiniz; çünkü Ecole Normale Supérieure'ü[73] bitirdikten sonra (ki sizin için, anladığım kadarıyla, tamamıyla keyifli bir tecrübe olmamıştır) gerçekten de kariyerinize, gerek askerliğiniz boyunca ilk entelektüel ürünlerinizi vereceğiniz Cezayir'de gerekse de 1930 yılında doğduğunuz Béarn'nin küçük bir köyünde kırsal dünyanın krizi üzerine çalışarak başlıyorsunuz. Yani külliyatınız kırsal dünya üzerine çalışmalarla başlıyor. Cezayir'de geleneksel tarımın krizi üzerine bir çalışmayı, Abdelmalek Sayad ile ortaklaşa kaleme aldığınız *Le déracinement*'ı [Köksüzleştirme][74] bu dönemde yayımlıyorsunuz. Buna, çok kısa bir süre sonra yayımlayacağınız ve kapitalizmin ruhu ile Cezayir geleneksel köylü toplumunun buluşmasını tahlil edeceğiniz *Algérie 60*'ı [Cezayir, 60][75] eklemek gerekir. 1962 yılında, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'ın [Sosyal Bilimler Yüksek İhtisas Okulu] daha yeni hayata gözlerini açmış dergisi *Etudes Rurales*'da, köylülüğün krizinin sadece tarımsal kapitalizm ile açıklanamayacağını ve ucu bizatihi yeniden üretime (bireylerin biyolojik yeniden üretimi dâhil) dokunan daha ince mekanizmaların da devreye girdiğini gösterdiğiniz "Célibat et condition paysanne" [Bekârlık ve Köylü Ahvali] başlıklı uzun bir makale yayımlıyorsunuz[76].

Buna mukabil, eğer bugün buraya davet edildiyseniz bu, pa-

73 Türkçe Söyleyen Notu (T. S. N.): Fransa'ya özgü, üniversiteye paralel Grandes Ecoles [Büyük Okul] yapılanmasına dâhil okullardan biri. Felsefe-Edebiyat merkezli bir okul olup, Fransa'nın en itibarlı okulları arasında yer almaktadır.

74 *Le Déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1964.

75 *Algérie 60: structures économiques et structures temporelles*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1977.

76 "Célibat et condition paysanne", *Etudes Rurales*, 5-6, Nisan-Eylül, 1962, s. 32-136.

radoksal olarak bu kırsal çalışmalarınız dolayısıyla değil, devamında kariyeriniz üzerinde çok büyük bir etkisi olan ve çok tanınan kitaplarınızın veya daha doğrusu başlıkları çok iyi tanınan kitaplarınızın malzemesini meydana getirmiş olan çalışmalarınız dolayısıyladır. Bunun, sizdeki keskin bir editöryal marketing duygusundan kaynaklanıp kaynaklanmadığını gerçekten bilmiyorum ama bütün bir külliyatınızı, yayınlarınızın çok yerinde başlık tercihlerinden hareketle özetlemenin mümkün olduğunu düşünüyorum! Bununla birlikte başlangıçta pek de iyi başlamamıştınız; çünkü 1958'de PUF'un *Que sais-je?* serisinde[77] yayımlanan ilk kitabınız çok sıradan bir şekilde *Sociologie de l'Algérie* [Cezayir'in Sosyolojisi][78] başlığını taşıyordu. Birkaç yıl sonra aynı hatayı oldukça betimsel *Travail et travailleurs en Algérie* [Cezayir'de Emek ve Emekçiler][79] ile tekrarlıyordunuz. Bununla birlikte bu ilk çalışmalarınız, daha sonraki çalışmalarınızda büyük bir gelecek vadeden bir kavramı geliştirmenize imkân tanımıştı; evet, habitus'tan bahsediyorum.

Fransa'ya geri dönüşünüze ve doçent olarak yaşadığınız kısa üniversite deneyiminize müteakip Ecole des Hautes Etudes'e araştırma direktörü olarak giriyorsunuz[80]. Artık Raymond

77 T. S. N.: Prestijli yayınevi Presses Universitaires de France'ın cep kitapları serisi.

78 *Sociologie de l'Algérie*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. "Que saisje ?" (No.: 802), 1958.

79 *Travail et travailleurs en Algérie*, Paris - La Haye, Mouton, 1963 (A.Darbel, J.-P Rivet ve C.Seibel ile beraber).

80 T. S. N.: Bourdieu'nün girdiği dönemdeki ismi Ecole Pratique des Hautes Etudes'tür. 1975 yılında bu okuldaki VI. seksiyonun (sosyal bilimler) özerkleşmesi ve kopması sonucu şu anki ismine kavuşacaktır: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Sosyal Bilimler Yüksek İhtisas Okulu). Bugün, sosyal bilimler alanında ihtisas fakültesi niteliğinde Fransa'nın en itibarlı yükseköğrenim kurumlarından biridir. Bir kamu okuludur ancak idari ve kurumsal açıdan herhangi bir üniversiteye bağı değildir. Lisans düzeyinde ders yoktur; sadece lisansüstü seviyede öğrenci kabul eder. Farklı disiplinlerden geniş bir araştırmacı kadrosuna sahiptir. Türkiye'den farklı olarak sadece araştırmaya ve/veya lisansüstü programlara hasredilmiş, üniversiteye paralel kamu yapılanmalarının sayısı Fransa'da göreceli olarak çok

Aron'un gözetiminde [bu okulda] kuracağınız ve esas olarak eğitim sisteminin analizine kendisini hasredecek olan Centre de Sociologie Européenne'de [Avrupa Sosyoloji Merkezi] çalışıyorsunuz. 1964 yılında, tasarladığınız ve yönettiğiniz çalışmaların ilk bilançosunu bir kitapta, *Les héritiers*'te [Vârisler][81], "Les étudiants et la culture" [Öğrenciler ve Kültür] alt başlığıyla yayımlıyorsunuz. Jean-Claude Passeron ile ortak kaleme alınmış bu çalışma uzun bir başarı serisinin ilk halkasını oluşturacaktır. Kitapta tedrisî elenme ve başarılarda kültürel sermayenin rolünü açığa çıkartıyorsunuz. Devamında, 1966'da, müze ziyaretlerinin sıklığı üzerine bir dizi anketten hareketle, kültürel sermaye kavramını derinleştirdiğiniz ve daha genelinde kültürel pratiklerin sosyal işlevlerini tahlil ettiğiniz *L'amour de l'art*'ı [Sanat Sevdası][82] yayımlıyorsunuz. 1968'de kendi laboratuvarınızı[83]

---

daha fazladır. Bu sebeple yukarıda "kısa bir üniversite deneyimi" ifadesi kullanılmıştır. Mevzubahis olan, Pierre Bourdieu'nün Cezayir dönüşünde Lille Üniversitesinde 1964 yılına kadar bulunmasıdır. Araştırma direktörü ibaresi ise kurumsal-statüsel bir derecedir. Farklı idari ve kurumsal sorumluluklar yanında lisansüstü tezleri yönetmeye de imkân tanır. Ecole des Hautes Etudes gibi kamuya ait araştırma kurumlarına girildiğinde araştırma sorumlusu (*chargé de recherche*) olarak başlanılır (ikinci ve birinci kademe şeklinde) ve araştırma direktörü (*directeur de recherche*) olarak devam edilir (yine iki kademe dâhilinde).

81 *Les héritiers, les étudiants et la culture*, Paris, Éditions de de Minuit, 1964 (J.-C. Passeron ile beraber) *Heretik*'te yayınlanmıştır.

82 *L'amour de l'art, les musées d'art et leur public*, Paris, Éditions de Minuit, 1966 (A.Darbel ve D. Schanapper ile beraber) [*Sanat Sevdası, Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitlesi*, İstanbul, Çev. Sertaç Canbolat, Metis, 2011].

83 T. S. N.: Araştırma merkezi anlamında. Bir üniversitedeki lisansüstü faaliyetler de disiplin farkı gözetmeksizin, bir öğrencinin kayıt yaptırdığı andan geçici üyesi olduğu bu laboratuvarlarda gerçekleşir. Dolayısıyla araştırma ve öğrenim faaliyetleri net bir şekilde ayrıştırılmış olup lisansüstü öğrencinin, aldığı birkaç ders dışında bölümle irtibatı sınırlıdır. Akademisyen kadrosu da kendisini ekseriyetle, bir bölümün öğretim üyesinden çok bağlı olduğu laboratuvarın üyesi/araştırmacısı olarak tanımlar. Türkiye'den farklı olarak kıymetli olan, rutin bir tedrisî faaliyete değil araştırma faaliyetlerine katılımdır. Dolayısıyla araştırmacı kimliği daha baskındır. Bu sebeple elinizdeki kitapta akdemiysen, üniversite hocası, öğretim elemanı gibi ifadelerle karşılanabilecek yerlerde Bourdieu sürekli olarak araştırmacı ibaresini kullanmaktadır.

kuruyorsunuz: Centre de Sociologie de l'Education et de la Culture [Eğitim ve Kültür Sosyolojisi Merkezi], hâlen mevcut olan ve 1981 yılından beri Collège de France'da[84] olmanıza rağmen sizinle sıkı bir irtibat içerisinde işleyen laboratuvar[85].

1970 yılında yeni bir kitap, iyi seçilmiş bir başlıkla, *La reproduction* [Yeniden Üretim][86] ve bir alt başlıkla "Éléments pour une théorie du système d'enseignement" [Eğitim sisteminin bir teorisi için esas unsurlar] okuyucuyla buluşuyor. Yeni bir başarı ancak aynı zamanda ilk yanlış anlamaların da başlangıcı; özellikle eserlerinizin sadece başlıklarına takılanlar ve bu kitabın, okulun sosyal yapıyı sadece ve sadece yeniden ürettiğini gösterdiğini düşünenler için. Oysa bu kitap, bana öyle gelmektedir ki, sizin için yeni bir kavramsal sistem geliştirmeye vesile olmuştur; parlak bir geleceği olacak olan bir başka kavram üzerinde temellenen bir sistem: sembolik şiddet kavramı.

1970'li yıllar boyunca sosyal farklılaşma süreçleri üzerine geniş bir araştırma yürütüyorsunuz. Sosyal sınıfların genel teorisi-

84 Fransız entelektüel hayatının en itibarlı kurumlarından biridir. Klasik anlamda bir örgün eğitim kurumu değildir. Üniversite dışı, özerk bir yapılanmaya sahiptir. Çeşitli disiplinlerde, sanat ve edebiyat dallarında, alanlarının en itibarlı bilim adamı, yazar, sanatçı ve entelektüellerinin araştırma ve çalışmalarını yürüttükleri, herkese açık dersler verebildikleri bir platform niteliğindedir.

85 T. S. N.: Okuyucuya bütünlükçü bir bakış açısı sunmak ve kronolojik muğlaklığı gidermek amacıyla, farklı kaynaklardan da teyit edilebilecek şu hususların belirtilmesine fayda vardır: Çeşitli kaynaklar Centre de Sociologie Europėenne'nin 1960 yılında Raymond Aron tarafından kurulduğunu ve o zamanlar "koruması" altındaki Pierre Bourdieu'nün Cezayir dönüşünde bu yapıda genel sekreter ve daha sonra direktör yardımcısı olarak yer aldığını işaret etmektedir. Aron ve Bourdieu'nün ilişkileri devamında çeşitli sebepler dolayısıyla bozulacak ve 1968 yılında Bourdieu kendi araştırma merkezini, Centre de Sociologie de l'Education et de la Culture'ü kuracaktır. Aron'un ölümüne müteakip Bourdieu, her iki yapıyı 1998 yılında yeniden Centre de Sociologie Européenne adıyla birleştirecektir.

86 *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*, Paris, Editions de Minuit, 1970 (J.-C. Passeron ile beraber). *Heretik*'te yayınlanmıştır.

ne gerçek bir katkı mahiyetindeki bu araştırmayı 1979 yılında *La distinction* [İtibarlı Seçkinlik][87] başlığıyla yayımlıyorsunuz. Aslında alt başlık "Critique sociale du jugement" [Beğeni yargısının sosyal eleştirisi] gerçek gayenizi daha iyi ifade eder gibidir: neokantçı bir perspektif içerisinde, sosyal dünyanın idrakini tanzim eden ve bizatihi bu dünyanın vücuda gelmesine katkıda bulunan kategorilerin sosyolojik teorisini inşa etmek. Kitabın çıkışı Bernard Pivot[88] tarafından televizyona davet edilmenizi de beraberinde getirmiştir -ki o günden beri, şöhretinizi ve hatta 2 yıl sonra Collège de France'a seçilişinizi kendisine borçlu olduğunuzu düşünmektedir! Bir yıl sonra, bir başka eser, *Le sens pratique* [Pratik Sezgi][89], *La distinction*'la başladığınız teorik inşayı tamamlar niteliktedir. Bu kitapta sosyolojinizi, hem etnolojide Claude Lévi-Strauss tarafından sembolize edilen nesnelci damara hem de Sartrecı fenemenoloji tarafından temsil edilen öznelci damara göre konumlandırmaya gayret göstererek sosyolojik bilginin bir teorisini öneriyorsunuz.

1975'li yıllardan itibaren eğitim sistemi üzerine olan çalışmalarınızı, bu çalışmaları âlimane üretim alanlarının teşkili sorunsalına doğru genişleterek yeniden ele alıyorsunuz: sanat, bilimler vb. Burada bugünkü panel konumuzla ilk temasımızı böylece gerçekleştiriyoruz. Daha 1971 yılında *L'année sociologique*'te yayımlanmış "Le marché des biens symboliques" [Sembolik Ürünlerin Pazarı] başlıklı bir makalenizde[90], daha ileride bu alanda gerçekleştireceğiniz analizlerin bazılarının temellerini ortaya

87 *La distinction. Critique sociale du jugement*, Paris, Editions de Minuit, 1979. *Heretik*'te yayına hazırlanmaktadır.

88 Ünlü bir Fransız gazeteci ve televizyonda kültürel programlar yapımcısı. Metinde bahsi geçen yayın, Pivot'un yapımcılığını üstlendiği "Apostrophes" isimli kültür programının (2. Kanal-Antenne 2] 21 Aralık 1979 tarihli yayınıdır.

89 *Le sens pratique*, Paris, Editions de Minuit, 1980. *Heretik*'te yayına hazırlanmaktadır.

90 "Le marché des biens symboliques", *L'année sociologique*, vol.22, 1971, s. 49-126.

koyuyordunuz; üreticilerin, karşılarında tüketici olarak esas itibarıyla diğer üreticileri, yani doğrudan rakiplerini buldukları (burada bilhassa sanatsal alanı düşünüyordunuz) "sınırlı üretim alanı" (âlimane üretim uzamı) ile "büyük kültürel üretim alanı" (örneğin geniş bir tüketici kitlesine hitap eden kültürel sanayiler ve gazetecilik) arasında bir ayrım yaparak... Ve çok geçmeden aynı hamle içerisinde, kendine özgü bir mantığa sahip sınırlı bir alan olarak bilimsel alanı incelemeye başlıyorsunuz. 1975 yılında bu alandaki kurucu metninizi yayımlıyorsunuz: "La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison" [Bilimsel Alanın Hususiyeti ve Aklın İlerlemesinin Sosyal Koşulları][91]. Bu makalede, bilimsel alan ve bilimsel sermaye gibi kavramları devreye sokarak bilim sosyolojisinin egemen geleneğinden ve huzurlu "bilimsel cemaat" bakışından kopuyorsunuz. Bir anlamda ileri matematik alanlarında olduğu gibi, müşteri olarak sadece azılı rakiplere sahip olunan bu pazarın mantığının aklın ilerlemesine müsait olduğunu gösteriyorsunuz. 1984 yılında, tedrisî zümre ve daha genel olarak üniversite kurumu üzerine, akademizm, disiplinler arası mücadele, skolastik hata, 68 krizi üzerine vb. bir çalışma olarak *Homo academicus*'u[92] yayımlıyorsunuz. 1989 yılında yeni bir kitap, yeni bir başlık, yeni bir başarı: *La noblesse d'Etat.* "Grandes écoles et esprit de corps" [Büyük okullar ve zümre zihniyeti][93] alt başlıklı bu çalışma ENA[94] ve Grandes Ecoles'lere [Büyük Okullara] bir

---

91 "La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison", *Sociologie et Sociétés*, VII (1), Mayıs 1975, s. 91-118. Aynı zamanda bk.: "Le champ scientifique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2-3, Haziran 1976, s. 88-104.

92 *Homo academicus*, Paris, Editions de Minuit, 1984.

93 *La noblesse d'Etat. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris, Editions de Minuit, 1989. *Heretik*'te yayma hazırlanmaktadır.

94 T. S. N.: École Nationale de l'Administration [Ulusal İdare Okulu], Grandes Ecoles yapılanmasına dâhil okullardan biridir. Bazı önemli farklara rağmen Mülkiye yapılanmasıyla karşılaştırılabilir. Devletin ve özel sektörün üst düzey yöneticilerini yetiştirir. Aralarında Bakan ve Başbakanların da bulunduğu pek çok siyasetçi ve milletvekili de bu okuldan mezundur.

saldırı olarak algılanacaktır; özellikle bu okulları bitirmiş olanlar tarafından. Oysa sizin için söz konusu olan, kendine özgü bu kurumun, devletin tahlilidir.

1992 yılında, alanların genel bir teorisini önerdiğiniz, sembolik bir devrimin ne olabileceği üzerine kafa yorduğunuz ve aynı zamanda aydınların sosyal işlevi sorununu da işleyen *Les règles de l'art* [Sanatın kuralları] isimli eserinizi "Genèse et structure du champ littéraire" [Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı] alt başlığıyla yayımlıyorsunuz[95]. Aynı dönemde yeni bir editöryal vuruş yapmaya karar veriyorsunuz: gazetecilerin okumayacakları kadar hacimli ancak iyi seçilmiş başlığı sebebiyle bahsetmek zorunda kalacakları bir kitap çıkartmak. Bu girişim için, *La misère du monde*'a [Dünyanın Sefaleti][96] hasredilecek olan yaklaşık 1000 sayfalık yekûnu üretmek için etrafınızda sosyologlardan mürekkep ve benim de dâhil olduğum bir ekip topluyorsunuz. 1993'te çıkan bu kitap, sosyolojinin en ileri tahlillerini, kendine has üslubuyla, uzmanlar mahfelinin ötesinde erişilir kılmaya çalışan bir kitaptır. Birkaç ay sonrasında, külliyatınızın tümü için CNRS'nin[97] altın madalyasını, ilk defa bir sosyoloğa tevcih edilen payeyi alacaksınızdır.

Daha yakın bir zamanda, editöryal stratejinizi tersine çevirecek ve gazetecilerin okuyabilecekleri ancak bahsedemeyecekleri bir konu üzerine çok az hacimli bir kitap çıkaracaksınızdır: *Sur la télévision* [Televizyon üzerine][98]. Yol açtığı tepkiler üzerinden değerlendirmek gerekirse bir kez daha yerinde bir vuruş yap-

95 *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992 [*Sanatın Kuralları. Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, İstanbul, Çev. Necmettin Kamil Sevil, Yapı Kredi Yayınları, 2006].

96 *La Misère du monde*, Paris, Editions du Seuil, 1993. *Heretik*'te yayına hazırlanmakta.

97 CNRS: Centre national de la recherche scientifique [Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi]. TÜBİTAK benzeri olan ancak çeşitli disiplinlerde doğrudan çok sayıda araştırmacı istihdam eden kamu kuruluşu.

98 *Sur la télévision*, Paris, Editions Liber-Raisons d'agir, 1996 [*Televizyon üzerine*, İstanbul, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, 2000].

tığınız düşünülebilir. Ancak bu sefer de gazetecilerin kuşkusuz yanlış okuduğu, başlığın bizatihi kendisidir; çünkü *Contre la télévision* [Televizyon karşıtı] bir kitap okuduklarını düşünenler çoğunlukta olacaktır. Oysa sizin niyetiniz (ki hukukumuz münasebetiyle bunu söyleyebilecek durumda olduğumu düşünüyorum), bizimkisi de dâhil (bilimsel alan) belli sayıda evren üzerinde artan surette bir nüfuz tatbik eden, sosyal açıdan istilacı bu teknolojinin kontrol altına alınması noktasında sosyal bilimlerin muhtemel katkısı üzerine bir sorgulamadan ibarettir.

Takdimimi burada kesiyor ve bilimsel üretiminizin çok eksik bir tasvirini veren bu genel panorama ile yetiniyorum. Elbette daha birçok çalışmanızdan bahsetmek gerekir; örneğin 1970'lerden bu yana bütün bir araştırmacı neslinin başucu kitabı olmuş olan *Le métier de sociologue* [Sosyolog Zanaatı][99]; 1975 yılında kurduğunuz, hâlen başında bulunduğunuz ve ulusal ve uluslararası bir üne mahzar olmuş *Actes de la recherche en sciences sociales* dergisi. Aynı şekilde, çalışmalarınız üzerine verdiğiniz birçok konferansın sunumlarını içeren ve ele aldığınız konulara uzak olanlar için nüfuz edilmesi bazen güç olabilecek bir külliyata en iyi giriş niteliğindeki kitaplarınızı da hatırlatmak gerekir: *Questions de sociologie*, *Choses dites*, *Réponses* ve *Raisons pratiques*[100].

Şimdi sözü size vereceğim ancak ondan önce ufak bir ekleme yapmak istiyorum. "Les usages sociaux de la science" [Bilimin Sosyal Kullanımları] adlı bu konferans, kuşkusuz siz de fark etmişsinizdir, nispeten sıradan bir başlık taşımakta. Açıklaması

99 *Le métier de sociologue*, Paris, Mouton-Bordas, 1968 (J.-C. Chamboredon ve J.-C. Passeron ile beraber)

100 *Questions de sociologie*, Paris, Éditions de Minuit, 1980 [*Toplumbilim Sorunları*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Kesit Yayınları, 1997]; *Choses dites*, Paris, Éditions de Minuit, 1987 [*Seçilmiş Metinler*, Çev. Levent Ünsaldı, Ankara, Heretik, 2013]; *Réponses : pour une anthropologie réflexive*, Paris, Seuil, 1992 [*Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, İletişim, 2003]; *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action*, Paris, Seuil, 1994 [*Pratik Nedenler*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Hil Yayınları, 2006].

basit: Bu başlık sizden değil, bizden gelmekte. Ancak bu konferansın neşredilmesi esnasında iyi bir alt başlık bulma noktasında bize yardımcı olacağınızdan kimse kuşku duymamaktadır!

Patrick Champagne

Araştırma Direktörü, INRA

Giriş

Patrick Champagne'a teşekkür ederim. Yapmış olduğu takdimi büyük bir ilgiyle dinledim; çünkü çalışmalarıma ilişkin oldukça noksansız ve doğru bir fikir verdi -ki bu, sıklıkla olan bir şey değildir. Bu, bugün benim işimi kolaylaştıracaktır.

Bu konferans dizisinin içerisinde yer almaktan dolayı mutluyum; çünkü tertibi bana, bilimsel bir kurum için, kendi üzerine kolektif bir tefekküre girişmenin emsal teşkil edebilecek bir şekli olarak görünmektedir. Bilimsel dünyanın kendine özgü mantığı ve bu mantığın INRA örneğinde aldığı hususi biçimi üzerine birkaç soru sorarak bu tefekküre, kolektif bir otoanaliz sürecini tetiklemesi umuduyla katkıda bulunmak arzusundayım. Bugün, yeni tipte tefekkür biçimleri tasavvur edebilecek kabiliyette olduğumuz kanısındayım. Bunun için gerekli olan şey, nispeten inşa edilmiş yeni sorgulamalar çevresinde bir kolektifi seferber etmektir. Bu kolektif öyle koşullar içerisinde seferber edilmelidir ki, kuşkusuz sadece kendisinin üretmeye muktedir olduğu kendisi üzerine hakikati üretebilecek kabiliyette olsun. Bu koşulların, bunu söylemeliyim, tefekkürün en ekseri kolektif tertip biçimlerinde (sendikalar, mesleki dernekler veyahut INRA'nın da tarihinde çokça karşılaştığı, az veya çok kapsamlı reformlar veya dönüşümler önermekle yükümlü komisyonlarda) yerine getirilmediği kanısındayım.

Bir grubu bir araya getirmenin bilimsel bir tefekkür vücuda getirmek için yeterli olmayacağını düşünüyorum. Bununla

birlikte, bir karşılıklı etkileşim mekanizması tesis etmek şartıyla, bütün uzman zırvalamalarının (özellikle *scientometrics*, yani *bilimetri*de) ve bütün komite ve komisyon önerilerinin ötesine gidebilecek tefekkür biçimleri (ki bugün bunun için bir mecra yoktur) tesis edilebileceği kanısındayım. INRA'ya ilişkin âlimane veya kendiliğinden, içeriden veya dışarıdan temsilleri olabildiğince radikal, eleştirel bir tetkike tabi tutmaya ve özellikle gerçek ve dolayısıyla eylem için faydalı bir temsilin inşası için bana zaruri gelen bilgi araçlarını sağlamaya tevazu ile gayret göstererek bu tür bir platformu kurumunuzda var etmeye katkıda bulunmak istiyorum.

1- Nispeten Özerk Bir Mikrokozmos Olarak Alan

Bilimin sosyal kullanımları nelerdir? Bilimin bilimini yapmak olanaklı mıdır? Bilimin sosyal kullanımlarını tasvir etmeye ve yönlendirmeye muktedir, bilimin üretiminin bir sosyal bilimi mümkün müdür? Bu sorulara yanıt verebilmek için, tahkim edilmiş bir tefekkürün şartı olarak bazı kavramları, özellikle de oluşumuna kısaca değineceğim *alan* kavramını, hatırlatmakla başlamam gerekir.

Bütün kültürel üretimler -felsefe, tarih, bilim, sanat, edebiyat vb.- bilimsellik iddiası olan tahlillerin nesnesidir. Edebiyatın bir tarihi, felsefenin bir tarihi, bilimlerin bir tarihi vb. vardır ve bütün bu alanlarda, sıklıkla uzlaşımdan yoksun olan aynı antagonizmayı buluruz ki, sanat alanı, bu karşıtlığın kuşkusuz en güçlü olduğu yerlerden biridir: dâhilî veya dâhilîci olarak adlandırabileceğimiz yorumlar ve haricî veya haricîci olarak tanımlayabileceğimiz yorumlar arasındaki karşıtlık. *Grosso modo*, kaba hatlarıyla, bir tarafta edebiyatı veya felsefeyi anlamak için metinleri okumanın yeterli olacağını savunanlar vardır. Fransa'da semiyoloji ile serpilmiş ve bugün dünyanın her yerinde "postmodernizm" olarak adlandırılan şeyle yeniden filizlenen bu özerkleştirilmiş metin fetişizminin savunucuları için metin, alfa

ve omegadır [başlangıç ve sondur]; felsefi bir metni, hukuki bir kaideyi, bir şiiri anlamak söz konusu olduğunda lafızdan [metnin kelimesi kelimesine verilen anlamından] başka bilinmesi gereken hiçbir şey yoktur. Biraz basitleştiriyorum ancak çok da fazla değil...

Bunun zıt kanadında, sıklıkla Marksizm'e yakın kişiler tarafından temsil edilen başka bir gelenek, metni bağlamla buluşturmak ister ve eserleri sosyal dünya veya ekonomik bağlamla ilişkilendirerek yorumlamayı önerir. Bu zıtlığa ilişkin her türlü örnek mevcuttur ve ilgi duyanları, bu farklı akımlara bibliyografik referanslarıyla birlikte daha sarih biçimde değindiğim *Sanatın Kuralları* adlı kitabıma[101] yönlendirmek isterim.

Bilim söz konusu olduğunda da aynı zıtlıkları, felsefe tarihi geleneğine oldukça yakın olan bilim tarihi geleneğinde bulabiliriz. Fransa'da dikkate değer surette temsil edilen bu gelenek, bilimin devamlılığını bir nevi "bikri tenasül" [döllenmesiz-kendiliğinden üreme] olarak tasvir eder. Bu, sosyal dünyanın hiçbir müdahalesi olmadan kendi kendine vücuda gelen, tevlit eden bilim tahayyülüdür.

Bu karşıtlıklardan kurtulmak için alan kavramını teşkil ettim. Aslında fevkalade yalın bir fikir. Kültürel bir üretimi (edebî, ilmî vb.) kavrayabilmek için bu üretimin metinsel içeriğine müracaat etmenin yeterli olmayacağı gibi, aynı şekilde metin ve bağlamın yalnızca birbirleriyle doğrudan ilişkilendirilmeleriyle de sosyal bağlama müracaat etmenin daha yeterli olmayacağını söylüyorum. Bu, tam da bazı sanat veya edebiyat tarihçilerinin yaptığı gibi, bir müzik eseri veya bir sembolist şiiri Fourmies grevleri veya Anzin eylemleriyle ilişkilendirmekten ibaret olan "kısa devre hatası" olarak adlandırdığım şeydir.

Benim hipotezim, birbirinden çok uzak bu iki kutup ara-

101 Pierre Bourdieu, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Ed. du Seuil, 1992 [*Sanatın Kuralları/Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, Çev. Necmettin Kamil Sevil, 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2006].

sında [sosyal dünya ve eser, T. S. N.] -ki aralarındaki rabıtanın dolaysız biçimde işlediğini biraz da ihtiyatsızca farz ederiz- *edebî, sanatsal, hukuki, bilimsel alan* olarak adlandırdığım aracı bir evrenin var olduğunu varsaymaktan ibarettir; yani sanat, edebiyat veya bilim üreten, yeniden üreten veya yayan kurum ve faillerin içerisinde konumlandıkları bir evren. Bu evren diğerleri gibi bir sosyal dünyadır ancak az veya çok daha hususi sosyal yasalara riayet eden bir dünyadır.

Alan kavramı, nispeten özerk bu uzamı, kendine özgü yasalarla donanmış bu mikrokozmosu işaret etmeye yarar. Bu mikrokozmos, aynen makrokozmos gibi, sosyal yasalara itaat etse de bu yasalar birbirleriyle aynı yasalar değildir. Makrokozmosun tazyiklerinden hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamasa da makrokozmosla ilişkisinde, az veya çok belirgin olan kısmi bir özerkliğe sahiptir ve alanlar (devamında *alt alan*lar) hususunda sorulacak en mühim sorulardan biri, tam da bu alanların mazhar oldukları özerklik derecesidir. Disiplin olarak adlandırdığımız farklı bilimsel alanlar arasında, nispeten basit ancak ölçümü ve hesabı kolay olmayan farklılıklardan biri gerçekten de özerklik dereceleridir. Aynı şey kurumlar için de geçerlidir. Örneğin CNRS'nin INRA'ya göre ya da INRA'nın INSEE'ye göre daha özerk olup olmadığını kendi kendimize sorabiliriz[102]. Elbette bununla bitişik diğer sorunlardan biri, haricî tazyiklerin mahiyetini, hangi biçimde tatbik olduklarını (krediler, talepler, siparişler, sözleşmeler vb.) ve buna karşılık alanın özerkliğini niteleyen mukavemetlerin hangi biçimde tezahür ettiğini, yani mikrokozmosun bu haricî tazyiklerden azat olmak için ve yalnızca kendi iç tahditlerini kabul ve tasdik etmek için hangi mekanizmaları tesis ettiğini kavramak olacaktır.

Diğer bir ifadeyle, her türlü sosyal zaruretten azat olmuş "hasbi ilim" ve tüm siyasal ve ekonomik taleplerle esaret altına

102 T. S. N.: INSEE: Institut national de la statistique et des études économiques [Ulusal İstatistik ve Ekonomik Etütler Enstitüsü]. TÜİK'in Fransız muadili.

alınmış "hizmetkâr ilim" ikiliğinden kurtulmak gerekir. Bilimsel alan sosyal bir dünyadır ve bu şekliyle çeşitli tazyik ve teşvikler tatbik eder ancak bu tazyik ve teşvikler sosyal dünyanın tazyiklerinden nispeten bağımsızdır. Aslında dış tazyikler, hangi mahiyette olurlarsa olsunlar, alan üzerinden ve alanın aracılığıyla tatbik olduklarından ötürü, alanın mantığı tarafından dolaylı hâle getirilirler. Alanın özerkliğinin en görünür tezahürlerinden biri, dış tazyik ve talepleri hususi bir biçime sokarak kırıp-yansıtma kabiliyetidir. Dışsal bir olgu, bir felaket, bir musibet (zamanında resimde etkisini kavramaya çalıştığımız kara veba), örneğin ne bileyim, bir deli dana hastalığı, belli bir alana nasıl yansıyacaktır?

Şunu söyleyebiliriz: Bir alan ne kadar özerkse kırıp-yeniden tanımlayarak yansıtma kabiliyeti o kadar kuvvetli olacak ve dış tazyikler de (artık tanınmayacak ölçüde) bir o kadar şekil ve suret değiştirecektir. O hâlde bir alanın temel özerklik göstergesi yeniden tanımlama, biçimleme, kırıp-yansıtma kabiliyetidir. Tam tersi surette, bir alanın heteronomisi [dış odaklılık-bağımlılık, yaderklik, T. S. N.] esas itibarıyla, dışarıdaki sorunların, özellikle siyasal sorunların, alan içerisinde kendini doğrudan ifade etmesiyle tezahür eder. Bu, bir disiplinin "siyasallaşmasının" yüksek seviye bir özerkliğin göstergesi olmadığını söylemektir. Sosyal bilimlerin özerkliğe ulaşma yolunda karşılaştığı en önemli güçlüklerden biri, bilimin hususi ölçütleri nazarında pek mahir olmayan kişilerin, heteronom [dış bağımlı, örneğin siyasal, T. S. N.] ilkeler namına, derhâl ihraç edilmeksizin her zaman müdahale edebilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bugün siz, biyologlara buluşlarının solcu veya sağcı, Katolik veya dinsiz olduğunu söylemeye kalkarsanız katıla katıla gülmelerine sebebiyet verirsiniz. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. Sosyolojide bugün hâlâ böyle şeyler söyleyebilirsiniz. Ekonomide de bunlar elbette söylenebilir; her ne kadar iktisatçılar bunun artık mümkün olmadığına inandırmaya gayret gösterseler de...

Her alan, örneğin bilimsel alan, bir güç alanıdır; alandaki

güç dengesini dönüştürmek veya muhafaza etmek için girişilen mücadelelerin alanıdır. İlk aşamada, bilimsel veya dinsel alanı, güç ilişkileri, tahakküm ilişkileri içeren bir fiziki alan olarak tasvir edebiliriz.

Failler, örneğin ekonomik alandaki firmalar, uzamı teşkil ederler ve bu uzam, bir anlamda sadece failler ve aralarındaki nesnel ilişkiler üzerinden var olur. Büyük bir firma bütün bir ekonomik uzamın suretini, ona yeni bir yapı kazandırarak değiştirebilir. Örneğin bilimsel alanda Einstein, büyük bir firma gibi, bütün bir uzamı kendisi etrafında yeniden şekillendirmiştir. Einstein üzerine bu Einsteincı metafor, Brioude'da veya Harvard'da, Einstein'ın müdahalesinden etkilenmemiş küçük ya da büyük hiçbir fizikçinin olmadığının altını çizer; aynen fiyatları kıran büyük bir firmanın ekonomik alan dışına attığı bir sürü ufak girişimci gibi.

Bu şartlarda (ki bu, devamında pratiklere ilişkin tefekkürümüz açısından önemlidir), noktainazarları, bilimsel müdahaleleri, yayın mecralarını, seçtiğimiz konuları, ilgilendiğimiz sorunsalları vb. belirleyen, yeniden Einsteincı bir metafor kullanmak gerekirse, alanın kaynağı olan farklı failler arasındaki nesnel ilişkilerin yapısıdır. *Failler arasındaki nesnel ilişkilerin yapısıdır*; [faillerin] yapabileceklerini veya yapamayacaklarını belirleyen veya daha açık bir ifadeyle, bu yapı içerisinde işgal ettikleri konumlardır; duruşlarını, konumlanmalarını, tercihlerini belirleyen veya yönlendiren.

Bu, bir alan içerisinde yer alan bir failin (bir iktisatçı, bir yazar, bir sanatçı vb.) ne yaptığını veya ne dediğini, ancak ve ancak bu alan içerisinde işgal ettiği konuma müracaat edersek, 1968'li yıllarda biraz da muğlak bir şekilde dendiği gibi, "nereden konuştuğunu" bilirsek gerçekten anlayabileceğimiz anlamına gelir. Bu, söz konusu alanın yapısının kurucu unsurları olan nesnel ilişkileri inşa etmek için, öncesinde gerekli mesaiyi yaptığımız veya yapmayı bildiğimiz anlamına gelir (genel sosyal uzamda iş-

gal ettiği varsayılan konuma, Marksist geleneğin sınıfsal köken olarak adlandırdığı şeye müracaat etmekle yetinmektense).

Bu yapı kaba hatlarıyla, verili bir anda bilimsel sermayenin alan içerisindeki dağılımı tarafından belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, sahip olukları sermaye hacmi tarafından nitelenen failler (bireyler veya kurumlar), alanın yapısını diğer bütün faillerin -yani uzamın- ağırlığına bağlı ağırlıkları ölçüsünde belirlerler. Ancak tam tersi surette, her fail uzamın yapısının tazyiki altında icrada bulunur. Bu tazyik, [failin] ağırlığı ne kadar düşükse o ölçüde şiddetli biçimde kendini dayatır. Bu yapısal tazyik, etkileşimde (emir, "tesir" vb.) doğrudan tatbik olabilecek bir tazyik şeklini almak zorunda değildir.

Nasıl ki ekonomik alanda egemenler tarafından karar verilen bir fiyat değişikliği tüm şirketlerin içinde bulundukları ortamı etkiliyorsa veya nasıl ki 1950'lilerin entelektüel alanında Sartre, Heidegger veya Faulkner hususundaki duruşuyla dolaylı yoldan Bataille ve Blanchot tercihlerini[103] belirlemişse, aynı şekilde bilimsel alanda da egemen araştırmacılar ve araştırmalar, verili bir dönemdeki önemli konuların bütününü, yani araştırmacılara önemli görünen, çalışmalarını yönlendirecekleri ve bir anlamda "getirisi olacak" soruların tamamını, araştırma dinamiğinin temerküz noktalarını tayin ederek belirlerler.

Buradan şu sonuç çıkar: Evet, failler bilimsel olguları ve hatta bir ölçüde bilimsel alanı vücuda getirirler ancak idealist bir inşacılığın inandırmaya çalıştığı şeyin aksine, bu alan içerisinde kendileri teşkil etmedikleri ve imkân ve imkânsızlıklarını tanımlayan bir konumdan hareketle. Bir ikincisi; bazı bilim sosyologlarının kapıldığı Makyavelist yanılsama karşısında (ki bu, belki de âlimlere, bilimsel alana ilişkin kendi "stratejik", hatta sinik bakışlarını atfettikleri içindir), [akademik] "şebekelerin iş-

103 T. S. N.: Georges Bataille-Maurice Blanchot. A. Boschetti, *Sartre et les Temps modernes*, Paris, Editions de Minuit, 1985.

letimi" hususunda ne kadar maharetli olursa olsun[104], tekil bir failin alandaki güç dengesini emelleri doğrultusunda değiştirebilme ihtimalinin, alan üzerindeki gücüyle, yani bilimsel itibar sermayesiyle veya tam olarak sermaye dağılımının yapısındaki konumuyla doğru orantılı olduğunu söylemek gerekir. Bir bilim insanının, yerleşik bilimsel düzenin bizatihi temellerini sorgulatacak mahiyette devrimsel bir buluş marifetiyle, sermayenin bizatihi dağılımım, oyunun bizatihi kurallarını yeniden tanımladığı tamamıyla istisnai durumlar haricinde bu tespit doğrudur.

Verili bir anda alanın yapısını belirleyen şeyin, bilimsel sermayenin alan içerisindeki farklı failler arasındaki dağılım yapısı olduğunu söyledim. "Pekâlâ" diyeceksiniz ancak "Sermayeden anladığınız nedir?" diye de ekleyeceksiniz. Zamanın dar olması nedeniyle buna da ancak kısa bir yanıt verebilirim. Her alan hususi bir sermaye biçiminin teşkil mahallidir. Daha 1975 yılında gösterdiğim üzere[105] (tarihlerin, yani buluşların sırasının hatırlatılması saptırmalardan korunmak için bazen zaruridir; özellikle amacı gizlemeye yönelik yanlış bilgilendirmeler bu saptırmalara eşlik ediyorsa) bilimsel sermaye, ikrardan [kabul etme] veya bilimsel alan içerisindeki rakip müsavilerin [aynı mertebedeki kişilerin, T. S. N.] bütünü tarafından tevcih edilen itibardan ibaret bir sermayedir; sembolik sermayenin hususi bir türüdür (sembolik sermayenin her zaman tanıma ve ikrar fiillerine dayandığını biliyoruz). *Citation Index*'teki atıf sayısı bunun iyi bir göstergesidir. Fransız üniversite alanı üzerine gerçekleştirdiğim çalışmada[106] yaptığım gibi geliştirilebilir; Nobel Ödülü veya ulusal seviyede CNRS madalyaları veyahut da yabancı dillere çevrilmiş eser sayısı gibi farklı ikrar ve onama göstergeleri hesaba katılarak. Bu

104 Bu akademik şebekelerden, kendi bilim teorilerinin promosyonunu yapmak ve bilim dünyasında uzmanlık salahiyetlerini beyan etmek için bilimin biliminden faydalanmak isteyenler de bir o kadar endişe duyarlar.

105 Pierre Bourdieu, "La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison", *Sociologie et sociétés*, VII, 1, Mayıs 1975, s. 4.

106 Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, Paris, Ed. de Minuit, 1984.

sermayenin alabileceği biçimlere ve sahiplerine sağladığı iktidara ileride tekrar döneceğim.

Bilim dünyasındaki kapitalistlerin[107], bu şekilde ifade etme cüretini gösterebilirsem, sıradan anlamındaki kapitalistlerle, yani ekonomik alanda karşılaştığımız kapitalistlerle neredeyse ortak hiçbir şeyleri yoktur (yapısal eşmantıklık etkisini bir yana koyarsak). Bu husustaki bulanıklık[108], söyleme radikal bir hava verse de fevkalade tehlikelidir; çünkü bilimsel alanın hususi mantığıyla ilişkili bütün özellikleri görmemek anlamına gelir. Einstein'ın sermayesinin finansal bir mahiyetinin olmadığı aşikârdır. Tamamıyla özel türde bu sermaye, bir yönüyle, bir yetkinliğin ikrarına dayanır. Bu ikrar, yol açtığı tanıma etkisi dışında ve bir ölçüde bu etki sayesinde otorite sağlar ve sadece oyun kurallarını değil, aynı zamanda oyunun nizamını ve örneğin bu oyundaki kazançların dağıtılma kaidelerini tanımlamaya katkıda bulunur. Şu veya bu konu üzerine yazmanın önemli olup olmamasını; şu veya bu *American Journal*'da yayın yapmanın, şu veya bu *Revue Française*'de yayın yapmaya göre daha fazla getirisi olmasını açıklayan da bu kaidelerdir.

Alanlar, güç ilişkilerinin mahallidir; aşkın eğilimler, nesnel ihtimaller içerir. Bir alan hiçbir şekilde tesadüfen bir istikamete yönelmez. Aynı şekilde, her şey her an mümkün veya imkânsız değildir. Bir alanda doğmuş olanların[109] sosyal avantajları arasında, bir tür fıtri meziyet marifetiyle alanın aşkın kaidelerine, gerçeklikte eğilim hâlinde kayıtlı, yazılı olmayan kaidelere vakıf olma ve hem rugby hem de borsada *yatırım-yer tutma sezgisi* olarak adlandırılan şeye sahip olma vardır. Örneğin (ki birçok çalışma bunu teyit etmektedir) bilim insanlarının, kendilerini bir

107 T.S. N: Alana özgü sermaye türünün, bilimsel sermayenin birikimi peşinde koşan bilim insanları anlamında.

108 T. S. N.: Ekonomik dünyanın kapitalistleri-bilim dünyasının kapitalistleri analojisi.

109 T. S. N.: Yani alanda uzun süredir bulunan, konum sahibi itibarlı sakinlerin.

alandan veya bir konudan diğerine geçmeye sevk eden yönelim değişikliklerini gerçekleştirme ihtimali, faillere göre, bu faillerin sahip oldukları sermayeye göre ve bu sermayeyi elde ediş şekilleri üzerinden, sahip oldukları sermayeyle ilişkilerine göre hiç de eşit olmayan şekilde dağılmıştır.

Yüksek bir sosyal ve tedrisî kökene sıkı sıkıya bağlı olduğunu her yerde gözlemlediğimiz ve doğru zamanda doğru konulara ve doğru yayın -veya sergi- mecralarına vb.ne yönelmeye imkân tanıyan bu önceden kestirebilme sanatı/meziyeti, bilimsel kariyerlerdeki en belirgin sosyal farklılıkları belirleyen faktörlerden birisidir. (Ve bu, modern sanatta daha da aşikârdır.) Bu oyun sezgisi her şeyden önce oyunun tarihinin ve geleceğinin sezgisidir. Topun nereye gideceğini bilen ve düşeceği yerde hazır bulunan iyi bir rugby oyuncusu gibi, iyi bir bilim oyuncusu da hesaplamaya ihtiyacı olmaksızın veya sinik olmaksızın getirisi olan tercihleri yapandır. Oyunda doğanlar, oyuna doğuştan vâkıf olma imtiyazına sahiptirler. Gerekeni gerektiği zamanda yapmak ve parsayı toplamak için sinik olmaya ihtiyaçları yoktur.

O hâlde nesnel yapılar vardır; bu yapılar hususunda girişilmiş mücadeleler de vardır. Elbette, sosyal failler alanın dinamiği tarafından edilgen biçimde savrulan parçacıklar [eğintiler] değillerdir -bazen buna çok bezendiğini kendi kendimize söylesek de öyle ki; bazı siyasal gelişmeleri, örneğin entelektüel sayısının gelişimini, gözlemlediğimiz zaman, eğintilerin alanın güç dinamiğini gerçekten takip edip etmediğini kendimize sormadan edemeyiz. Failler, benim *habitus* olarak adlandırdığım edinilmiş yatkınlıklara sahiptirler -burada bu konunun daha fazlasına değinmeyeceğim- yani kişileri, yeri geldiğinde alanın güçlerine karşı çıkmaya veya direnmeye sevk eden, sürekli, kalıcı olma-var olma biçimleri. İçinde bulundukları alanın icap ettirdiği yatkınlıklarla aynı olmayan, başka alandan edinilmiş yatkınlıklarla o alanda bulunanlar, örneğin her zaman yanlış konumlanma, kötü konumlanma, bulundukları durumdan huzursuz olma, yokuş yukarı gitme, zaman dışı kalma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar

(tahmin edebileceğiniz bütün sonuçlarıyla beraber). Ancak aynı zamanda alanın güçleriyle mücadeleye de girebilirler, direnebilirler ve yatkınlıklarını yapılara uydurmaktansa yapıları yatkınlıklarına uygun kılmak için, onları yatkınlıklarına göre değiştirmeye çalışabilirler.

Ne olursa olsun alan, gerek tahayyül boyutunda gerekse gerçekliğinde mücadele nesnesidir. Bir alanla bir oyun arasındaki en önemli fark (sosyal oyunları ve daha hususi surette ekonomik oyunu kavramak için "oyun teorisi" ile teçhizatlanmış olanların unutmaması gereken bir farktır bu), alanın, bizatihi oyun kurallarının oyuna sokulduğu [ortaya sürüldüğü, sorgulandığı] bir oyun olduğudur (Örneğin, Manet'nin gerçekleştirdiği gibi bir sembolik devrimin, her defasında bizatihi oyuna giriş koşullarını, yani oyunda sermaye işlevi gören ve oyun ve diğer oyuncular üzerinde iktidar tesis eden hususları, özellikleri yeniden tanımladığında gördüğümüz üzere). Sosyal failler, sermayeleriyle bağımlı konumlar üzerinden yapı içerisinde yer alırlar ve kendisi büyük ölçüde bu konumlara bağımlı stratejileri yatkınlıklarının sınırları dâhilinde geliştirirler. Bu stratejiler, ya yapının muhafazasına ya da dönüştürülmesine yönelirler ve kaba hatlarıyla, kişilerin, yapıda ne kadar imtiyazlı bir konum işgal ediyorlarsa o ölçüde hem yapıyı hem de konumlarını muhafaza etmeye meylettiklerini teyit edebiliriz (elbette, konumlarıyla az çok uyumlu yatkınlıklarının, yani sosyal yörüngelerinin ve sosyal kökenlerinin sınırları dâhilinde).

2- Bilimsel Alanların Hususi Özellikleri

Ekonomik, sanatsal ve elbette bilimsel alanlardan örnekler vererek alanların çok genel özelliklerini böylece hatırlattıktan sonra, bilimsel alanın hususi niteliklerini sizlere hızlıca sunmak istiyorum. Bilimsel alanlar ne kadar özerklerse o kadar kendilerini dış sosyal yasaların etkisinden kurtarırlar. Çıkış noktam itibarıyla, "kısa devre hatası" olarak adlandırdığım, bir alanın işleyiş yasalarını dış sosyal yasalara indirgemekten ibaret olan bir tür indirgemeciliği tahlillerimden uzak tuttum.

Ancak, ikinci bir tür indirgemecilik daha vardır; daha inceden inceye işleyen, bilim sosyolojisinde "güçlü program"[110] olarak adlandırılan şeydir bu. Burada söz konusu olan, savunduğum şeylerin uygun düşmeyecek şekilde radikalleştirilmesidir. Bu, âlimlerin stratejilerini her zaman bir parçası oldukları sosyal stratejilere ve sosyal belirleyicilere indirgemekten ibaret olan ve dış -örneğin siyasal- çıkarlardan ve alanın sosyal yasaları -yani daha hususi surette alandaki herkesin müşterisinin aynı zamanda rakibi olmasıyla alakalı içkin zaruretler- tarafından dayatılan, alandaki mücadelelerle ilişkili iç çıkarlardan bihaber bir indirgemeciliktir. Alana içkin çıkarların yüceleştirilmesi, alana

110 T. S. N.: Bk., Takdim.

her yeni girenden açıkça talep edilir. Bu yüceleştirme, alana aidiyete içkin *illusio*'nun hususi bir biçimi tarafından, yani bilim oyununu oynanmaya değer, zahmete değer kabul etmeye sevk eden; ilgi gösterilmeye layık, ilginç, önemli konuları, diğer bir deyişle kendini adamaya değer konuları tanımlayan menfaatsiz çıkar veya menfaatsizlikten menfaati olmak şeklindeki bilimsel inanç tarafından içerilmiştir.

Diğer bir ifadeyle alan, yani daha vazıh ifadesiyle antiekonomik ekonomi ve mahalli olduğu tanzim edilmiş rekabet *illusio*'nun bu hususi biçimini üretir: Bilimsel çıkar, yani gündelik varoluşta (ve özellikle ekonomik alanda) yeri olan çıkar biçimlerine kıyasla menfaatsiz, meccani [meta dışı] gözüken bir çıkar. Ancak, daha örtük ve ince biçimde, "saf", menfaatsiz çıkar, menfaatsizlikten menfaati olmaktır; menfaatsizliğin "getirisi olduğu" tüm sembolik ürün ekonomilerine, antiekonomik ekonomilere uygun düşen çıkar biçimidir *-bilim insanı kapitalist* ile sıradan kapitalisti ayıran en radikal farklılıklardan biri buradadır. Bu noktada, faillerin stratejilerinin -menfaatsizlikten menfaatleri olmalarından ötürü- bir anlamda her zaman çift taraflı, muğlak, menfaatli ve menfaatsiz olduğu ortaya çıkar. Hâl böyleyken, bu stratejilere ilişkin birbirinin zıddı iki tasvir verilebilir ancak her biri diğeri kadar yanlıştır; çünkü her ikisi de tek taraflıdır: Birincisi, kutsallaştırılmış, idealize edilmiş iken [menfaatsiz bilim adamı] ikincisi, *bilim insanı kapitalisti* herhangi bir kapitalistle özdeşleştiren indirgemeci ve sinik bir bakıştır.

Örneğin büyük Amerikan fizik dergilerinin sorumlularından elimize ulaşmış ve araştırmacıların kendilerini ıstırap içerisinde [makalelerini yayımlatmak için] sabah akşam aradıklarını anlatan tanıklıklar vardır; çünkü beş dakikalık bir gecikme yirmi yıllık bir çalışmanın meyvelerinin heba olması anlamına gelebilir. Bu şartlarda, araştırma dünyasının gerçek pratikleri üzerine bildiğimiz her şey (intihal, fikir hırsızlığı, öncelik münakaşaları, bilimin kendisi kadar eski bir o kadar pratik) tarafından da yalanlanan, bilime ilişkin mitleştirilmiş okumadan oldukça uzak

olduğumuzu anlıyoruz. Âlimlerin menfaatleri vardır; birinci gelmek, en iyi olmak, ün salmak isterler.

Ancak bilimsel alanların paradoksu şudur ki; hem bu öldürücü itkileri hem de bunların kontrolünü aynı anda üretirler. Bir matematikçiyi alt etmek istiyorsanız bunu matematik içerisinde kalarak ispat veya çürütme ile yapmanız gerekir. Elbette, her zaman için Romalı bir lejyonerin matematikçinin kellesini koparması mümkündür ancak bu, felsefecilerin dediği gibi, bir "ulam hatası" olur. Böyle bir durumu Pascal, başka bir nizama ait bir iktidarı, o iktidara uygun düşmeyen bir nizamda kullanmaktan ibaret olan bir zorbalık icrası olarak değerlendirirdi. Böyle bir zafer alanın hususi normları nazarında bir zafer değildir. Edebiyat alanının kendi hususi esaslarına riayet ederek onanmışlık mertebesine yükselemedikleri için, kendilerini Fransız [Edebiyat] Akademisi'ne[111] seçtiren ve zamanlarını gazetelerde yazarak veya televizyonda boy göstererek geçiren bazı yazarların başarıları için de aynı şey geçerlidir. Nüktedan düzeydeki zamane onanmışlıklarının çoğunun telafi edici bir işlevi vardır.

Bir alan ne kadar heteronomsa [görece daha fazla dışa bağımlı, daha az özerkse] o kadar rekabet kusurludur ve bir o kadar da faillerin, bilimsel olmayan güçleri bilimsel mücadelelere müdahil kılmaları ellerindedir. Tersine, bir alan ne kadar özerkse ve eksiksiz ve katışıksız bir rekabete yaklaşmışsa tenkit de bir o kadar kayıtsız ve şartsız bilimseldir ve sosyal güçlerin müdahalesini (otorite kullanımı, idari cezalar vb.) ihraç edebilir durumdadır. Bu durumda sosyal tazyikler karşılıklı olarak mantıki tazyikler biçimini alır: Alanda kendini kabul ettirmek için bunun haklı sebeplerini kabul ettirmek gerekir; alanda muzaffer olmak için kanıtları, ispatları, çürütmeleri muzaffer kılmak gerekir.

Bilimsel mücadele, alanda müştereken ve alan marifetiyle (dolayısıyla faillerin her birinde ete kemiğe bürünmüş hâlde bulunan) biriktirilmiş bilimsel sermaye ne kadar büyükse o kadar

111 Académie française.

güçlü ve etkili silahlara sahip ve sınamanın yani "gerçeğin" hükmünü, bir nevi nihai hakem olarak kabul etme hususunda asgari bir mutabakata ulaşmış hasımlar arasındaki silahlı bir mücadeledir. Açık veya örtük biçimde herkesin müracaat ettiği bu "nesnel gerçeklik", en son tahlilde, alanda bulunan araştırmacıların verili bir anda bu şekilde değerlendirmek için mutabık kaldıkları şeyden başkası değildir. Bu "nesnel gerçeklik", alanda hakemliğini zikredenlerin ürettikleri *temsiller* üzerinden tezahür eder.

Hasımların, sosyal dünyaya ilişkin bakma-görme ve taksim ilkelerini; sınıf, bölge, millet, etnik vb. esaslı tasnif sistemlerini dayatmak için mücadele ettikleri ve bir anlamda sosyal dünyayı kendi tanı veya tahminlerini, öngörü veya görüşlerini tasdik ettirmek veya diğerlerininkini çürütmek için şahitliğe çağırmaktan, hâkim huzuruna davet etmekten yılmadıkları diğer alanlarda da (dinî veya siyasal alan gibi) durum budur. Ancak, bilimsel alanın hususiyetini teşkil eden şey, rakiplerin, "gerçeğe" uygunluğu sınama ilkeleri, tez ve hipotezleri geçerli sayma metotları, kısacası nesnelleştirme faaliyetini tesis ve tanzim eden, ayrılmaz surette siyasal ve bilişsel, zımni sözleşme üzerinde mutabık kalmalarıdır.

Devamında alanda birbiriyle çarpışan şeyler, rakip sosyal inşalardır, *temsillerdir* (kelimenin bir bakış şeklini göstermeye, kıymetlendirmeye yönelik tiyatral gösteri manasının içerdiği her şeyle). Ancak bu temsiller, disiplinlerin gözetimi ve alanın tenkit mekanizmaları altında ve elbette habitusların orkestrasyonunun görünmez tesiri vasıtasıyla, müşterek surette biriktirilmiş ve müşterek surette kullanılan metot, araç ve deney teknikleri bütünü üzerinden hükmünü dayatabilecek tüm araçlarla donatılmış "gerçeklikte" karşılığı olan gerçekçi temsillerdir.

O hâlde en iyi muhtemel bilim dünyasında her şey yolunda gider gibidir; ta ki sadece kanıt ve argümanların gücüne dayalı hasbi bilimsel rekabetin mantığı, alana dış güç ve tazyikler tarafından sekteye uğratılıncaya, hatta bazı durumlarda geçersiz kılı-

nıncaya dek (Özerkleşme sürecinde hâlen yarı yolda olan ve bazı sosyal sansürleri bilimsel sansür kılığına sokabildiğimiz ve hususi sosyal iktidarın kötüye kullanımlarına -idari erk veya sınav jürilerinin teşkili sırasında kullanılan atama yetkisi gibi- bilimsel kılıf uydurabildiğimiz bilimlerin durumunda görüldüğü üzere).

Aslında bilim dünyası, tam da ekonomik dünya gibi, güç ilişkilerine, iktidar ve sermayenin temerküzüne ve hatta tekelleşmesine, üretim ve yeniden üretim araçlarına el koyma içeren tahakküm ilişkilerine tanıklık eder. Aynı zamanda, bir yönüyle amacı, söz konusu alt evrene özgü hususi üretim ve yeniden üretim araçlarına hâkim olmak olan mücadelelere de tanıklık eder. Eğer hâl böyleyse bu, diğer sebeplerin yanı sıra, bilimsel nizamın antiekonomik ekonomisinin -bu noktaya daha sonra geri döneceğim- ekonomi içerisinde soğurulmuş olmasından ve bundan ötürü de kendisini olduğu gibi muhafaza etmeyi veya fethetmeyi amaçlayan tamamıyla siyasal stratejilere ve ekonomik -veya siyasal- iktidarların müdahalelerine mahal vermesindendir.

Bilimsel faaliyetin ekonomik bir maliyeti vardır ve bir bilimin özerklik derecesi bir ölçüde, kendini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynakların derecesine bağlıdır. (Örneğin bu çerçevede matematikçiler, fizikçilere ve hatta biyologlara göre çok daha elverişli bir konumda bulunurlar.) Ancak bir disiplinin özerklik derecesi, bilimsel alanın kendini dışarıdan gelebilecek müdahalelerle karşı koruyabilme kapasitesine (özellikle yeni girenlere dayattığı ve müşterek surette biriktirilmiş bilimsel sermayeye bağlı, az veya çok zorlu giriş hakkı üzerinden) ve kendi ceza veya mükâfatlarını dayatabilme maharetinin derecesine de özellikle bağlıdır.

3- Bilimsel Sermayenin İki Türü

Bütün bunlardan şu sonuç çıkar: Bilimsel alanlar iki farklı türde bilimsel sermayeye denk düşen iki farklı iktidar biçiminin mahallidir:

1- Bir tarafta, cismani -veya siyasal- olarak adlandırabileceğimiz iktidar; bilimsel kurumlarda, araştırma merkezlerinin veya bölümlerin yönetimlerinde işgal edilen etkin konumlarla ilişkili kurumsal veya kurumsallaşmış iktidar; komisyon veya değerlendirme komitelerine katılım ve bunun, üretim araçları (sözleşmeler, sağlanan krediler, kadrolar vb.) ve yeniden üretim araçları (atamalar ve kariyerler üzerinde etkili olma) üzerinde sağladığı iktidara iştirak.

2- Diğer taraftan, hususi bir iktidar; alanlara ve kurumlara göre yukarıdaki iktidardan az veya çok bağımsız ve neredeyse yalnızca müsaviler (eşler) bütününün veya aralarından en onanmış olanlarının (özellikle karşılıklı takdir ilişkisi çerçevesinde bir araya gelmiş görünmez

âlim heyetlerinin, cemaatlerinin) tanımasına, ikrarına dayalı, az veya çok nesnelleşmiş veya kurumsallaşmış kişisel itibar.

Bilimsel yeniliklerin, hâkim önsayıltılardan (her zaman imtiyazlar ve öncelik haklarıyla karşılıklı ilişki içerisindedirler) sosyal manada bir kopuş olmaksızın gerçekleşemeyeceğinden ötürü, "hasbi" bilimsel sermaye, her ne kadar alanın kendine biçtiği ve vermek istediği imgeye uygun düşse de kurumsallaşmış bilimsel sermayeye kıyasla, en azından baştaki birikim döneminde, itiraz ve eleştiriye daha fazla maruz kalır; Anglosaksonların dediği gibi *controversial*'dır, ihtilaflıdır. Bu sebeptendir ki; bazı disiplinlerde büyük yenilikçiler (örneğin sosyal bilimlerde, Braudel, Lévi-Strauss veya Dumézil) heretik olmakla damgalanmış ve kurum tarafından önleri güçlü biçimde kesilmeye çalışılmıştır.

Bu iki farklı bilimsel sermaye türünün birikim yasaları da farklıdır. "Hasbi" bilimsel sermaye bilimsel ilerlemeye yapılan kabul görmüş katkılarla (icat veya buluşlarla) elde edilir. (Özellikle en seçkin ve itibarlı, sembolik itibar bankaları misali, itibar tevcih edebilecek vasıftaki yayın organlarında yapılmış neşriyat en etkili göstergelerinden biridir.) Kurumla ilişkili bilimsel sermaye ise, esas itibarıyla *zaman* isteyen hususi siyasal stratejiler (komisyon ve jürilere -tez, sınav- katılım, az veya çok yapılmış olmak için yapılmış konferanslara, törenlere, toplantılara vb.ne iştirak) vasıtasıyla edinilir. Öyle ki; bu tür bir sermayeye sahip olanların ifade ettiği gibi, birikiminin telafi noktasında bir esas mı, yoksa bilimsel sermayenin en hususi ve en meşru biçiminin birikiminde yakalanan daha vasat bir başarının sonucu mu olduğunu kestirmek güçtür.

Aynı anda bir arada bulundurulması pratik açıdan [bir hayli] güç olan bu iki sermaye türü, aktarım biçimleri bakımından da ayrılırlar. Zayıf biçimde nesnelleşmiş olması hasebiyle muğlak bir tarafı olan ve nispeten belirsizlik arz eden "hasbi" bilimsel sermayenin her zaman karizmatik bir tarafı vardır. (Ortak kanı-

da kişiyle ve kişisel "yeteneklerle" ilişkilendirilir; "atama yönergesiyle" elde edilebilecek bir şey değildir.) Bu sebeple pratikte aktarımı çok güçtür. (Peygamberden, terziden, şairden farklı olarak büyük bir araştırmacı, bilimsel yetkinliğinin en biçime sokulmuş kısmını, çok zaman alan uzun ve yavaş bir yetiştirme ve iş birliği faaliyeti üzerinden aktarabilse de ve her sembolik sermaye sahibi gibi, kendisi veya üçüncü kişiler tarafından yetiştirilmiş araştırmacıları, onları tanıtarak, onama kurumlarına tavsiye ederek veya onlarla beraber aynı yayınlara imza koyarak "kutsayabilse" de "hasbi" bilimsel sermayenin aktarımı yine de fevkalade güçtür).

Tam tersine, kurumsallaşmış bilimsel sermaye diğer her tür bürokratik sermayeyle aynı aktarım kurallarına sahiptir. Mevkisinin arzulanan adayın ölçülerine göre bir anlamda önceden kesildiği kamu personeli alım sınavlarına çok benzeyebilecek seçimler üzerinden, kendine bazı durumlarda "katışıksız" bir "seçim" havası vermek zorunda kalsa da bu böyledir (Bu iki ilke [kurumsallaşmış bilimsel sermaye/*hasbi* bilimsel sermaye] arasındaki ihtilaf en açık biçimde, hiç kuşkusuz, araştırmacılar zümresinin devamlılığını sağlamaya yönelik kadro alımları sırasında ortaya çıkar. Kurumsallaşmış bilimsel sermaye sahipleri, idari atama mantığı uyarınca, usulüne uygun sınavlar tertip etmeye meyilliyken; "hasbi" bilimsel sermaye sahipleri, adayı "keşfeden" âlim figüründe tecessüm eden "karizmatik" mantık çerçevesinde konumlanmaya eğilimlidirler).

Bununla birlikte, çok iyi bir makalede[112], titiz gözlemi, sağlam analizi ve teorik kurgusunun yerindeliğiyle, bilim sosyolojisinin günümüz eğilimlerinin tam zıddında konumlanan Terry Shinn, bu iki farklı türdeki bilimsel sermayenin ve buna tekabül eden iki farklı iktidar biçiminin, aynı araştırma merkezi bünyesinde, bazı durumlarda müşterek teşebbüslere büyük faydası dokunacak şekilde beraber var olabileceklerini göstermiştir: bir

112 T. Shinn, "Hiérarchies des chercheurs et formes des recherches", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 74, Eylül 1988, s. 2-22.

tarafta, özellikle komite ve komisyonlara sıklıkla katılımı hasebiyle araştırma dünyası hakkında çok yerinde bir malumat sahibi, daha çok kamusal alanda "yaygınlaştırılmaya" müsait çalışmalar üreten ve bu vasıflarıyla bir anlamda "normal bilimin" ete kemiğe bürünmüş hâli olan bir araştırma merkezi müdürü; diğer tarafta ise, kendini "entegratif modellerin" inşasına adamış ve kıdemli veya çömez diğer araştırmacılara bir nevi ek bilimsel imgelem katkısı sunan itibarlı bir araştırmacı. (Bir fizik laboratuvarında gözlemlenmiş bu iş bölümü, farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların oluşturduğu çalışma gruplarının çoğunluğunda da görülebilir.)

Bu iki farklı sermaye türünün fiiliyatta bir arada bulundurulması, daha önce belirttiğim üzere fevkalade güçtür. Bu bağlamda, araştırmacıları bu yapıda işgal ettikleri konum üzerinden, yani bilimsel sermayelerinin yapısı veya daha açık bir ifadeyle "hasbi" ve "kurumsal" sermayelerinin göreceli ağırlığı üzerinden niteleyebiliriz: bir uçta, güçlü bir hususi (bilimsel) itibar ancak zayıf bir siyasal ağırlığa sahip olanlar; zıddında ise, güçlü bir siyasal ağırlığa ancak zayıf bir bilimsel itibara sahip olanlar (örneğin bilim insanı idareciler).

Güçlü bir bilimsel itibar birikimi, siyasal ve ekonomik itibara (idari, siyasal vb. iktidarlar nezdinde) ancak uzun vadede ve genel olarak ileri yaşlarda -yani çok geç olduğunda- imkân tanıyabilir. Oysa siyasal sermayenin bilimsel iktidara dönüştürülmesi ne yazık ki daha kolay ve hızlıdır; özellikle, bilimsel itibar ve iktidarın her iki dağılımda ortalama-vasat konum işgal edenler ve üretim ve yeniden üretim araçları (Ulusal Üniversiteler Konseyi[113] ve CNRS komisyonlarına katılım, alım ve terfi jürilerine vb.ne iştirak) üzerinde tatbik edebildikleri iktidar vasıtasıyla, yeniliğe karşı ortodoksinin devamını sağlayabilecek durumda olanlar için (Özellikle, ileride idareci olmaları pek muhtemel olan seçilmiş bilim insanı sendikacıların, kurulu bilimsel düzene

113 T. S. N.: Conseil national des universités, ÜAK'ın (Üniversitelerarası Kurul) Fransız muadili.

en bağlı patronlara desteklerini sunabildikleri karmaşık ittifaklar lehine ve bu ittifaklar üzerinden).

Bilimsel alandaki sembolik güç ilişkileri, uluslararası tanınmışlık gibi ölçümü en zor özelliğe kadar her şeyi nicelleştirmeye gayret gösteren bir bilimsel analizin verebileceği kesin netliğe haiz değillerdir. Kurumsal bilimsel iktidar (ki sadece bir ülkenin üniversite ve araştırma kurumları üzerinde etkili olması sebebiyle neredeyse tamamıyla ulusaldır, ulusal ve uluslararası hiyerarşiler arasındaki farklılıkları açıklamaya katkıda bulunan şey de budur), onama kurum ve araçlarına (ödüller veya madalyalar (en azından ulusal seviyede) akademik-onursal unvanlar, sözlükler vb.) ilişkin tekeli üzerinden, neredeyse karizmatik bir hale etkisi yaratmayı başarır; özellikle kariyerlerinin devamının bağlı olduğu kişilere bilimsel meziyetler atfetmeye sıklıkla eğilimli genç araştırmacılar üzerinde. (Ki bu, sadece menfaatçi bir hizmetkârlık dolayısıyla değildir.) Bu meziyetlerin atfedildiği kişiler ise böylece kendilerine itaatkâr bir müşteri grubu ve gösterişli bir akademik hürmet ve hatırşinas atıf alayı hediye edebilirler.

Sembolik sermayenin (alanda bulunan faillerin idrak ve kıymetlendirmesine bağlı bu "idrak edilen varlığın", *percipi*) teşkiline önemli ölçüde katkıda bulunan genç araştırmacıların gözünde karışıklık yaratan bir diğer faktör, daha önce bahsettiğim üzere, bilimsel itibarın uzun vadede, her şeye rağmen, cismani (kurumsal) onanmışlıkla ilişkili bir siyasal itibar biçimi (kelimenin hususi anlamında, alan içerisinde aldığı anlamda) sağlayabilmesidir. Bu onanmışlık bazı durumlarda bir düş kırıklığı veya hatta itibarsızlaştırma faktörü olabilir. (Onanmışlık mertebesine ulaştıkları zaman yenilikçilerin problemlerinden biri, özellikle edebiyatta, öncüyken gerçekleştirdikleri heretik kopuşlarla kazandıkları itibarlarını muhafaza edebilmektir.)

Bu çifte iktidarın bilim alanının işleyişi üzerindeki tesirlerini tahlil etmek gerekir. En itibarlılar aynı zamanda en kudretliler

olduğu takdirde alan bilimsel açıdan daha mı müessir [etken] olacaktır? Velev ki olsun, bu takdirde kaçınılmaz olarak daha mı yaşanılır olacaktır?

Her şey iktidarların bu şekilde bölünmesinin hemen hemen herkesin işine geldiğini gösterir gibidir. "En iyilerin" epistemokratik teokrasisinin alabileceği korkunç yüzden veya tersi istikamette, iki iktidarın, "en iyileri" tamamıyla iktidarsızlığa mahkûm edebilecek şekilde tamamıyla ayrışmasından sakınmaya imkân veren de bu kırma uzlaşıdır. Bununla birlikte, bilimsel alan üzerindeki cismani (kurumsal) iktidarın, ekseriyetle bir araştırma teknokrasisine, yani bilimsel ölçütler açısından her zaman en iyiler arasında yer almayan araştırmacılara verilmesinin, bilimin ilerlemesi noktasındaki "işlevselliğinden" ziyade, en az aktif ve en verimsiz araştırmacılara verdiği rahatlık noktasındaki "işlevselliğinden" müteessir olmaktan da kendimizi alamayız.

Kesin olan şey, alanın elde ettiği özerklik ne kadar kısıtlı ve noksansa cismani (kurumsal) hiyerarşiler ve hususi (bilimsel) hiyerarşiler arasındaki mesafenin de o kadar belirgin olacağı ve sıklıkla alan dışı iktidarların aracısı görevini gören cismani (kurumsal) iktidarların hususi (bilimsel) mücadelelere daha fazla müdahale edebilecekleridir (özellikle, komisyon üyeleri oligarşisine müşteri ağlarını idame ettirme imkânı tanıyan çeşitli gasplar -kadrolara, desteklere, sözleşmelere vb.ne- üzerinden). Farklı bilimsel disiplinlerin, yaşayabilmeleri için, değişen seviyelerde ekonomik kaynaklara ihtiyaç duymalarından ötürü, az veya çok araştırmayla doğrudan ilişkili konularda bilimsel idareciye dönüşmüş bazı araştırmacılar, kaynaklar üzerinde sosyal sermayelerinin kendilerine sağladığı denetim aracılığıyla araştırmalar üzerinde zorba bir iktidar (Pascal'ın kullandığı anlamda) tatbik edebilirler –çünkü bu iktidar esasını alanın hususi -bilimsel- mantığında bulmaz.

Alan dışı iktidarlar nazarında özerkliklerinin hiçbir zaman tam olmamasından ve iki farklı tahakküm ilkesinin, cismani

(kurumsal) ve hususi (bilimsel), mahalli olmalarından ötürü bütün bu evrenler yapısal bir muğlaklık içerirler: Entelektüel çatışmaları, aynı zamanda bir bakıma, iktidar çatışmalarıdır da. Bir âlimin her stratejisi eş zamanlı olarak hem siyasal (kurumsal) hem de bilimsel (hususi) bir boyut içerir ve açıklamalarımız bu iki boyutu her zaman bir arada tutmalıdır. Bununla birlikte, bu boyutların göreceli ağırlığı alana ve alan içerisindeki konuma göre çok değişkenlik gösterir. Alanlar ne kadar heteronomsa (dış bağımlı) hususi olmayan (cismani-kurumsal-siyasal) iktidarın alan içerisindeki dağılımının yapısı ile hususi (bilimsel) iktidarın -bilimsel itibar, ikrar- dağılımı arasındaki mesafe o kadar büyüktür.

Hatta iki yapının birbirine ters surette konumlandığı evrenler bile vardır. Örneğin Fransız yükseköğreniminde, edebiyat ve insan bilimleri profesörlerinin üniversite alanı uzamındaki dağılımı öyledir ki; ne kadar [kurumsal] iktidar kutbuna yakınlarsa o kadar az itibarları (*Citation Index*'teki sıra, çevrilmiş eser sayısı ve diğer bir dizi gösterge ışığında ölçülebilen) vardır. Böylece bir tarafta, özellikle zümrenin yeniden üretiminin denetimi (CNU'da ve büyük sınav jürilerinde yer alanlar) ve egemen paradigmanın, ortodoksinin idamesi açısından en kudretli olan kişiler, diğer tarafta ise, itibar sahibi, tanınmış, özellikle uluslararası düzeyde kabul görmüş ancak [kurumsal] iktidarı sınırlı kişiler.

Bu uyuşmazlık bir dizi neticenin müsebbibidir. Başarısız olanlara bahaneler bulmaya, sınırlı entelektüel konumlarını iktidar seviyesindeki kötü konumlarına bağlamaya veya itibar sahiplerini sanki iktidar sahibi onlarmış gibi suçlamaya imkân tanır. Cismani [kurumsal] egemenlere -hususi [bilimsel] egemenlerle zıtlık içerisinde- konumlarını yeniden üretmeye yönelik stratejileri, bilimi ilerletmeye yöneliklermiş gibi sunmak için yapının muğlaklığından yararlanma fırsatı veren de aynı şeydir.

Sonuç olarak bu hususi evrende bilimselliği ilerletmek için, özerkliği güçlendirmek, daha somut bir ifadeyle, giriş bariyerle-

rini yükselterek hususi [bilimsel] olmayan silahların sokulmasına ve kullanılmasına kesinlikle izin vermeyerek ve sadece deneysel sınama ve mantıki tutarlılığın zaruretlerine riayet eden tanzim edilmiş rekabet biçimlerini teşvik ederek özerkliğin pratikteki şartlarını geliştirmek gerekir.

4- Bakış Noktaları Uzamı

Bilimin sosyal kullanımları arasında bir tanesi vardır ki kuşkusuz en az önemlisi değildir ancak buna rağmen hemen hemen her zaman unutulanıdır: bilimi veya daha özel olarak bilimin bilimini, bilimin hizmetine, bilimin ilerlemesinin hizmetine koyan kullanımı. Yukarıda önerdiğime benzer, tamamen betimsel bir tahlil salık verici bir duruşa sevk edebilir mi? Alan teorisinin erdemlerinden biri, gerek zorunlu olarak kısmi ve tarafgir ilk bilgiden -alandaki her fail alanı belli bir açıklıkla görür ancak kendisinin görmediği bir noktadan hareketle görür- gerekse alana ilişkin bakış noktalarından birini daha açık bir seviyeye taşımaktan başka bir şey yapmayan *yarı âlim* teorilerden kopmaya imkân tanımasıdır.

Bunu kavratmak için, entelektüeller üzerine 50'li yılların sonunda yayımlanmış iki eleştirel analizi örnek olarak alma alışkanlığım vardır. *L'opium des intellectuels* [Aydınların Afyonu][114] adlı oldukça ilgi görmüş kitabında Raymond Aron, "entelektüeller" olarak adlandırdığı kişilerin, yani o zamanlar geçerli tanıma göre "sol entelektüellerin" (ki en eksiksiz temsilcileri Sartre ve

114 Raymond Aron, *L'opium des intellectuels*, Paris, Calman-Lévy, 1955 [*Aydınların Afyonu*, Çev. İzzet Tanju, İstanbul, Tur Yayınları, 1979].

Simone de Beauvoir'dır) portresini çizer. Bunun üzerine Simon de Beauvoir, Jean-Paul Sartre'ın dergisi *Les Temps modernes*'te, Raymon Aron ve diğer bazı kişilerin şahsında ete kemiğe büründüğünü düşündüğü "sağ düşünce"ye muhakeme edilmiş bir gönderme yapar.

Aslında birbirlerini ayıran köklü ihtilafın ötesinde, her ikisinde de (gerek Raymond Aron gerekse Simon de Beauvoir'da) ortak olan şey, sadece hususi bir noktainazar olan şeyi, nesnelerinin tamamıyla objektif bir temsili olarak vermekti ve bunu, rakiplerinin bakış noktası söz konusu olduğunda çok yerinde ve açık tahliller yaparak (yarışma veya düşmanlık olarak yaşanan rekabetin esinlediği bu alakadar yerinde görüşlülük) ancak kendileri ve özellikle rakiplerini kavradıkları bakış noktası mevzubahis olduğunda da bir o kadar kör kalarak, yani aynı alanda işgal ettikleri hasım konumların, körlüklerinin ve yerinde görüşlülüklerinin esası olduğunu kaçırarak yapmaktı.

Bu sebepten dolayıdır ki; bir alanın bilimsel tahlili, örneğin araştırma kurumlarının, fakültelerin, CNRS, INSEE veya INSERM'in[115], hatta bu alan içerisinde belli bir konum işgal eden INRA'nın, yani kendi karşıtlıkları içerisinde teşkil edilmiş nispeten özerk bir *alt alan* olarak işleyen INRA'nın bizatihi kendisinin tahlili, faillerin özellikle rakipleriyle giriştikleri polemiklerde ürettikleri temsillere ilk bakışta çok yakın gözükebilir. Bununla birlikte farklılık köklüdür: Alandaki faillerin alakadar ve kısmi nesnelleştirmelerinin karşısına, bakış noktaları bütünü olarak alanın nesnelleştirilmesi çıkarılır; ekseriyetle eleştirel olan hususi bakış noktalarının ve duruşlarının her birine mesafeli olmayı gerektiren bir nesnelleştirmedir bu.

Nesnelleştiren öznenin bizatihi kendisine de (özellikle, *Homo Academicus*'ta yaptığım gibi, dâhil olduğu alanın kendisini nesne olarak aldığında) uygulanabilen bu nesnelleştirici mesafe koyma,

115 T. S. N.: INSERM: Institut national de la santé et de la recherche médicale [Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü].

bakış noktalarını duruşlar uzamına yerleştirme ve tekabül eden konumlarla ilişkilendirme, yani bu noktainazarları aynı anda hem "mutlak" nesnellik iddialarından koparma hem de açıklama, izahatlarını verme, anlaşılır, idrak edilir hâle sokma faaliyeti tarafından içerilir.

Her türlü ahlakçı [akıl verici, normatif] müdahalenin dışında, [alandaki] noktainazarları nesnelleştiren, oldukları gibi teşkil ve terkip eden ve haksız bir şekilde indirgemeci bir "iğneleme" olarak tasvir edilen bu noktainazar, farklı duruş ve konumların -"anlamak, affetmektir" ilkesi doğrultusunda- anlayıcı ve müsamahakâr bir okumasını, faillerin bizatihi kendilerinin polemik, kısmi, tarafgir okumalarına; ortaya koydukları, ifşa ettikleri ve yerdikleri şeylerin gerçeklik payı olsa bile, oldukları şekliyle hatalı olan okumalarına ikame eder. Bu surette, alanda farklı konumları işgal edenlerin karşılıklı idrakine ve aynı zamanda hiçbir şekilde bakış farklılıklarının ortadan kaldırılmasını içermeyen bir bütünleşmenin oluşumuna katkı teşkil eder.

Ayrıca,, düşünülenin -veya sıklıkla düşündürülmek istenenin- aksine, hakikat hususunda çarpışan hasımları birbirlerine havale eden göreceliğe götürmekten ziyade, alanın bu şekildeki [teorik] inşası konumların hakikatini ve (hakikat iddiasında bulunan veya bulunmayan) farklı duruşların (ki savunucuları, işaret ettiğim üzere, disiplinlerinin müşterek kazanımlarının kendilerine sağladığı çürütme ve kanıtlama araçlarını seferber etmek hususunda mutabıktırlar) geçerlilik sınırlarını tesis etmeye imkân tanır. Bu inşa aynı zamanda âlimane yarı nesnelleştirmelerden veya sosyal faillerin, rakipleri üzerine edindikleri alakadar (ve bazen çok malumatlı) bilgiye dayanarak her gün yaptıkları nesnelleştirmelerden sadece daha iddialı olmalarıyla ayrılan yarı âlim nesnelleştirmelerden de kopmaya imkân tanır.

Bu sebeple, INRA'nın yapısı ve işleyişi üzerine taslağını çizmeye gayret göstereceğim analizlerde, bunları tamamlama ve çizgileri takip ederek devamını getirme özenini sizlere bırakarak

kendimi ihtiyatlı önerilerle sınırlayacağım; sistematik bir araştırmanın öncelikle toplaması gerektiği ve sizin birbirleriniz üzerine, birilerinin diğerleri üzerine, aidiyetler -özellikle siyasal ve sendikal- üzerine, ilişkiler üzerine, kariyerler üzerine sahip olduğunuz ve refleksiviteyi saymazsak bilimsel analize sıklıkla oldukça yakın "yabani sosyoloji" icralarında sürekli biçimde kullanılan devasa malumattan yoksun olduğumun bilincinde olarak.

Oyunu olduğu gibi anlamak üzerine inşa edilmiş bir analiz, uzlaşmaz imgeler oyunu (ve çifte oyunundan) kopuş sağlar, bu imgelerin bizatihi kendilerinin, onları üretenler (ve bu üretenlerin alandaki konumları) kadar gönderme yaptıkları failler ve konumları üzerine de malumat içerdiğini ortaya koyarak. Kendisini nesnel ve evrensel olarak sunan bu alakadar ve kısmi sosyal temsiller (özellikle faillerin meslek icabı güçlü evrenselleştirme araçlarına sahip oldukları âlim evrenlerinde), aslında iç mücadelelerde birer silahtırlar.

Örneğin bu sebeptendir ki; bilimin sosyal işlevlerini resmî surette ikrar eden bir bilimsel kuruma kendini özellikle dayatan "sosyal talep" retoriği, bu veya şu kategoriden "müşterilerin" (küçük veya büyük çiftçiler, tarım sanayileri, tarım örgütleri, bakanlıklar vb.) ihtiyaç ve beklentilerini gerçek manada tatmin etmek veya böylece desteklerini kazanmak kaygısından ziyade, kendine nispeten tartışmasız bir meşruiyet biçimi ve (eş zamanlı olarak) bilimsel icranın meşru tanım tekeli için girişilen iç rekabet mücadelelerinde artı bir sembolik güç sağlamak kaygısından esinlenir. (Bu perspektif çerçevesinde, duruş ve konumları birbirleriyle ilişkilendirerek 1982 yılında düzenlenen tarımsal kalkınmanın genel durumu toplantılarının çalışmalarını düzenli bir tahlile tabi tutabiliriz)

Kısacası, sosyolojik analizden radikal ifşalar beklememek gerekir; özellikle INRA gibi araştırma kurumları alanında -bilimsel itibar açısından- hükmedilen bir konum işgal eden, temel ve uygulamalı araştırmalar arasında sıkışmış kalmış ve bu sebeple de

keskin ve hatta bazen biraz patolojik ve kendi kendini yok edici bir ileri görüşlülüğe özellikle müsait bir endişe ve ıstıraba iki kat daha meyilli bir kurumda.

Sosyolojik analizin kattığı ve bir anlamda her şeyi değiştiren şey, faillerin her şeyden önce pratikteki (alandaki) mücadeleleri için ürettikleri ve (kendi temsillerini "evrenselleştirmek" gayesiyle "sosyal talebe" gönderme yapmak örneğinde olduğu gibi) ne yaparsa yapsınlar esasını alanın bizatihi içerisindeki bir konumun özelliklerinde bulan, dolayısıyla da bu şekilde ayakları üzerine konulduğu takdirde köklü biçimde anlam ve işlev değiştiren perspektif bakışların sistematik bir çerçeve içerisine sokulmasıdır.

5- INRA'nın Özel Durumu

İç ve hususi ilkeleri dış ve tamamen sosyal tahakküm ve hiyerarşileştirme ilkeleriyle beraber aynı anda var etmeleri sebebiyle, bütün alanların, en "saf" olanların bile, (farklı yoğunluk seviyelerinde) tanıdıkları tüm muğlaklıkların, INRA gibi derin bir yapısal ve işlevsel muğlaklık içerisinde bulunan bir kurumun örneğinde sadece ve sadece daha da güçlü olabileceğini nasıl göremeyiz? Aynı şekilde, değindiğim bütün çifte oyunların (itibar ve iktidar arasında; bilimsel işlevler ve topluma hizmet -veya eğitim hizmeti- zorunluluğu adına bilimin icaplarından kaçınmaya imkân tanıyan hizmet işlevleri arasında) yine INRA örneğinde fevkalade uygun şartlar yakaladığını nasıl kaçırırız?

Bu, somut olarak şu anlama gelir; bütün bilimsel kurumlar, çeşitli örneklerini kaçınılmaz olarak barındırdıkları uygulamalı olmayan araştırmalara rıza gösterebiliyorlar veya gönülsüzce rıza göstermek zorunda bırakılıyorlarsa (Dieudonné[116] bir yerlerde "Matematikle uğraşmanın 'insanlığın onuru'ndan başka bir açıklamaya ihtiyacı yoktur" der) bu bir sefalettir. Ancak uygula-

116 T. S. N.: Jean Alexandre Eugène Dieudonné (1906-1992), Fransız matematikçi.

malı araştırmaya hasredilmiş enstitülerin araştırmacıları da şunu bilmelidirler ki; doğrudan sosyal bir fayda içermeyen çalışmalar (ki bu çalışmalar da en az "uygulamalı" olanlar kadar saygındır) yürütme tasasının birileri tarafından kendilerine her an hatırlatılması veya kendi kendilerine bunu hatırlatmaları da bir o kadar önemli ve değerlidir. Burada sorulabilecek tek ilginç soru şudur: "Bu özel durumdan, kefareti ödenemez bir ilk suçluluk hâlinden alman tasalı bir haz mı, yoksa çoğu zaman az veya çok yapay biçimde birbirinden ayrılmış gereklilikleri birleştirme zaruretiyle ilişkili ek bir titizlik ve imkânlılıklar mı çıkarmak gerekir?"

Yeri gelmişken bu hususta, yine burada, bu salonda, RANA (*Recherche appliquée non applicable*: uygulanabilirliği olmayan uygulamalı araştırma) gibi bir kavramın Bruno Latour[117] tarafından sunulma şekline olan itirazımı belirtmeliyim[118]. 68 Mayıs'ının müşterek tefekküründen hâsıl olmuş ve belli bir memnuniyetle dile getirilmiş, "arayan araştırmacılar, onlardan çok bulunur ancak bulan araştırmacılar, hâlen aranmaktadır" gibi bir kendiliğinden otoanaliz ifadesinin hedefindeki en sinik ve umutsuz kurumlara -sıklıkla ikisi aynı şeydir- bilimsellik etiketi vermekten başka bir işe yaramayan bir kavramdır RANA. Bu tip yarı analizler, en uygun düşen ve münasip beklentileri eleştirel bir radikalizm havası altında okşarlar. Bunu yapanlar, eleştirel, dolayısıyla yapıcı bir refleksiviteye davet etmektense bilimsel pratiklerde sinizmi teşvik ederler ve daha da kötüsü anlamak ve yapıcı biçimde dönüştürmekten ziyade, denetim altına almak ve zorlamak kaygısında olan kurum idarecilerinin işletme mantığına koz verirler. INRA, alan gibi işleyen bir kurumdur; bu bir vakadır. İdari -veya siyasi- ölçütlere veya tamamıyla bilimsel ölçütlere borçlu oldukları şeyi tam anlamıyla kestirmenin her

117 T. S. N.: Bk. Takdim.

118 T. S. N.: Bourdieu'nün burada atıf yaptığı, Latour'un INRA'daki konferansının yayımlanmış versiyonu; Bruno Latour, *Le métier de chercheur, regard d'un anthropologique*, Paris, INRA Editions, Coll. Sciences en questions.

zaman kolay olmadığı hiyerarşilere göre teşkil edilmiş bölümler (bu istisnai bir durum değildir, diğer bilimsel kurumlarda da çok sıklıkla gözlemlenir) ve failler arasında mesafe mevcuttur. Bu mesafe, beyan edilmiş ve üstlenilen işlevlerin çift başlılığı dolayısıyla -yani temel ve uygulamalı araştırmalar- INRA'da daha da büyüktür. O derece ki; aynı kurum içerisinde yer almalarına rağmen bazı kişiler, "Tarım ve Araştırma Bakanlıklarına ortak bağlılıkların ve aidiyetlerin ötesinde (ki bunlar da kendi içlerinde bazen ihtilaflar içerir), aynı somut objeye, tarım dünyasına, referanstan başka (bazıları için bu bile teorik bir referanstır) bir birlik ilkesi var mıdır?" sorusunu kendilerine yöneltebilmişlerdir.

Bu itibarla, uçlara yoğunlaşmak ve uçlardaki konumların niteliklerini kendilerinde farklı ölçülerde birleştiren faillerin sürekliliğini göz önünde tutmamak kaydıyla ve bilhassa "temel" denilen araştırmaların çoğunun göründüğünden daha az "hasbi" olduğunu, buna karşılık, "yönelimli" denilen araştırmaların çoğunun ise temel araştırmalara belirleyici katkılar sunduğunu unutmak kaydıyla; birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan ve birbirleriyle uyumsuz kategorileri karşı karşıya getirebiliriz -ki benzerlerini diğer evrenlerde de örneğin tıp fakültelerinde, sosyal açıdan egemen klinikçilerle bilimsel açıdan egemen "temel araştırmacılar" arasındaki karşıtlıkta bulabiliriz: bir tarafta, daha ziyade hâlihazırda tecrübe edilmiş bilimsel ve teknik bilgilerin sahada tatbikatına, tesis edilmiş bilgilerin yaygınlaştırılması veya sınanmasına veyahut da bazen üreticilerle (küçük köylüler dâhil) beraber yürütülen ve pratik sorunları hızlıca çözmeyi hedefleyen kısa süreli araştırmalara yönelik faaliyetler içerisinde bulunan, genellikle ziraat fakülteleri çıkışlı tatbikatçılar; diğer tarafta ise, daha fazla uzmanlık gerektiren araştırmalara kendini adamış ve bilginin arttırılmasından başka bir hedefi olmayan akademisyen araştırmacılar.

Bölünmelere ilişkin sosyal manada inşa edilmiş böyle bir bakış, bilhassa çatışma veya kriz dönemlerinde daha belirgin olan tektipleştirmelerden güçlük çekmeksizin beslenebilir. "Temel"

konularda çalışan araştırmacılar, "uygulamacı" araştırmacıların kullanıcılardan, çiftçilerden, kooperatif üyelerinden, mesleki derneklerden, sendikalardan, sanayicilerden ve elbette siyasal otoriteden elde ettikleri ve çeşitli sorumluluklara ve cismani iktidar yapılarına (bakanlık görevleri vb.) çokça katılımlarının tanıklık ettiği sosyal ikrar ve siyasal ağırlığın (çok geniş anlamında) karşılığının, pek sıklıkla bilimsel feragat ve bilhassa özerklikten vazgeçiş olduğunu iyi bilirler. Alan dışı kişi ve kurumların araştırmalara ve sonuçlarına duydukları ilgi gerçekten de her zaman muğlaktır ve aleyhte de olabilir; özellikle bu ilginin taşıdığı sosyal ihtimamın karşılığı, fon sağlayıcılarının araştırmaları değerlendirme ve hatta yönlendirme iddiası şeklinde tezahür ederse.

"Uygulamacı" araştırmacılara gelince "temel" alanlarda çalışan araştırmacıların kendilerine atfettikleri statüsel yüksekten bakmanın, yerini ne bilimsel çalışmalar ne de pratik uygulamalar seviyesinde bulabilen bir araştırmanın ıstırap ve tatminsizliğini sıklıkla gizlediğini fark edebilecek durumdadırlar. Faaliyetlerinin kendilerine sağladığı sosyal gereklilik ve tatminlerin etkisiyle, eksiksiz bir bilimsel ikrara ulaşamamış bir bilimsel faaliyetin sosyal karşılığının olmamasını içlerine sindiremeyen "temel bilimci" araştırmacıların, az veya çok gösteriş kokan siyasal angajmanlarının yerine getirdiği telafi edici işlevi de iyi görürler.

Bu iki birbirine zıt konumun göreceli güçleri, bir taraftan bilimsel gelişime göre (örneğin moleküler genetik gibi yeni disiplinlerin ortaya çıkışıyla), diğer taraftan ise doğrudan siyasal vaziyete ve daha dolaylı olarak ekonomik ve sosyal vaziyete ve bilhassa da yönetici çevrelerde ve kurumda egemen olan sorunsalın vaziyetine göre değişkenlik gösterir. Örneğin idarenin bilimsel politikasındaki en ayırt edici bazı değişiklikler (INRA'nın yönelimli projelerinin dondurulması, kurumu uluslararası alanda rekabet gücü yüksek bir ileri araştırmalar merkezine dönüştürme iradesi gibi değişiklikler), INRA'nın güçlü biçimde zamanında katkı yapmış olduğu tarımsal politikaların desteklediği üretici tarımın meşruiyet kriziyle aynı zamana rastlamıştır.

Büyük tartışmalardaki (büyüme ve verimlilik gerekliliği ve ortak mirası muhafaza etme kaygısı arasındaki çelişkilerin bugün tetiklediği tartışmalar gibi) konumlanmalara bağlanan anlam ve örneğin verimliliği savunanlarla ortak mirasın muhafazasına bağlı kalanlar arasındaki sembolik güç ilişkileri, yukarıda sıraladığım iki faktör bütününe göre değişkenlik gösterir. Bu durumda faillerin çıkarları, ekonomik ve sosyal dünyanın ve kurumun içerisinde bulunduğu alanının farklı vaziyetlerine bağlıdır.

INRA'da bugün güçlü biçimde hissedilen rahatsızlık, bu kurumun, tarım çevrelerinin (gerek sendikal kurumlar nezdinde gerekse popülist bir söylemin hararetli muhatapları çiftçiler nezdinde) kendisine tevcih ettiği kayıtsız şartsız tanımayı, 1970'li yıllardan itibaren yöneticilerin temel ve hatta salt hedefi hâline gelmiş gibi gözüken uluslararası bilimsel kabulü tam anlamıyla elde etmeksizin kaybetmiş -veya kaybediyor- olmasıyla belki açıklanabilir.

6- Görünümlerin ve Sahte Zıtlıkların Ötesine Gitmek

Araştırmacıların özellikle sosyal kökenleri ve bunların zaman içerisindeki gelişimi üzerine mevcut bilginin sınırlı oluşunun sınamaya imkân vermediği bu hipotezlerin daha ötesine gitmekten sakınıyorum. Kesin olan şey, sistematik bir sosyolojik analizin kuşkusuz gösterebileceği üzere, "taraflardan" her birinin kendini doğrulamak için ürettiği polemik ve kısmi bakışların, hem ortak özellikler ve çıkarları hem de kurumun resmî surette kendine biçtiği iki işlevle alakalı birbirini dışlamayan açıklamaları kaçırdığıdır.

Kurumun özgünlüğünün ve kendisini bölen antagonizmaların esasının, her bilimsel üretim girişiminin iki momentini aynı kurum içerisinde bir araya getiren işlevlerin çifte tanımından başka bir şey olmadığını görmek için, INRA evreninin alan olarak teorik inşasının içerdiği nesnelleştirici noktainazara itibar etmek yeterlidir. Bu iki moment olağan şartlarda (örneğin ilaç sanayisinde) birbirinden ayrılmıştır: *buluş* momenti ve *yenilik* momenti (ekonomik geleneğin bu kelimeye atfettiği anlamda, yani bilimsel buluşların ekonomik dünyada yeni ürün ve kazançlar doğuracak yeniliklere dönüştürülmesi anlamında).

Buluştan yeniliğe geçmek için, birçok analizcinin üzerine kafa yorduğu çözülmesi gereken problemlerden birinin, bilimsel alan ve ekonomik alan arasındaki iletişim olduğu bilinir; çünkü her iki alanda mevzubahis olan şey aynı değildir; amaçlar aynı değildir; failler tamamıyla farklı, hatta derin anlaşmazlıklar doğurabilecek zıt yaşam felsefelerine sahiptirler: bir tarafta [bilimsel] alana özgü hususi mücadelenin mantığı; diğer tarafta ise, *screening* problemini, yeniliğe dönüştürülebilecek keşiflerin bulunması problemini (ilginç keşif ve kâşifler nasıl keşfedilir ve bundan nasıl herkesten önce haberdar olunur?) öncelikli olarak ele almaya iten ve *go between* sorununa, bilimsel ve ekonomik alanlar arasındaki bağlantıyı kurabilecek ve aradaki bilgi akışını sağlayabilecek aracılar bulma sorununa gönderen kazanç ve verimlilik arayışı.

INRA'nın tartışılmaz özgünlüğü, bu iki farklı kişi kategorisini ve iki farklı mantığı (bilimsel ve ekonomik) aynı sosyal uzamda, yani daha açık bir ifadeyle bir kamu kurumunda bir araya getirmiş olmasında yatmaktadır. (Araştırmaların kıymetlendirilmesi adına, kurumun içten içe örtük veya açıkça beyan edilmiş bir özelleştirilmesini dileme noktasına gelenlerin duruşunu eleştiriye tabi tutmak için de yine belki bu tespitten hareket etmek gerekir.) Bu, iki işlevin (buluş ve yenilik, bilimsel araştırma ve uygulama-ürün araştırmaları) aynı kurumun farklı ancak aynı mantığa (pazarın doğrudan tazyikinden azat kamu kurumlarının mantığına) riayet eden bölümlerine düştüğü anlamına gelir.

Bilimsel alanların en büyük paradokslarından biri, özerkliklerini büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmelerine, yani pazarın doğrudan kıymetlendirmesine tabi olmayan bir üretimi mümkün kılabilen ve destekleyebilen bir kurumla kurdukları özel tipte bir bağımlılık ilişkisine borçlu olmalarıdır. (Müzik veya avangart resim gibi belli birtakım kültürel üretimlerle burada kurulabilecek bir eşmantık (homoloji) da kesinlikle mümkündür). Bağımsızlıktaki bu bağımlılık -veya tersi- elbette belirsizlikler içerir; çünkü özerkliğin asgari koşullarını sağlayan

devlet, dış bağımlılık doğurabilme ihtimalindeki tazyikleri dayatabilecek ve ekonomik güçlerin (örneğin tarımsal örgütler) tazyikinin aracısı veya ifadesi olabilecek kapasitededir.

Bu noktada, tahlilin rahatlıkla üstesinden gelebileceği bir diğer sahte zıtlıkla karşı karşıyayız: Devletin tatbik ettiği tazyike karşı mücadele etmek, devletin nüfuzundan azat olmak için devletin bizatihi kendisinden faydalanmak stratejisini ilke edinebiliriz; devlete karşı bağımsızlığımızı temin ve tasdik etmek için, devletin kendisinin verdiği özerklik garantisinden -örneğin Anglosaksonların ifadesiyle *tenure*, azledilemez memur konumu- fayda sağlayabiliriz. Bununa birlikte, tüm gerçekliğinde devletin kendisinin de aygıt kavramının çağrıştırdığı yekpare niteliği taşımadığını belirtelim. Farklı bakanlıklar, aynı bakanlığın farklı birimleri veya farklı teşkilatlar, lehte kullanılması kolay her türden uyuşmazlıklarla birbirlerinden ayrılmışlardır; ne aynı hedeflere ne de örneğin projeleri seçme ve sonuçlarını değerlendirme hususunda, aynı mekanizmalara sahiptirler.

Gerçekten bilimsel bir sosyal bilimin ilk işi, sosyolojiye devlet kurumları tarafından önerilen çalışma konularının -örneğin bugün suçluluk, "banliyöler", uyuşturucu vb.- sosyal inşasını ve bu konularla beraber önerilen ve problemsiz biçimde devletin araştırma kurumları (INSEE, CREDOC[119]) tarafından (âlimsiz bilim olarak nitelediğim kamuoyu araştırma kuruluşlarından bahsetmiyorum bile) uygulanan analiz kategorilerini çalışma konusu yapmaktan ibaret olacaktır.

Özellikle yenilikler üzerine çalışması kendisinden beklenen INRA için de özerklik sorusunun çok farklı biçimde sorulmadığı kanaatindeyim. Bu bağlamda, hiçbir özel kurumun usulü dairesinde ifade edemeyeceği veya finansmanını temin edemeyeceği kendi araştırma hedeflerini, kendi kamu çıkarı tanımını (ör-

119 T. S. N.: CREDOC: Centre de recherche pour l'étude et l'observation des conditions de vie [Yaşam Koşullarını İzleme ve Araştırma Merkezi]. Tüketim alışkanlıkları, toplumsal değer yargıları, ekonomik tutumlar vb. konularda çeşitli araştırmalar yürüten kurum.

neğin tarımsal şirketlerin verimliliğinin arttırılması veya ortak mirasın muhafazası hususunda) kendisi tespit etmek için, INRA da lüzum hâsıl olduğu takdirde, devletin ve kamu finansmanının (dış bağımlılık yaratma tehlikesi içeren özel sözleşmelerin aksine) kendine sağladığı bağımsızlıktan istifade ederek gerek devlet gerekse ekonomik ve sosyal güçler nazarında sahip olduğu bağımsızlığı temin ve tasdik edebilir (INRA'nın tarihinde buna ilişkin örnekler vardır).

Birleştirici bir ideoloji uğruna[120] her dönemde bütün mesailerini uygulamacılar ve araştırmacılar arasındaki ayrışma riskini azaltmaya harcayan kurum yöneticilerinin, tüm araştırmacıların, "hasbi" veya "uygulamacı", bir devlet kurumunun, yani olağan koşullarda özel finansmanlarla beraber düşünülen hususi çıkarlara aşkın, evrensel bir temayülü olan bir kurumun üyeleri olarak müşterek surette sahip oldukları ortak çıkar ve zorunlulukların bilincinde olduklarından emin değilim.

Tesirsiz birleşme çağrılarına, "sosyal talep" ve zaruretleri -veya fenalıkları- üzerine tüm sofu söylemlere, *sözleşmelerin* kendisi üzerine derin bir tefekkür ikame etmek gerekir ancak soyut, genel, ilkesel duruşları (sözleşmelere veya projelere karşı olmak veya desteklemek) değil, bu sözleşmelerin pratikteki yönetim ilkelerini tanımlayan bir tefekkür. Örneğin sadece araştırmacılar grubunun sorunsallarına uyan problemleri kabul etmekten (deneyimim göstermiştir ki bu, hiç de kolay değildir) veya sadece hâlihazırda çalışılmış problemler üzerine olan sözleşmeleri kabul etmekten (kendi araştırma grubumda tatbik etmeye çalıştığım bir esastı bu), daha açık bir ifadeyle, çalışılmakta veya proje aşamasında olan çalışmaları, yani talep tarafından değil araştırmanın kendi mantığı tarafından belirlenmiş çalışmaları finanse

120 Örneğin bu minvalde "yönelimli temel araştırmalar"dan bahsedilecektir ve (INRA'nın geleceği, işlevleri vb. üzerine) tüm komisyonların çabasının önemli bir kısmı, zıtların, örneğin akademik gerekliliklerle sonuçlardan faydalananların beklentilerinin, az veya çok büyüsel bir uzlaşısını hedefleyecektir.

etmek için hâlihazırda bitmiş çalışmaları "satmaktan" ibaret olan yönetim ilkesini düşünüyorum. Birbirlerini ayıran tüm farklılıkların ötesinde, gerek uygulamalı gerekse hasbi (temel) olarak adlandırılan çalışmalar bu sorunlarla müşterek surette karşılaşırlar. Dolayısıyla yine müşterek surette çalışarak bu sorunlara müşterek çözümler arayabilirler.

"Hasbi" denilen araştırmacıların özerkliğini "uygulamacı" araştırmacıların dış bağımlılığıyla karşı karşıya getiren zıt bakışların çatışması, gerçekte karşı karşıya gelen şeyin, her ikisi de nispeten özerk iki araştırma biçimi olduğunu görmeyi engeller: Biri (iyi veya kötü) bilimsel alanın mantığında temel niteliğini bulurken ve en azından gaye noktasında daha çok bilimsel keşfe yönelmişken diğeri daha çok yenilik üretimine yönelmiştir; bununla birlikte pazarın yaptırımlarından en az o kadar bağımsızdır ve kamu hizmeti ve kamu çıkarının savunusuna ilişkin en az o kadar evrensel amaçları kendine tahsis edebilecek maharettedir. Davalarının savunusu noktasında bilimsel argümanlardan sıklıkla yoksun hareketlerin ve derneklerin dışında, tehdit altındaki bitki ve hayvan türlerinin oluşturduğu biyolojik ve genetik mirastan, ekosistemin muhafazasından veya yenilenemeyen kaynakların korunmasından, eğer INRA olmasaydı nerede bahsedilebilirdi?

Elbette, işlevlerin bu çift başlılığı, bazılarına iki yanlı oynama ve keşfin icaplarından sıyrılmak için uygulamanın icaplarını, uygulamanın icaplarından sıyrılmak için de keşfin icaplarını, bilinçli biçimde veya farkında olmadan ileri sürme imkânı tanır. Bu çürük elmaları ifşa etmek, yarım sosyologların seve seve kendilerini kaptırdıkları ve idarecilerin de zorlayıcı ve normatif müdahalelerine bir tür meşruiyet kazandırmak için derhâl tasvip ettikleri yarım akıllıların bilinen kurnazlıklarının bir parçasıdır.

Daha zor, daha yerinde ve daha zaruri olan ise, çok farklı olsalar da aynı ekonomik temel, yani ekonomik tazyik karşısında devletin sağladığı göreceli özgürlük üzerinde yükselen ve ta-

mamıyla uyumlu ve hatta birbirlerini tamamlayıcı iki özerklik anlayışını, iki araştırma anlayışını, iki keşif anlayışını (özgün anlamıyla keşif ve yenilik) bir arada barındıran bir kurumun kuşkusuz oldukça esrarengiz mantığını kavramaktır.

7- Birkaç Normatif Öneri

Bu sebeple, kimsenin benden talep etmediği önerileri ifade etme hakkını kendimde görüyorsam bu, şunu söylemek içindir: INRA araştırmacıları bu kadar enerjiyi sadece ve sadece fasit, öfkeli ve kısır bir yerinde görüşlülük biçimi (hem bütüncül hem de hükümsüz bir yerinde görüşlülük; çünkü her zaman kısmi ve daha derin bir körlüğü haklı çıkarmaya yönelik) geliştiren iç münakaşalarda israf etmektense çabalarını, hususiyetlerini teşkil eden şeyi, yani araştırma işlevlerinin çifteliğini geliştirmek ve vurgulamak için birleştirmelidirler. Özerk ve dışa bağımlı şeklinde karşı karşıya gelmenin çok ötesinde, temel ve uygulamalı olarak adlandırılan araştırmaların[121] ortak yanı, eşit derecede özerk olmaları ve kamu hizmeti ve genel çıkara hasredilmiş ve kendini vakfetmiş bir devlet kurumunun evrensel mantığı içerisinde yer alıyor olmalarıdır.

Kurumun rekabet edici potansiyel avantajlarını veya (aynı şey demek olan) sosyal nedenini (ve elbette personelinin tat-

121 Ayrıca temel araştırmalar, uygulama düzeyinde bazı içerimleri olursa hiç olmadıkları kadar temel olurlar, aynı şekilde uygulamalı araştırmalar da temel araştırmalar düzeyinde bazı uzantıları olursa hiç olmadıkları kadar uygulanabilir olurlar.

minini -ki bu, bir sosyal varlık sebebine sahip olma hissiyatına çok bağlıdır) geliştirmeyi hedefleyen bir politika, birbiriyle zıtlık içerisinde olmaksızın hem işlevlerin ve bu işlevlere hizmet edecek yapıların *farklılaşmasını vurgulamaya* hem de farklı fail ve birimlerin, bilginin muntazam şekilde dolaşımının sağlanması suretiyle (buluş ve yenilik boyutlarını ve bunlarla alakalı bölüm ve araştırmacıları bir araya getiren araştırma projeleri, ortak seminerler) ortak bir proje çerçevesinde *bütünleşmesine* gayret göstermelidir.

Elbette, bilimsel iş bölümünün açık ve herkes tarafından açıkça kabul edilmiş -yani bilimsel açıdan etkin ve siyasal açıdan demokratik- bir tanım çerçevesinde gerçek manada bir bütünleşme etkeni olabilmesi için işlevlerin farklılaşmasının bilinçli biçimde güçlendirilmesi (işlevlerin muğlaklığından faydalanarak yaşayan ve hayatta kalan bazı bölüm ve çalışma gruplarının ortadan kaldırılmasını veya çürümeye bırakılmasını da içeren), bu işlevlerin kendi aralarındaki hiyerarşinin her türlü araç ve imkânla ve öncelikle zihinlerde (ki bu en kolay olanı değildir) ortadan kaldırılmasını varsayar.

Bu "hiyerarşi dışı hâle getirme" (hiyerarşi dışılaştırma), gerçek manada müşterek hedeflerin oluşturulmasının koşullarından biridir. İçlerinden kuşkusuz en önemlisi özerkliğin savunulması için ortak mücadelenin örgütlenmesidir. (Bir örneğini sözleşmeler hususunda verdim.)

Elbette böyle bir mücadele her türlü dış müdahaleye karşı bir vatanperverliğin veya "kurumun bir onur meselesinin", yani fark gözetmeksizin (buluşçular ve yenilikçiler hep beraber) tüm araştırmacılar arasında rekabette bir dayanışmanın tesisini varsayar. Diğer bir ifadeyle söz konusu olan, hem yaygın, dile getirilmemiş, derin biçimde hissedilen ve saygı duyulan gayriresmî hükümlerin (ün, itibar vb.) hem de resmî yargıların (itibarlı dergilerde yapılmış yayınlar, özel ödüller vb.), yenilik ve buluş hususundaki icra ve ihlallerin tek ölçüsü ve yaptırımı (buluş-

çu ve yenilikçilere ortak bir değerlendirme ilkesi) olarak kendini dayatmaya mahir olduğu ve böylece hem idari yöneticilerin kendilerine hem de dış otoritelere ve bunların ayartma ve tembihlerine karşı tartışılmaz bir sosyal güç çıkarmaya muktedir bir kurumun inşasıdır.

Böylece, idarecilerin ve onların araştırma dünyasındaki (ve elbette, "aydınlanmacı bir despotizmin" kararlarını temellendirebilecek "tartışılmaz" ölçütler sunarak kendini kıymetlendirmeye can atan hizmetkâr sosyolojideki) müttefiklerinin az veya çok zorba müdahalelerine karşı, kendi iç rekabet ve çatışmalarına rağmen araştırmacıların göstermek zorunda oldukları müşterek direnç kabiliyetini güçlendirmenin bana arzuya şayan göründüğü sanırım anlaşılmıştır.

İdarenin önerdiğim hedefleri, yani farklılaşma ve bütünleşmenin eş zamanlı biçimde güçlendirilmesi önerimi dikkate aldığını varsaysak dahi, her araştırma bürokrasisinin (kurumun idari sorumlularından bahsediyorum) ilk refleksinin, hiç kuşkusuz bir komisyondan meselenin daha açıkça ifade edilmesini ve muğlak noktaların azaltılmasını istemek olacağı aşikârdır; elbette, bürokratik açıdan kusursuz kararları *bilimsel açıdan* temellendirebilecek ve büyük meblağlara danışmanlar -veya benzerleri- tarafından satılmış yeni ölçüt sistemlerinin, *Scientometrics* veya *Bibliometrics*[122] gibi teknokratik oyuncakların kullanımı vasıtasıyla.

Ancak, alım ve terfi kararlarında gerçekten de göz önünde tutulan bu çok farklı türlerdeki ölçüt sistemlerinin bulanıklığı (ki bunları bir sınav sonuçları örnekleminin muntazam bir tahlili vasıtasıyla açığa çıkarmak gerekir), aygıtın manevralarını o derece kolaylaştırmaktadır ki, ne derlerse desinler, aygıt adamlarından bu bulanıklığı gerçekten azaltmalarını veya bu bulanıklıkla gerçekten mücadele etmelerini bekleyemeyiz. Ayrıca böyle

122 Bilimetri (*scientometrics*) ve bibliyometri (*bibliometrics*); bilimsel bilgi, ürün, yayın ve atıfların sözde etki analizi yöntemleri.

bir önlem ilkesel olarak ne kadar önemli olursa olsun, kurumun işleyişini derin biçimde dönüştürmeye yetmez ve bir bilimsel kurumun en mahrem, en kutsal alanına, yani kendi yeniden üretimini sağladığı usul ve mekanizmaların işleyişine burnumu sokma pahasına, bilimsel kurumların işleyişi üzerine sahip olabildiğim genel bilgiyi temel alarak şunu belirtmek isterim ki; bu hususlardaki reform söylemi, özellikle yönetici mercilerden geldiği zaman, derin bir riyakârlık üzerine kuruludur.

Araştırmaların değerlendirilmesini iyileştirmeyi ve en iyi çalışma ve araştırmacıları destekleyebilecek bir yaptırım sisteminin ("puanlama" sistemi gibi) hayata geçirilmesini hedefleyen idari önlemlerin, en iyi hâlleriyle ve şartlarda etkisiz kalacaklarını ve azaltmayı hedefledikleri aksaklıkları büyük ihtimalle güçlendirme sonucunu doğuracaklarını düşünüyorsam bu, idari mercilerin gerçekten nesnel ve ilhamlı değerlendirmeler üretebilme kabiliyetleri üzerine ciddi biçimde temelli kuşkularım olmasındandır ve bu da esas surette, idarecilerin değerlendirme faaliyetlerinin gerçek gayesinin, değerlendirmenin bizatihi kendisinden ziyade, araştırmacı zümresinin yeniden üretimini (özellikle jürilerin teşkili üzerinden) denetim altında tutarak arttırdıkları ve tatbik ettikleri iktidar olmasından ötürüdür.

Diğer yerlerde olduğu gibi burada da soru, kimin hüküm vermeye salahiyetli olduğu ve kimin hâkimlerin meşruiyetinin hâkimi olduğu sorusudur. Basitleştirmek gerekirse, adilane karar sorusunun hâkim seçimlerinin hakkaniyet ve doğruluğu sorusuna ve bir üst seviyede de bu hâkimleri bu şekilde nasbedebilecek (jürileri teşkil edebilecek) ve hüküm verecekleri ölçütleri -tesis ettikleri komisyonlar üzerinden- tespit edebilecek salahiyette olanların seçimi sorusuna gönderme yaptığını söyleyebilirim.

O hâlde yine en sonunda kurumun idaresindeki yöneticilere, bilim insanı idarecilere geri dönüyoruz. Sadece değerlendirme ölçütlerinden (bilimsel nitelik, bilimsel dosyanın değeri vb.) bahseden, *scientometrics* ve *bibliometrics* yöntemleri üzerine

aç gözlülükle atlayan ve bilimsel kurumların bilimsel randımanı üzerine "tarafsız" ve "nesnel" görüş bildirme toplantılarına (CNRS'nin değerlendirme usulleri üzerine yakın zaman önce yapılan toplantı gibi, yüksek maliyetli sıradan tespitler ve yararsız öneriler üretmesi pek muhtemel toplantılara) düşkün bu kişilerin, kendilerini her türlü değerlendirmeden muaf tutmaları ve uygulanmasını o kadar yürekten istedikleri usullerin kendi idari icralarına -yani sıradan polemiğin yaptığı gibi sadece bilimsel icralarına da değil- uygulanmasından özenli biçimde sakınmaları manidardır.

Oysa belli sayıdaki yapısal aksaklıkları, ancak ve ancak kurum yöneticilerini başkalarına dayatma çalıştıkları ölçütlere veya en azından önerdikleri değerlendirme usullerinin eş değerine tabi tutarsak azaltılabileceğimize gerçekten inanıyorum. O hâlde bilimsel ve ekonomik alanlardaki buluş ve yenilik kriterlerine *tertip ve teşkilat yenilikleri* kriteri eklenmeli ve bu kritere göre başarılı olan failler açıkça tanınmalı ve kabul görmelidir. Vasat veya düşüşteki veyahut da hırslı veya kariyerist araştırmacılardan ziyade, gerçek manadaki *hususi girişimcileri*[123] orta veya uzun vadede idari konumlara çekme sonucunu doğuracak olan da belki budur.

Yeni bir tarza sahip bu yöneticiler, bazı yayıncılar veya sanat galerisi direktörlerinin yaptıkları gibi, kendilerine bir kaşif gibi davranma gayesi biçebilirler: Atipik araştırmacıları destekleyerek, müşterek girişimleri canlandırarak ve tertip ederek, daha az deneyimli araştırmacıların dış talepleri ve iç icapları beraber götürmelerine yardımcı olacak mahiyette çeşitli proje çağrıları hazırlayarak; kısacası yaptırım uygulamakla yükümlü bir yöneticiden ziyade, teşvik eden, yardımcı olan, destekleyen, cesaretlendiren ve sadece araştırmaları değil, eğitim ve bilimsel bilginin dolaşımını da tertip eden bir *antrenör* gibi davranarak.

123 T. S. N.: Hususi, alana özgü mantık anlamında, yani bilimsel. Hususi girişimciler; özgün ve bilimsel açıdan etkili teşkilat yapıları, çalışma biçimleri ve değerlendirme kriterleri önerebilecek bilim insanları anlamında.

8- Müşterek Bir Yön Değiştirme

Gerek sıraladığım bütün sebepler gerekse detaylıca değinilmesi gereken ancak sistematik biçimde tüm reform komisyonları (INRA laboratuvarlarının tabi tutulduğu "müşterek değerlendirmeleri" saymıyorum bile) tarafından gözden kaçırılan veya yok sayılan diğer birçok sebep dolayısıyla, kurumun çıkarlarına (yöneticilerinin değil) gerçekten uyan bir bilim politikasının kararnameyle hazırlanamayacağı ve tesis edilemeyeceği aşikârdır. (Kurum yöneticileri ne kadar açık görüşlü olsalar da bu böyledir.) Sadece, bir kurumun tüm zinde güçlerini (özellikle gençler arasındaki en aktif ve dolu araştırmacıları) ve tüm kaynaklarını (bunları saymak, harekete geçirmek ve kurumun tüm üyelerine tanıtmak gerekir) seferber etmeye mahir müşterek bir tefekkür, gerçek manada bir yenilenmenin şartı bu bir nevi müşterek yön değiştirmeye götürebilir.

Böyle bir müşterek yön değiştirmenin -çünkü söz konusu olan gerçekten de budur- gerek bilimsel buluşlar gerekse ekonomik yenilikler için sağlayacağı avantajların devasalığına, bilimsel iş bölümüne ilişkin bütün bir temsilin ve daha da önemlisi diğerlerini ve kendini idrak etme biçimlerinin böyle bir dönüşümünü bilfiil sekteye uğratan sosyal engellerinin devasalığı

karşılık gelir. Taslağını daha henüz çizmeye başladığım yıkım, rekabet hâlindeki faillerin kendiliğinden sosyolojilerinin tesis ettikleri (ve kötü bir sosyoloji pratiğinin nesnelleştirirmiş gibi yaparak tasdik ettiği) ön fikir, sayıtlı ve ön yargıların yıkımı, bir nevi müşterek bir özgürleşmeye yolunda, tamamıyla belirleyici olduğunu düşündüğüm bir ilk adımdır. Ancak daha da ötesine gitmek ve gerçek manada bir müşterek dönüşümün mutlak şartı olan bu müşterek sosyoanalizi tatbik etmek için gerekli hareket, herkesin kendi ve diğerleri üzerine gerçekleştirmesi gereken bir refleksif çalışma karşılığında, sadece grubun tamamı tarafından hayata geçirilebilir. Bu sebeple esas olan, kurumun bütün üyelerinin kendilerini ifade edebileceği ve müşterek surette, her türlü zorlama ve hiyerarşik yaptırımın dışında, farklı alanlardan araştırmacıların kendilerini ayıran, karşı karşıya getiren ortak problemleri muhakeme edebilecekleri tartışma platformlarının -bir ihtimal sosyologların mütevazı ancak tamamıyla gerekli olduğunu düşündüğüm katılım ve yardımlarıyla da- tesisidir. Mevcut tartışma ve karşılaşma platformlarında, söylenti ve dedikodulara açık ufak tartışma gruplarında, her türlü hayal kırıklığına açık, parti, dernek veya sendika gibi örgütlenmelerde, sahte gerçekçi tespitler ve resmî bürokratik dilin saygı dilekleriyle dolu komite ve komisyon toplantılarında bu sorunlar, tartışılmaktan çok, basit şikâyet-teşhir etme ve "siyasileştirme" biçimleri tarafından geçiştirilir.

Bilimsel hayatın gerçekçi ancak karamsar olmayan bir okumasından, bilimsel hayatı ve pratiklerini hem daha etkili hem de daha mutlu veya daha az mutsuz kılabilecek kaide ve şiarlar, usul ve hareket tarzları, özellikle bilginin dolaşımı ve tartışma platformlarının teşkili hususlarında, çıkarabileceğimize ilişkin kanaatim sabittir. Bu biraz da benim *Aufklärer*, öncü-keşifçi tarafımdır -çünkü farklı alanlardan araştırmacıların ürettikleri tüm uzlaşmaz temsillerin temel işlevlerinden birinin, yapısal anlamda başarıdan çok başarısızlık sunmaya meyilli bir bilimsel alana dâhil oluşla alakalı tüm hususi bahtsızlık ve sefalet biçim-

lerini efsunlamak veya kovuşturmaktan başka bir şey olmadığı aşikârdır.

Bilimsel alanları gerçekten oldukları şekliyle ele alan özenli bir analize dayanarak aklın *Realpolitik*'inin somut ilkelerini önerebileceğimiz kanısındayım. Bugünlerde çok dinlenen pek saygın Alman teorisyen Jurgen Habermas'ın, sosyal uzamlardaki (örneğin siyasal alandaki) iletişim sorunlarına ve normlarına önemli bir yer atfeden "iletişimsel eylem" felsefesinden farklı olarak burada bir örneğini vermeye çalıştığım bu *Realpolitik*, iletişimin hakikatine ilişkin tasavvur ettiğimiz idealin gerçekleşmesi için iletişimin içerisinde gerçekleştiği yapılara, siyasal ancak hususi, yani rasyonel iletişim ve malumatlı tartışmayı sekteye uğratan hususi sosyal engelleri doğrudan hedef alabilecek bir eylem vasıtasıyla tesir etmemiz gerektiğini ortaya koyar.

Bilimsel alanlar istisnai evrenler olsa da (ne kadar özerkseler bir o kadar da istisnaidirler), daha önce de belirttiğim üzere, muhtemel en iyi bilimsel dünyada bile her şey olması gereken en iyi biçimde seyretmez. Aklın ve evrenselin ilerlemesinin koşulu rasyonel iletişimin tesisinin önünde sosyal engeller mevcuttur. O hâlde akla ve ispata güç kazandırmak için fiiliyatta, yani siyasi surette (kelimenin hususi anlamında) mücadele etmek ve bunun için de alanın tarihselliğinde akıl namına hâlihazırda tahakkuk etmiş ne varsa ona yaslanmak gerekir.

Bununla birlikte yanılgıya düşmemek de gerekir; bahsettiğim mücadeleler hususi mücadelelerdir; pek sıkça yapıldığı üzere, sıradan siyasetin sahası gibi farklı alanlara taşınmaksızın bizatihi her alanın bünyesinde hususi silahlarla yürütülmesi gereken mücadelelerdir. (Özellikle özerkliğin muhafazası ve bu özerkliğin ekonomik ve sosyal şartlarının savunusu için girişilmiş mücadeleler, çünkü özerklik, fildişi kulelere çekilme ve ricat [dünyadan el etek çekme] salık veren bazılarının sandığının aksine, bir kereye mahsus olmak üzere her zaman için elde edilmiş bir şey değildir.)

Hiçbir şey aslında bilimsel alanın ve içerisindeki mücadelelerin -sıradanlık anlamında- "siyasallaşması", yani siyasal modellerin bilimsel alan içerisine ithal edilmesi kadar (bu, INRA dâhil, Fransa'da çokça yapılmış bir şeydir) uğursuz değildir. "Siyasallaşma" neredeyse her zaman, ister cismani-zamane (ve geçici) egemenler isterse hükmedilenler söz konusu olsun, hususi [bilimsel] esaslar nazarında en zayıf olanların, dolayısıyla dış bağımlılıktan en çok çıkarı olanların işidir (Jdanov yasası olarak adlandırdığım da budur): Dış iktidarları iç mücadelelere müdahil kılarak rasyonel iletişimin tam anlamıyla gelişimini engellerler.

Bununla birlikte işi daha karışık ve çifte oyunları da bir o kadar kolay kılan şey, en hususi mücadelelerin bile (örneğin sanat, edebiyat veya bilim alanında) genel sosyal uzamda sonuçsuz kalmamasıdır. Özerk mücadeleler vasıtasıyla en hususi olanın müdafaası (örneğin Amerikalı sanatçıların sansüre karşı verdikleri mücadele) siyasal sonuçlar doğurabilir ve bilhassa alanların (özellikle bilimsel olanlarının) ve hususiyetle sosyal bilimler alanının özerkliğinin müdafaası haddizatında siyasal bir fiildir; özellikle, siyasetçilerin ve ekonomik alandaki muktedirlerin, inandırmak istediklerinin aksine yönetmek için değil, hiçbir bilimsel yönü olmayan sebeplerden esinlenmiş bir siyasal eylemi meşru kılmak için durmaksızın bilimle (özellikle ekonomi ilmiyle) retorik teçhizatlarını donattıkları bir dönemde ve toplumda.

Bu uzun parantezden sonra (amacım hususundaki yanlış anlaşılmaları önlemek için bunun önemli olduğu kanaatindeyim) gelelim asıl meselemize, yani INRA'ya ve bu çifte işlevli kurumu, yapısal ve işlevsel farklılaşmasının müşterek ve istişare edilmiş bir dinamiği içerisinde veya vasıtasıyla bütünleştirmeyi hedefleyen akılcı bir *Realpolitik*'in ne olabileceğine. Söz konusu olan, bu farklılaşmada bütünleşmeyi destekleyebilecek yeni örgütsel yapıları keşfetmeye yönelik bir müşterek tartışma mekanizması tesis etmek ve çalıştırmaktır.

Max Weber'in, ateşli silahların ve silahlı kuvvetlerin tertip

biçimlerinin (örneğin falanjların -ağır kargılarla donatılmış alayların- teşkili gibi yenilikler) gelişimi hususunda yaptığı bir tespiti genelleştirerek bilim alanında da büyük ilerlemelerin örgütsel yeniliklere (laboratuvar veya seminer gibi), yani neredeyse uzlaşmaz mantıklar içeren farklı alanlardan gelmeleri sebebiyle farklı ilgi ve çıkarlara sahip araştırmacıları bir arada çalıştırma şekilleriyle ilişkili yeniliklere bağlı olduğunu dile getirme alışkanlığım vardır. Yine böyle bir mekanizma sayesindedir ki; tüm kendini kandırmaların (bireysel veya kolektif) dışında, yıldırıcı "sosyal talep" sorusunu, bu sorunun tanımlanabileceği ve tanımlanması gereken şartlar sorusunu ve devamında bu soruya etkin biçimde yanıt verilebilecek ve verilmesi gereken koşullar sorusunu uygun biçimde sorabilme ve gerçekten yanıtlayabilme şansını kendimize tanıyabiliriz. Bu hususlarda söylenecek daha çok şey var ancak bugünlük bununla yetinmeyi uygun buluyorum.

9- Tartışma

Pierre Bourdieu: Öncelikle arada INRA'nın eski genel müdürü Raymond Février'nin sorduğu iki soruyu yanıtlamak istiyorum; birincisi, öğretim elemanı ve araştırmacı olmak arasındaki ilişkiye dair, ikincisi ise, devasa yayın akışının yarattığı ve iletişim araçlarının gelişimi sonucunda hepimizin karşı karşıya kaldığı problemlere dair.

Öğretim elemanı konumunun, hangi seviyede olursa olsun, araştırmacı konumuyla fiiliyatta çok güç uyuşacağı kanısındayım. Araştırmacı-öğretim elemanı konumunun hâlihazırda var olduğu, pedagojik yapıların araştırma dinamikleri içerisine yedirildiği belli sayıda kurumun (üniversite hastaneleri, araştırma laboratuvarları vb.) mevcut olduğu belirtilerek itiraz edilebilir. Ancak ne yazık ki ekseriyetle öğrenim olarak adlandırılan şey, bilginin derlenmiş, rutinleştirilmiş aktarım mecrasıdır ve bilimsel alanların ataletinin önemli bir kısmı, öğreten kişilerin umumiyetle araştırma faaliyetlerinden kopmuş olmalarıyla ilişkili yapısal gecikmeden kaynaklanır. Böylece tuhaf bir biçimde öğrenimin bir atalet etkeni olduğunu söylemek abartı olmaz. Öğretim elemanlarının ataletten farkında olmadan çıkarları vardır. Araştırma dinamiğiyle doğrudan bağlantılı olmadıkları andan itibaren, sadece idari statüleri açısından biraz dışarıda olmala-

rından ötürü bile rutinle göbek bağları vardır ve hatta bazen faik olanı itibarsızlaştırmaktan farkından olmadan çıkarları vardır. Bu özellikle, profesörün *auctores*'lere -yenilikçilere, yaratıcılara- kuşkuyla bakan bir *lector* -Orta Çağ'daki anlamıyla bir *okutman*- olarak kaldığı sözel disiplinlerde çok açıktır. Aynı durum tıp ve fen bilimlerinde de gözlemlenebilir. Aynen papazın, Weber'e göre, peygamberin mesajını rutinleştirdiği gibi, profesör yaratıcının söylemini sıradanlaştırır, rutinleştirir; özellikle esas olan şeyi, yani yaratıcının kendi kendine sorduğu şekliyle söylemi önceleyen problemi ortadan kaldırarak.

Yayın istilasına ilişkin olarak ise, gerçekten okunan şeyler üzerine sanırım ampirik bir çalışma yapmak gerekir. Bilimsel makalelerde –özellikle de Anglosaksonların *footnotes*larında (dipnotlarında)- atıfta bulunulan referansları ve bu referansların nasıl kullanıldığını gördüğümde gerçekten okunmuş olanları kontrol etmenin yerinde olacağını sıklıkla düşünüyorum. Her ne olursa olsun, bu yayın istilası problemi tamamıyla gerçek bir sorundur ve çeşitli mecralarda ele alınmalıdır. Bu sorun, büyük kısmı hiçbir zaman tartışılmamış gerçekten önemli diğer sorunlar arasında yer alan bir sorundur. Herkes bu tür sorunları kendi mahreminde bir şekilde idare etmekte ve biraz yüz kızartıcı biçimde, ne her zaman çok namuslu ne de her zaman çok rasyonel şekilde kendine göre çözmektedir. Oysa bana göre bu sorunlar bilimsel tartışma mecralarında ele alınmalıdır. Bu yapıldığı takdirde dram ve ıstırap içerisinde yaşanan birçok sorunun kişilere mahsus olmadığı ve araştırmacıların kişisel olarak bunun müsebbibi olmadıkları fark edilebilir; bu, birçok temelsiz endişeyi dağıtmak sonucunu da doğuracaktır.

Bilimsel yaşam fevkalade güç bir yaşamdır. Araştırmacılar çok fazla ıstırap çekme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve bu ıstırabı hafifletmek için bir sürü bireysel strateji geliştirirler. Düşünce kolektifleri bu sorunları doğrudan ele alma ve inceleme imkânı tanıyabilir. Örneğin feminist hareket bir dönem tanıklık kolektiflerini teşvik ederek bu şekilde çalışmayı denemişti. Ben-

zer bir şekilde bilimsel ıstıraba ilişkin tanıklık kolektiflerinin, saf biri gibi görünme pahasına, lüzumlu olduğunu düşünüyorum. Çok malzeme çıkacağını size garanti edebilirim!

Soru: Özerkliğin müdafaası üzerinde çok duruyorsunuz, ancak bu özerkliğin dışarıya açılma kaygısıyla, bilimin çeşitli sorunlara, araştırmacıyı alanının sınırları dışına çıkmaya zorlayan toplumsal sorunlara, inovasyon sorunlarına duyarlılık göstermesi kaygısıyla nasıl bağdaştırılabileceğini söylemiyorsunuz.

Pierre Bourdieu: Burada da alan kavramının çözmeye imkân tanıdığı sahte zıtlıklardan birisiyle karşı karşıyayız. Angajman ve fildişi kule arasında tercih yapma zorunluluğu sahte bir sorundur. İki kelimeyle hızlıca ifade etmek gerekirse, entelektüel angajmanın öncü arketipi Dreyfus olayı sırasında Zola'nın eylemi tarafından örneklendirilebilir. Bir yazar belli bir anda siyasal bir fiil işler ancak bunu yazar olarak yapar (siyasetçi olarak değil). Böyle bir fiil mümkün olmuşsa bu, o dönemde özerk bir edebiyat alanının kısa bir zamandan beri teşkil edilmiş olmasından ötürüdür. 16. yüzyıldan itibaren oluşum aşamasında olan edebiyat alanı, 19. yüzyıldan tam özerkliğe erişir. İşte kazanılmış bu özerkliğe yaslanarak âlim veya yazar yerinden kalkar, siyasal alana girer ve der ki; bu karar kabul edilemez; çünkü kendi alanıma içkin değerlere, yani yazarın durumunda hakikatin değerlerine zıttır. Diğer bir ifadeyle, ne kadar özerksek o kadar alan dışında belli bir sembolik tesirle konuşmaya imkân tanıyan hususi -yani bilimsel veya sanatsal- otoriteye sahip olma şansına sahibizdir.

Aklın her *Realpolitik*'inin salık verdiğim temel ilkesi, olabilecek en fazla miktarda hususi otoriteyi elde toplamak ve lüzum hâsıl olunca bu otoriteyi siyasal bir güce (elbette bir siyasetçiye dönüşmeksizin) çevirmektir. Hususi otoritesine yaslanarak kendisini ifade etmek için alanını terk eden âlim veya edebiyatçı daha sonrasında sevgili çalışmalarına geri döner. En çok dilediğim şey, bilimsel cemaat olarak adlandırılan şeyin (ki aslında bir cemaat değildir, söz konusu olan rekabetleriyle vb.yle

bir alandır), kısacası âlimlerin, sanatçıların, yazarların, kendi salahiyeti dâhilindeki sorunlar üzerine fikir beyan etmek için siyasal bir güç olarak müdahale eden bir kolektif bir merciye gitgide dönüşmesidir. Bu tür girişimler karşısındaki engellerden biri zihinsel alışkınlıklardır. Entelektüeller, sanatçılar, âlimler vb. bu tür çıkarları savunduklarında her zaman korporatizme ödün verdikleri izlenimine kapılırlar. Sadece başkalarının çıkarlarını savunduklarında ve bir "sosyal talebin" veya daha da iyisi bir evrensel "davanın" sözcülüğünü üstlendiklerinde kendilerini evrensel hissederler. Oysa tam tersine, önce özerkliklerini vurgulamak ve hususi çıkarlarını, yani âlimlerin durumunda bilimsellik koşulları vb.ni savunmakla başlamaları ve buradan hareketle mevcudiyetlerinin evrensel ilkeleri ve çalışmalarının kazanımları adına [siyasal alana] müdahalelerde bulunmaları gerektiği kanısındayım.

O hâlde, sanatçılar, yazarlar ve âlimler neden sosyal talebin tanımına kendileri doğrudan müdahil olmuyorlar? Elbette, sosyologların çalışmalarının kazanımlarına ve âlimlerin uzmanlık bilgilerine yaslanarak ancak bugün olduğu gibi sadece siyasetçilerin olağan ve sürekli aldatmacalarından sonra ortada bir anda görünüp sonra süratle kaybolarak değil, daimi surette, kamu çıkarını ilgilendiren sorunlar üzerine etkin müdahalelerde bulunabilirler. Âlimler böylece sosyal ve politik tartışmaların sürekli olarak içerisinde olabilirler ve kanımca bu, birçok problemi netleştirmeye katkı sağlar. Ayrıca buna şu meşhur sosyal talebi bilimsel araştırmalar hususunda tanımlamaya doğrudan katkı sunarak başlayabilirler. Teorisyenler ve pratisyenler, temel bilimciler ve uygulamacılar, erkekler ve kadınlar vb. arasında biraz önce değindiğim bölünmeleri aşabilecek ve acil ve önemli sorunları dile getirebilecek bir müşterek tartışma mecrası olursa bu, hem bilim hem de toplum için kuşkusuz iyi bir şey olur. Böylece INRA, en azından kuruluş tüzüğü açısından kendisine düşen ve kendi salahiyet dairesindeki sorunlar hususunda görevini daha iyi biçimde yerine getirebilir.

Soru: Siyasal alan ve bilimsel alan arasındaki ilişkileri, esas itibarıyla siyaset tarafından bilime dayatılan "sosyal talep" kavramına geri dönerek biraz daha netleştirebilir misiniz?

Pierre Bourdieu: Bu sorunu kendime göre ele aldım; çünkü özerklik vurgusunun temel ilke olduğu kanısındayım ve sizi bu vurgunun havada bir laf olmadığına inandırdığımı umuyorum. Bu, elbette, (tasavvur edilmeyi bekleyen) somut öneriler şeklinde tezahür edebilir ve etmelidir de. Örneğin *ad hoc*, amaca özel, çalışma grupları teşkil etmek ve idari-örgütsel yaratıcılık örnekleri sergilemek (örneğin bilimin noktainazarının kamu kararlarının hazırlandığı mercilerde dikkate alınması için buralarda daha fazla araştırmacının temsil edilmesini talep etmek) gerekir. Kısacası, bu Allah'ın belası sosyal talebin bizim dışımızda tanımlanmaması için hayal gücünü kullanmak, yenilikler geliştirmek gerekir.

Ve bana öyle geliyor ki özerkliğin müdafaasına yönelik bir *Realpolitik*, işe öncelikli olarak bugün sosyal talep olarak adlandırılan şeyin doğuşunun sosyolojik bir incelemesiyle başlayabilir. Örneğin, ki Patrick Champagne bunu size benden daha iyi anlatabilir, "sosyal" etiketi yapıştırılan sorunların çok büyük bir kısmı gerçekte bir nevi çevrimsel dolaşım içerisinde üretilir. Önemli bir kısmı siyaset bilimi çıkışlı gazeteciler; siyaset bilimi sorularını anket sorularına dönüştüren kamuoyu şirketleri tarafından paraları ödenen siyaset bilimi profesörleri ve bu anketlerin sonuçlarını açımlayan, yorumlayan ve bizatihi kendileri siyaset bilimi çıkışlı gazeteciler, analizciler arasında söz konusu olan bir çevrimsel dolaşımdır bu. İşte böylece doksik[124] sorunsallar, yani neredeyse anlamlı hiçbir şey içermeyen ancak isteyerek ya da istemeyerek hepimizin kafasında olan bu sorunlar bütünü teşkil edilmiş olur. Sosyal bilimler bu tehlikeye diğer bilim dallarından daha fazla açıktır ve özerk sorulara, yani kendi kendimize

124 T. S. N.: Doksa: Gündelik hayatın sıradanlığında ve "aşikârlığında" aşina olunan, sorgulanmayan, bütün sıradanlığında kendini kabul ettirmiş, yani sessiz bir ikrarı içinde barındıran inanç veya sosyal pratikler bütünü.

sorduğumuz sorulara yanıt verdiğimizi sandığımızda her zaman bu süreçler dâhilinde teşkil edilmiş sorulara yanıt verme tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.

Bu sebeptendir ki araştırma grubumuzun özelliklerinden biri, her zaman hem objeyle hem de bu objenin bilgisinin araçlarıyla aynı anda ilgilenmek olmuştur: sorunsallar, tasnif sistemleri, kodlama araçları vb. genellikle pek doğal gelen tüm bu şeyler. Örneğin INED'in[125] demografik anketleri ve kodlama sitemleri bir aile teorisi ihtiva eder. Elbette bunu INED araştırmacılarına söylediğinizde sizin politik davrandığınızı söyleyeceklerdir. Kendilerini "tarafsız" zannederler. Oysa Remi Lenoir'ın çok kaliteli çalışmaları[126] göstermektedir ki; çoğunluğu Katolik olan araştırmacılar ve düşünürlerin bileşiminin yarattığı etki üzerinden Hıristiyan tarafı ağır basan bir aile felsefesi, tamamıyla sıradan bir görünüm içerisinde, kategori ve önermeler şeklinde tüm bu anket formlarına içkindir ve önceden inşa edilmiş veriler üretir. Bu veriler devamında yağış ölçüm aletinin değerleri kadar nesnel istatistiklermiş gibi değerlendirilir... Hatta geçenlerde bir araştırmacıya AB kurumlarının proje çağrılarını incelemesini tavsiye ettim; çünkü aynı AB kurumlarının ekonomi politikalarıyla karşı karşıya kalan bu projeler, siyasal otoritelerin kavradığı şekliyle ekonomi ve sosyoloji arasındaki iş bölümüne ilişkin iyi bir fikir verebilirler.

Soru: Bir yorum; bu konferansın ana teması olan bilimin sosyal kullanımları hususunda, sosyolojinin kazanımlarının bizatihi bilim alanı içerisindeki muhtemel sosyal kullanımlarından ve hangi noktalarda sosyolojinin bilimsel alanın işleyişine katkı sunabileceğinden sonuç olarak daha fazla bahsettiniz. Peki, bilimin bilimsel alan dışındaki kullanımları nasıl bir vaziyet ser-

125 T. S. N.: Institut national d'études démographiques [Ulusal Demografik Etütler Enstitüsü].

126 T. S. N.: Özellikle bk.: "L'invention de la démographie et la formation de l'État », *Actes de la recherche en sciences sociales*, No : 108, Haziran, s. 36-61.

gilemektedir? Kim bilimin sonuçlarından hangi sosyal tesirleri tetiklemek için yararlanmaktadır? Örneğin bu soru, sizin de son zamanlarda ilgilendiğiniz bilim ve medya arasındaki ilişkiler hususunda sorulamaz mı? Ayrıca, ki burada *Dünyanın Sefaletine*[127] gönderme yapıyorum, sosyoloji kendi ulaştığı sonuçları sosyal dünyayla paylaşma noktasında ne tür kullanımlarda bulunabilir? Bu aslında biraz önce değindiğiniz soruya, alanın özerkliği sayesinde kazanılmış çalışmaların sosyal dünyaya geri aktarımı sorusuna gönderme yapıyor.

Pierre Bourdieu: Sorunuz aynı anda birçok soru içeriyor ancak yanıt vermeye çalışacağım! Bugün buradaki dinleyicilerin çok sayıda farklı disiplinler arasında dağıldığını bilmekle beraber, elimden geldiğince genel olarak bilimlerden bahsetmeye çalıştım. Ancak sosyolojinin elbette tamamıyla özel ve hatta büsbütün özgün bir konumu vardır. Bununla birlikte, konumunun tuhaflığından ötürü diğer bilimler için belki bilinçlendirici bir karakteri de vardır; çünkü diğer bilimlerin çözülmüş varsayabilecekleri problemlerle daha açıktan, tehlikeli ve hatta bazen daha dramatik biçimde karşı karşıya gelebilmektedir.

Örneğin değindiğiniz hususta, bilginin geri aktarımı hususunda sorulması gereken ilk soru, bilginin geri aktarımı zorunluluğunun olup olmadığıdır. Bilgiyi yayma, kariyerinin sonunu faydalı meşguliyetlerle geçirerek vicdanını rahatlatan yaşı ilerlermiş bir araştırmacı için bir nevi manevi tatmin midir, yoksa âlimlik zanaatının kurucu bir unsuru mudur? Aslında bana öyle gelmektedir ki âlimler, kim olurlarsa olsunlar, çalışmalarının sonuçlarının paylaşımına hiç olmazsa kendileri gayret göstermeli, o da olmazsa en azından mümkün olduğu kadarıyla, bu paylaşım sürecini kontrol altında tutmalıdırlar. Çalışmalarının sonuçlarının iyi veya kötü kurgulanmış bir tartışma içerisinde araçsallaştırılabilme riski karşısında, bu müdahale kendini bir gereklilik olarak onlara dayatmaktadır.

127 Pierre Bourdieu, *La misère du monde*, Paris, Ed. du Seuil, 1993. [*Heretik*'te yayına hazırlanmaktadır].

Bu bizi televizyon ve daha genel olarak medya ile kurulacak ilişki sorununa götürür. Televizyon üzerine, daha sonra kitap olarak da basılan, iki ders verdiysem bu, misyoner olarak değerlendirilebilecek bir mantığı takip etmiştir. Ancak bu beni kesinlikle eğlendirmiyordu ve televizyon o dönemlerde üzerinde çalıştığım bir konu değildi. Bununla birlikte, demokrasinin, bilimsel tartışmanın vb.nin çıkarları açısından bilimin belli sayıdaki kazanımını olabildiğince geniş bir kitlenin bilgisine sunmanın önemli olduğunu düşündüm.

Tüm âlimlerin karşısına farklı derecelerde çıkan ancak sosyologları özel olarak ilgilendiren (çünkü sosyal dünyaya ilişkin hakikati söyledikleri farz edilir) sorunlardan biri, bilimin kazanımlarını, kamusal bilinçte yer bulmuş sorunların çözümüne olumlu surette katkı yapabilecekleri mecralara aktarmaktır. Ancak bilimin birden çok durumda en faydalı işlevi, sahte veya yanlış tanımlanmış problemleri dağıtmaktır. Elbette, eğer böyle bir tutum içerisindeyseniz televizyonda yapacak hiçbir şeyiniz yoktur; çünkü televizyona çıktığınızda kabul etmeniz gereken temel önsayıltı, bu sahte problemleri ciddiye almaktır; tam da sahte felsefecilerin yaptığı gibi. Oysa bu sahte problemleri bertaraf etmek ve gündelik hayatta ve özellikle medyada Wittgenstein vari bir tutum takınmak için acil filozofik müdahale timleri gerekir. Aksi takdirde, şu köşe yazarı bir şey yazacak, diğeri ona yanıt verecek, gazetecilik alanı tam gaz çalışmaya başlayacak ve siz de böylece kucağınızda sosyal talebi vb.ni doğuracak bir "toplumsal tartışma" bulacaksınız ve sonuç olarak sizler, araştırmacılar, gazetecilerin sorularına yanıt vermeye buyur edileceksiniz: Deli danaları öldürmek gerekir mi? Hâlen et yiyebilir miyiz? Klonlamalı mı klonlamamalı mı? Ah! Evet, klonlar, mükemmeldir; aynen ötenazi gibi, medyada müthiş rağbet gören gerçek bir sahte problem.

Soru: Önce bir yorum yapmak istiyorum; gerçek ve sahte problemlerden bahsediyorsunuz ve bu noktalarda verdiğiniz örnekler tamamıyla inandırıcı. Ancak bu her zaman böyle ol-

muyor, özellikle o anın içerisindeyken ve uzaktan değerlendirme şansımız olmadığında. Oldukları hâlleriyle sorunlar ne zaman gerçektir ne zaman sahtedir, alın size ayrımı o kadar kolay olmayan bir durum... Evet, sizinle aynı fikirdeyim; bunları tartışmak ve sorgulamanın kendisine yeterli derecede bir çokseslilik kazandırmak için çok sayıda ve farklı tartışma mecralarına sahip olmamız gerekir. Bunları dedikten sonra benim sorum şudur: Yerleşik iktidarların veya itiraz hâlindeki sosyal hareketlerin, bilim dünyasına yönelmelerinin ve onu çeşitli hususlarda, siyasal vb. şekilde sorgulayabilmelerinin mümkün olabileceğini düşünüyor musunuz? Ve bu soruları dinlemeyi kabul etmek ve bir şekilde yanıtlamaya kalkışmak kurumların ve bilim insanlarının görevleri içerisinde yer alır mı? Yanıt "evet" ise hangi şartlarda? Çünkü toplumun bilim insanlarından bir beklentisi var. Evet, sizinle aynı fikirdeyim; sosyal talep o kadar basit bir şey değil ancak bazen açıkça bu beklentiyi ifade edebiliyor. Örneğin Almanya'da, ormanların ekosisteminin bozulması riski karşısında bilim insanlarına inanılmaz bir çağrı yapıldı -kendileri ise bu çağrıyı berbat biçimde yanıtladılar.

Pierre Bourdieu: Bu soru önemli. Ne yazık ki sosyal hareketler menşeli çok az talebin bilim insanlarına yöneltildiğini düşünüyorum (çeşitli sosyolojik sebepler dolayısıyla bunu yapabilecek kapasitede olan çevreci hareketi bir kenara bırakırsak). Gerçekten de çevreci hareket yüksek bir eğitim seviyesiyle donanmış ve söylemleri bilimsel argümanlara gönderme yapan insanların bir hareketidir. Siyasal eylemler-gösteriler alanında da (ki bu eylemlerin bir sosyal talebi teşkil ve ifade etmenin meşru ve oldukça etkili bir şekli olduğu unutulur) yeniliklerin büyük bir kısmı eğitim seviyesiyle ilişkilidir. Örneğin Vietnam Savaşı sırasında Amerikalı öğrencilerin işi olan büyük sembolik bozgunculuklar yüksek seviyede kültürel sermaye yatırımı gerektiren eylemlerdi. Bugün bilim insanlarına talep yöneltebilecek maharette çok az kitle hareketi örneği vardır. Örneğin gitgide daha fazla konuşulmaya başlanan Paris'teki hava kirliliği sorunu-

nu ele alalım; itirazların oldukça eğitimli ve imtiyazlı çevrelerden geldiğini göreceksinizdir. Bu hususta bir sosyal talep tetiklemek için çok büyük güçlükler çektiklerini de fark edeceksinizdir.

Aslında iki sorun var: birincisi, kendiliğinden ifade edilen (çünkü bunları ifade edebilecek kültürel kapasiteleri olan kişiler olduğu için ifade edilen ya da -siyasal, dinî vb.- sözcüler arasında bunları ifade etmekten çıkarı olan kişiler var olduğu için ifade edilen) birbiriyle ilişkilendirilen, hazırlanan ve yöneltilen talepleri ne yapmak gerektiğine ilişkin; ikincisi ise, ifade edilmiş -veya dile getirilmiş, özellikle gösterilerde- talebe olduğu gibi bağlı kalmak mı veya bu talepleri, siyasetçilerin yaptığı gibi, bir anlamda otoriter biçimde yeniden ifade etmek mi, yoksa ifade edilmemiş talepleri açık biçimde var etmeye -örneğin ampirik bir saha çalışması vasıtasıyla- katkı yapmak mı gerektiğine ilişkin.

Gerçekten de muhtemel, potansiyel ancak ifade edilmemiş talepleri dile getirme iddiasında bulunulabilir ancak bu, elbette çok tehlikelidir. Bu ideal adına bazı Marksist mistikler halkları konuşturuyorlardı, içerdiği tüm tehlikelerle beraber. Ancak bununla birlikte, soruların açık bir biçimde ortaya çıkmasını, ifade edilmesini beklemekle yetinemeyeceğimiz de açıktır... Alın size bir örnek: Bugün, eğitim sistemine ilişkin kimsenin ifade etmediği ve bilhassa kimsenin duymak istemediği devasa bir talebin var olduğunu düşünüyorum. Aynı şekilde emek sorununa, iş bölümünün tanımı sorununa, günümüz ekonomik dünyasında emeğin anlamı sorununa ilişkin de devasa bir talep olduğu kanısındayım. Ancak "büyük anlatıların" bugün bir anlamı kalmadığı için ve entelektüel alanda bütün bunların artık geçmişte kaldığını söylemek uygun kaçtığı için bu talepler karşılık bulamamakta ve bastırılmaktadır. (Geçmişte buna ilişkin bir sürü talihsiz örneğin, halkı konuşturan vantrilokların -"Ben, halkım" diyordu Robespierre- bulunduğu da bilinmektedir.)

Bununla birlikte, bilim insanlarının, en azından ve daha kapsamlı ölçüde sosyal bilimcilerin, sorumluluklarından birinin,

dile getirilememiş tüm bu sorunlara dikkat göstermek olduğunu düşünüyorum. Sorunların inşası ve ibrazı bugün, Platon'un "doksozof" olarak adlandırdığı kişilere düşmektedir. İki biçimde çevrilebilecek ve tercihe göre fikir âlimini veya görünüşte âlimi işaret edebilecek harika bir kelime. Benim için doksozoflar, görünüşte fikir âlimleri veya zevahirlerin [görünüşlerin] âlimleridir, yani kamuoyu araştırmacıları ve kamuoyu araştırmalarının analizcileri, halkın konuştuğuna, tüm önemli konular üzerine halkın sürekli konuşmaya devam ettiğine bizi inandırmaya çalışan bu kişiler. Ancak hiçbir zaman tartışılmayan şey, halka sorulan soruların oluşum süreçleridir. Oysa bu sorular/sorunlar, P. Champagne'ın betimlediği ve biraz önce değindiğim süreç çerçevesinde, kamuoyu araştırmacıları, gazeteciler ve siyaset bilimcileri arasındaki çevrimsel dolaşım çerçevesinde vücut bulur.

Aynı zamanda, çok sayıda bilimsel çalışma üzerinden ve özellikle kamuoyu anketlerindeki yanıtların tahlili vasıtasıyla biliriz ki; açık bir fikir üretme ve beyan etme kabiliyeti hiç eşit olmayan biçimde dağılmıştır. Platon, "mütalaa beyan etmek, konuşmaktır" diyordu. Oysa hiçbir şey bu kabiliyet kadar eşit olmayan biçimde dağılmamıştır ve bu tespit mümtaz demokratik vicdanı incitecektir: Herkes eşittir, bu cümle bir dogmadır. Herkesin fikir karşısında eşit olduğunu söylemek bir hatadır, siyasal bir yanlıştır. Herkes kişisel fikrini üretme araçlarına sahip değildir. Kişisel fikir bir lükstür. Sosyal dünyada "konuşturulan", yerlerine konuşulan; çünkü kendileri konuşamazlar, yerlerine sorunları inşa ve beyan edilen; çünkü kendi kendilerine sorunlarını inşa ve beyan edemezler, insanlar vardır ve hatta bugün bu insanlara, büyük demokratik mistikleştirme oyununda, kendi kendilerine sormaya, ortaya koymaya muktedir olamadıkları sorulara yanıt verme fırsatı sunulacak kadar ileri gidilir. Dolayısıyla onlara sahte yanıtlar ürettirilir; kendi sorularına sahip olamadıklarını unutturan sahte yanıtlar...

Açık ve muhakeme içeren bir fikir üretmeye erişme noktasındaki bu eşitsizlik olgusu, âlimlere devasa bir sorumluluk yük-

leyen çok önemli bir vakadır ve sorduğunuz soru bu bağlamda temel bir sorudur: Sosyal beklentilerin açıklığa kavuşturulması işleminde âlimler yetersizlikleri gidermeliler midir? Ve eğer kendilerine başvurulursa yöneltilen sorulara yanıt vermeliler midir yoksa vermemeliler midir? Ben bu soruya "evet, vermelilerdir" yanıtını veririm, burası benim için çok açık. Herhangi bir alanın uzmanı bir âlim olarak bir iktidar tarafından, hangisi olursa olsun, danışılma şansımız varsa, ki bu çok nadirdir, yanıt vermek gerekir. Sorulan soru genelde aptalcadır ancak yine de yanıt vermek gerekir; en azından soruyu yeniden formüle etmek için. Bu bir nevi kamusal görevdir.

Bununla birlikte, daha da ileri gitmeli ve eş zamanlı olarak hem sahte problemleri yıkmaya hem de gerçek problemleri ortaya koymaya gayret göstermeliyiz ancak müşterek bir biçimde, düzenli bir şekilde ve tam da bu sebepten ötürü hem etkin hem de nitelikli bir biçimde. Bu noktada televizyon üzerine olan soruya geri dönüyorum. Bugün televizyon, sorunsal üretimi yapan mecralardan biridir; felsefe üretimi yapan mecralardan biridir; bilim veya bilim temsili üretimi yapan mecralardan biridir vb. Televizyonun karşısına bir tür kamusal direniş hareketi çıkarmak gerekir (abarttığımı düşüneceksiniz ancak ben daha az bile söylediğimi düşünüyorum), yani her zaman sinik bile olmayan, aslında sadece fikrî alışkanlıkların, rutinsel şeylerin, sabah kahvaltılarındaki sohbetlerin, ahbap çavuşlukların ürünü olmalarından ötürü sadece ve sadece aptalca ve bu sebeple de fevkalade tehlikeli olan *sorunsalların yaygın dayatımına* karşı bir hareket.

Somut ve ciddi bir sorun örneğini ele alalım; çok sayıda INRA araştırmacısının da kafasını meşgul eden, verimlilik ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki tercih sorunu. Bu şekilde ifade edildiği takdirde soru basit gelebilir ancak sorunsalı biraz daha çalıştığımız zaman konunun INRA'nın müdahil olabileceği ve olması gerektiğini bir alan olduğunu görürüz. INRA, doğayla kurulan ilişkinin bir anlamda sorumlusu değil mi? *Ex officio*, görevi icabı, televizyon felsefecilerine bırakılmış belli sa-

yıdaki sorunu ortaya koymakla veya bunları formüle etmeye katkı sunmakla yükümlü değil mi?

Söz konusu olan, yetkinlik meselesini dışarıda bırakmayacak şekilde tartışılması gereken problemlerdir. Bu, *ad hoc*, amaca özel, kolektiflerin teşkilini, başlangıçta belirttiğim üzere, sendika, komite veya komisyon olamayacak[128] mecraların oluşturulmasını varsayar. Mesleki çıkarlarıyla, mesleki yetkinliğiyle, mesleki itki ve isyanlarıyla, ister pratik ve kişisel sorunlar isterse çok daha genel sorunlar üzerine, diğer meslektaşlarla mesleki çerçevede tartışmak için gelinebilecek hem özgür hem de bazı kaidelere riayet eden tartışma mecralarının tesisi önemlidir ve bu mecralarda vücut bulan müşterek tefekkürün kamusal alanda hem yetkin, özenli ve yetkili hem de angaje, eleştirel ve etkin duruşlarla sonuçlanması arzuya şayandır. (Bu, Zola modelinin modern ve kolektif bir biçimidir.)

Eğer INRA'da yapmaya başladığınız buysa, özellikle *sorularla bilim*[129] grubu üzerinden, buna devam etmenizi sadece teşvik edebilirim ve arzu ederseniz imkânlarım ölçüsünde size her türlü katkıyı sunmaya hazır olduğumu belirtmek isterim.

---

128 Bu minvalde aklıma araştırmacıların değerlendirilmesinde bilimsel kriterlerin bir tarafa bırakılmasını ilke edinmiş bir yükseköğrenim sendikası örneği geliyor!

129 *Sciences en questions.*

HERETİK MANİFESTO

Eleştiri Çatlaklardan Sızar

Tüm insanlığın bütün sosyal varoluş alanlarının piyasa-meta etrafında şekillendirilmek istendiği bir çağda yaşıyoruz. Televizyonun temel bilgi kaynağı olduğu, kitapların ise raflarda "izlendiği" bir çağ ne yazık ki bu çağ. Her şeyin hızla tüketildiği, benliklerin tüketerek kazanıldığı ve nitelin yerine nicelin tercih edildiği bir dönemdeyiz. Pek az toplumsal alan bu genel "metalaştırma" veya günlük dildeki ifadesiyle "marka değerini yükseltme" çabalarından "hasarsız" çıkabilmekte. Hedeflenen aslında çok açık: Sosyal hayatın tamamıyla meta alış-verişi ilişkisi ve bunun üzerinde yükseldiği norm ve değerler bütünü ışığında yeniden inşası.

Bireysel hafızanın teknolojinin harici belleğine aktarıldığı böylesi fantastik bir oyun sahnesinde, kendi cephesinden hayata soluk olmanın adıyla kuruldu *Heretik*. 2012 yılının Ankara'sında, memleketin halet-i ruhiyesi ile entelektüel üretim biçimlerinden rahatsızlık duyanların bir itiraz şekli olarak doğdu. Ancak bu itiraz, sadece bugünün itirazı değildir. İnsanın doğaya ve birbirine karşı verdiği bütün mücadeleler tarihinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzdendir ki sesin söze, sözün yazıya eklendiği insanlık kültürünün tarihi aynı zamanda itirazın ve bu itiraza dayanan bilgi üretmenin de tarihidir. *Heretik* bu tarihsel akışın 21. yüzyıldaki ifade biçimlerinden biri olma gayesiyle yola koyulmuştur. Yayınevinin ismi olarak *Heretik*

seçilmesinin nedeni de bu yüzden tesadüfi değildir. Çünkü heretiklik her dönemin egemen düşüncesine ve dogmatik inancına itiraz etme biçimlerinin sıfatı olmuştur. Bundan dolayı egemenlerin dinsel inancında ve özellikle de Ortaçağın engizisyonunca "sapkın", "meczup" gibi damgalamalara maruz kalmıştır. Ama aynı zamanda insanlık tarihinin mücadele dolu serüveninde farklı coğrafyalardaki ezilenlerin, dışta kalanların, ötekilerin sesidir de heretik. Bugün ise Kapitalizmin artık tüm dünyanın egemen miti haline dönüştürdüğü piyasa inanıca itirazın adıdır.

Hem itiraz edip hem de logosunda uysallığı ile ünlü eşek figürü bulundurmanın çelişkili bir durum gibi algılanmaması gerekir. Zira eşek sadece uysallığı ile ünlü değildir, sıra dışı bir temsil gücü de vardır. *Heretik* sıradanlığın sıra dışı okumasını, aşina olunanı sıra dışı kılmayı kendisine amaç edindiğinden, bir eşeğin bile sıra dışı ve de keskin bir itiraz simgesi olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca eşeğin tercih edilmesinde başka sayısız nedenler de vardır. Eşeğin hiciv unsuru olarak edebiyatta yer almasını hesaba kattığımızda *Heretik*, kendi eşeği ile hem yayın dünyasının hegemonik doğasına dair bir itirazı hem de bilginin soğuk yüzüne bir tebessüm yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Keza eşek, Anadolu toprağının en has sahiplerindendir. Bu yüzden edebiyatta Harnamelere konu olduğu kadar felsefede de filozof hayvanlığa kadar terfi etmeyi başarabilmiştir. Kısacası düşündürtmeyi bilen bir hayvandır.

Heretik'in eşeği gerek yayın alanındaki tekelci yapılaşmaya gerekse gündelik hayatın sıradanlığındaki her türlü örtük veya açık tahakküm ilişkisine itiraz eden bir eşektir. Genel duruşuyla, gözleriyle, çıkardığı dille, anırmasıyla ve daha nice meziyeti ile egemen ezberleri rahatsız edici ve de bozucu bir gücü temsil etmek ister gibidir. Tarihte saklı itirazların mirasını piyasa toplumunda yeni bir epistemolojiye taşımak istediği için rengi de siyah ve kırmızıdır. Rahatsız etmenin, alternatif geliştirmenin yarattığı yükün ancak bir eşek tarafından taşınabileceğini de belirtelim. Bu yüzden *Heretik*, günümüzün tüm olumsuz belirlenmişliklerine rağmen bilginin hamallığını, yani eşekliğini yapmaktadır.

Heretik, düşüncenin derinliğini, sözcüklerin ruhunu, yazının gücünü itirazda yaşatırken aşağıdaki ilkeler çerçevesinde bir yayın politikasını gütme gayretinde olacaktır:

- *Heretik*, kapitalizmin doğayı katleden ve insanın doğaya ve kendine yabancılaşmasına sebebiyet veren karakterini ifşa etmeyi bir sorumluluk olarak görmektedir. Bugün, fevkalade baskıcı, esirleştirici meta yönelimli yeni bir modernite, toplumun hemen hemen bütün katmalarına sirayet etmiştir. Sosyal yaşamın ve ilişkiler bütününün çeşitliliğinin, çok sesliliğinin, faydacı bir felsefe dâhilinde "kâr-haz takibinin yüceliği" ilkesine kıyasla ikincil olduğu önermesi zihinleri kuşatmıştır. İnsanlığın önüne "her zaman çok ve daha çok"tan başka bir hedef koyamayan "anlamsız" ancak bir o kadar da yıkıcı bu modelin eleştirisini yapmak *Heretik*'in temel yayın çizgilerinden biri olacaktır. Kapitalist sınırsız büyüme-yayılma-metalaştırma mantığının ve bitmez tükenmez doğayla bilek güreşine tutuşma kompleksinin yarattığı devasa tahribat ve bu küresel "çılgınlık hallerinin" zorunlu sıkışma noktaları bu sorgulamanın aciliyetini bugün her zamankinden daha da dramatik bir şekilde ortaya koymaktadır. *Heretik*, bu sorgulamayı, inadına sınırsız "büyüme-tüketim-yayılma ve mahvetme" karşıtı, inadına "çılgın projeler" karşıtı, inadına "kapitalizm" karşıtı, inadına "homoekonomikus" karşıtı, "bozguncu" bir eleştiri içerisinde yürütme gayreti içerisinde olacaktır.

- Bilginin kolektif bir dinamizmin ürünü olduğunu, bireysel yaratıcılığın bu kolektif dinamiğin kalitesi ve derinliğiyle doğru orantılı olduğunu düşünen *Heretik*, tek yönlü okur-yazar, yazar-yayınevi ilişkisini değil, karşılıklı etkileşim ve "beslemenin" azami düzeyde olduğu kolektif bir iradenin vücuda gelmesini amaçlamaktadır. Bu noktada egemen yayın tekellerinin konumunu da fikri ürünlerin üretim, dolaşım ve kullanım şart ve şekillerinin eleştirisi çerçevesinde sorgulanmak zorundadır. Dolayısıyla *Heretik*,

sadece iktidarların bilgiyi kontrol etme şekillerine karşı değil, fikri ürünler alanındaki diğer tahakküm biçimlerine, özellikle tekelci yayın ağlarına karşı da sözünü sakınmamak durumundadır. Bugün ne yazık ki Türkiye'de belli başlı yayın tekelleri, fikri ürünlerin hangi çerçevede üretileceğine ve pazarlanacağına karar vermektedir. *Heretik* bu türden tekelci tüm anlayışları reddeden ve eleştirerek, sorgulayarak safları sıklaştıran bir iradedir.

- *Heretik*, hayata dair her konuyu "ayraç" içerisine alıp radikal bir şüphe doğrultusunda hem yeniden okuma hem de anlamı çözümleyip yorumlama çabasındadır. Bu yüzden farklı düşüncelerin, ezber bozucu yaklaşımların, sıradan eğilimleri sıra dışı okuyanların perspektifiyle bakar dünyaya. Aşinalığın yarattığı körlük ve kayıtsızlık yerine sürekli bir etnolojik kuşku, merak ve heyecan ikame eder.

- *Heretik*, "işini" düzgün yapar. Her yayınına ilk yayınıymış gibi özen gösterir, tashihinden baskısına kadar kaliteden, derinlikli-ciddi işten kesinlikle ödün vermez. Yayıncılığa dair etik ilkelere ve entelektüel dürüstlüğe azami ölçüde özen gösterir.

- Sadece sosyal ve doğa bilimlerinde değil, edebiyatta, sanatta ve her türlü kültürel yaratım alanlarında, çatlaklardan sızan eleştirinin beşiği olmaya çalışan *Heretik*, farklı yayın türlerinin çeşitli seslerini eleştirel bir anlayışın ve kolektif bir kavrayışın ritminde yeni bir ezgiye dönüştürme gayretindedir. Yekpare bir *nomos*, tek bir teorinin veya görüşün temsilciğini yapmaktansa eleştirel "eşekliğin" sınırlarını olabildiğince zorlamak, sinir bozucu, kafa karıştırıcı "gürültünün" desibelini yükseltmek, "kıyıda-köşede" kalmış, çatlakları tekkesi yapmış bütün heretik unsurları kucaklamaktır hayalimiz. Kolektiftir işimiz, kolektiftir derdimiz.

- *Heretik*, Batılı kimi yaklaşımların ya da belirli kişi/kişilerin Türkiye'deki mümessili olma gibi kaygı da gütmemekte-

dir. Bu tür çabaların artık karikatürel değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kavramsal "tencere" mümessilliği artık aşılmalıdır. Bu tencerede yapılan yemeğin "tadı" çoktan kaçmıştır. Yalnız şunu da ifade etmek gerekir. Sosyalin ezber bozucu tahliline fayda sağlaması ve devamında çeşitli fikri filizlenmeleri ve ampirik uygulamaları tetiklemesi noktasında, yabancı düşünürlerin ve kavram setlerinin Türkçeye kazandırılması her zaman *Heretik*'in öncelikli kaygılarından olacaktır. İthal edilmiş fikri ürünlerin "resmi" distribütörü olma ve bunun sağlayacağı rantın peşinde koşma kaygısı ise başka bir şeydir. Yetersizliğin, özgüven eksikliğinin, güdüklüğün ve kolaycılığın bir ifadesidir. *Heretik*'in bu tarakta bezi yoktur. Osmanlının "tercüme bürolarından" bugüne kadar gelinen süreçte ne yazık ki çok bir şey değişmemiştir. Kavramlar bir işlevsellikleri varsa, bir meseleyi farklı bir şekilde "kavratabiliyorlarsa", yani bir tahlilde, bir araştırmada "görülmeyeni-görülemeyeni" veya görülüp de dillendirilemeyeni ifşa etmeye yarıyorlarsa, diğer bir ifadeyle pratik bir değerleri varsa anlamlıdırlar. Dolayısıyla ne kavram fetişizmi ne de kavram mümessilliğidir derdimiz. "Çeviri" pratiklerini yeniden düşünerek, kaliteli çeviriden ödün vermeden "aktarılanın" sahada tatbikatının ve tefekkürde türemesinin peşinde koşmaktır gayemiz.

- *Heretik* siyasaldır, zira tefekkür siyasaldır. Kelimenin, mürekkebin, sözün edimsel sihrinin dokunduğu her alan iktidar ilişkilerine etki yaptığı ölçüde siyasalın da alanıdır. Dolayısıyla hakikati işaret eden sözcük siyasaldır, bilim siyasaldır. Bu, son dönemlerin post-modern görecelilik rüzgârına kapılıp bilimin reddi değildir. Bilim ve heretik aynı çatlaktan sızar. Bu çatlak, görünmeyenin, örtük olanın çatlağıdır. Bilim, gizil olanı sever, gizil olanla uğraşır; bilim gizil olanın ifşasıyla vardır. Bu ifşa faaliyetinin, "düzgün ve namuslu" biçimde yapıldığı takdirde, siyasal bir

yönelim almamasının (yani iktidar ilişkileri üzerinde etkili olmamasının) mümkünatı yoktur. Bilim ve heretik olanın bu noktada kucaklaşması ise kaçınılmazdır. Her ikisi de büyü bozucu bir derneğin murahhas azalarıdır. Özgürleşme, örtük olan bu mekanizmalara nüfuz etme neticesinde ortaya çıkan bilinçlilik durumlarının bir tezahürüdür. Maruz kalma durumundan çıkıp müdahil olma durumudur.

- Egemenin iktidarı dilde, sözcükte başlar. *Heretik*, bu "işbirliğine" itiraz ettiği için heretiktir. "Şeylerin" egemenin diliyle ve dilinde ete kemiğe bürünmüş şekillerinedir itirazımız. O halde "hakikati" değiştirmek, ***belli şartlar altında***, "tespiti" farklı şekilde yapmakla, işaret eden-edilen ilişkisini, sözle-şeyin buluşmasını farklı bir düzlemde farklı bir perspektif üzerinden inşa etmekle mümkündür. *Heretik*, mürekkeple mürekkebe rağmen, bilimle bilime rağmen, girişilen bu kavganın da adıdır aynı zamanda.

Egemenlerin berisinde, toplumsalın çatlaklarında, bilimin aynasında ama hayatın tam da ortasındadır *Heretik*. Bu inançladır ki, hayatın tahakküm altındaki tüm çatlaklarından yüklediği eleştiriyi, bilgiyi, muhalefeti derin okyanuslara sürükleyerek büyütmek isteyen tüm dostların katkısını beklemektedir. Kısacası bir derdimiz var; davet bizden icabet sizden...

HERETİK

Bilimin Toplumsal Kullanımları

Bilim sosyolojisi en sade tanımıyla, bilimsel bilginin kendisinin, üreticilerinin, üretim mahallerinin ve süreçlerinin bilgi sosyolojisinin kapsama alanına sokulmasıdır. Kuru ve malumatçı bir epistemoloji, bilim tarihi veya bilim felsefesi ile yetinilmemesi, analiz seviyesinin eş zamanlı olarak bilim yapılan yerlere, kurumlara, buradaki aktörlere, yapılanmalara, çatışmalara, çıkarlara çekilmesi, kısacası "bilim mutfağının" kendisinin yine bilimin projeksiyonlarıyla aydınlatılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bilimin mahremine girmektir söz konusu olan biraz da; bilim insanlarının yaptıklarını söyleyip yapmadıkları şeyleri veya yaptıkları ancak söylemedikleri şeyleri ifşa etmektir zaman zaman. Dolayısıyla "ezber bozucu", "yıkıcı", hatta ve hatta "yediği kaba tükürme" izlenimi verir bilim sosyolojisi. Lakin bu "hayırlı" sorgulamaların, bilimin tüm sigortalarını attırma riski de bir o kadar sabittir. Leğendeki kirli suyla beraber bebeği de fırlatıp atmak, bazı yaklaşımların (özellikle rölativizmin) varacağı kaçınılmaz nokta gibidir.

Bourdieu'nün bilim sosyolojisi bu bağlamda bir alternatif sunabilir. Kendisinin de bir fail olarak içerisinde yer aldığı bilimsel alanın bilimini ve bir alt alan olarak da sosyolojinin sosyolojisini yapma derdi Bourdieu'de oldukça erken bir dönemde, sembolik ürünler sosyolojisinin bir uzantısı ve bilhassa bilimsel bir sosyolojik bilginin mümkünlüğünün koşullarına ilişkin epistemolojik sorgulamalarının (başta refleksivite olmak üzere) zorunlu bir gereği olarak kendini hissettirir. Öyle ki, devamında birbirinden ayrılmaz biçimde inşa edeceği üçlü saç ayağı (epistemoloji-bilgi sosyolojisi-bilim sosyolojisi) Bourdieu'nün temel çalışma alanlarından birini teşkil edecektir. Bu minvalde, elinizdeki kitap bilimsel alanın, alan teorisi üzerinden nasıl verimli biçimde tahlil edilebileceğine ilişkin zihin açıklığı veren bir çerçeve sunuyor. Kısacası Bourdieu burada, bir sembolik ürünler alanı olarak bilimsel alanın morfolojisinin, yani *Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi*'nin nasıl yürütülebileceğinin ipuçlarını veriyor.

ISBN: 978-6056522482

